

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

МАГИСТРАТУРА БЎЛИМИ

Қўлёзма ҳуқуқида

УДК: 336.1

МАМАРАИМОВА ШАХНОЗА ДИЛМУРОД ҚИЗИ

ХАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИ РИВОЖЛАНИШИ

Мутахассислик: 5A230601-«Давлат молиясини бошқариш»

Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар:

доц. Алимардонов Э.

ТОШКЕНТ-2015

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	3
I-БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ УМУМНАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	9
1.1. Халқаро молия ташкилотларининг таснифланиши ва умумий тавсифи.....	9
1.2. Жаҳон банки гуруҳи ва унга кирувчи ташкилотлар фаолияти.....	13
1.3. Халқаро валюта фонди ва минтақавий молия-кредит ташкилотларининг жаҳон иқтисодиёти ривожланишидаги ўрни.....	30
I-боб бўйича хулосалар.....	42
II-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ХАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ МАБЛАҒЛАРИНИ ЖАЛБ ЭТИШНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ.....	44
2.1. Халқаро молия ташкилотлари билан Ўзбекистон Республикаси ўртасидаги ҳамкорликнинг асосий йўналишлари таҳлили.....	44
2.2. Мамлакатимиз тижорат банкларида халқаро молия институтларининг ресурслари билан лойиҳаларни кредитлаш ҳолати таҳлили.....	59
II-боб бўйича хулосалар.....	72
III-БОБ. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА ХАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	75
3.1. Халқаро молия институтлари билан ҳамкорликни ривожлантиришда мамлакатдаги инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини такомиллаштириш.....	75
3.2. Халқаро молия ташкилотлари билан молия кредит муносабат истиқболлари.....	83
III-боб бўйича хулосалар.....	88
ХУЛОСА.....	89
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	94

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Мамлакатимиз мустақилликка эришгач эркин очик бозор иқтисодиётини шакллантириш, ривожлантириш ва такомиллаштириш учун зарур бўлган сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий ва ташкилий асосларни барпо этиш йиллари сифатида муносиб тарихий воқеликка айланди. Шунингдек, мамлакатимизда барқарор банк тизими яратилиши билан халқаро молиявий муносабатлар кўлами янада кенгайиб борди, бу ҳолат ўз навбатида халқаро молия ташкилотлари ва тижорат банклари ўртасида ўзаро ҳамкорлик алоқалари ривожланишига қулай шарт-шароитлар яратди. Ҳозирги кунда мамлакатимиз тижорат банклари ҳамда халқаро молия ташкилотлари ўртасида бир қатор самарали лойиҳалар амалга оширилмоқда, бу эса республикаимиз иқтисодиётини тараққий этишида мустаҳкам рол ўйнамоқда.

Хусусан, бу борада Президентимиз таъбири билан айтганда “Дунёдаги машҳур ва нуфузли компаниялар, Осиё тараққиёт банки, Жаҳон банки, Ислом тараққиёт банки, Жанубий Корея, Япония тараққиёт банклари сингари молия ташкилотлари, қатор араб давлатларининг инвестиция фондлари ва бошқа хорижий ташкилотлар юқори қўшимча қийматга эга бўлган, юксак технологияларга асосланган маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда бизнинг йирик ҳамкорларимиз бўлмоқда”¹. 2013-йилда халқаро стандартларга жавоб берадиган 526 километрлик автомобил йўлларини қуриш ва реконструкция қилиш, Қамчиқ довонида 71 километрлик автомобил йўли участкасида реконструкция ишларини якунлаш, шунингдек, қатор кўприк ва йўлўтказгичларни барпо этиш учун 1 триллион 200 миллиард сўм, шу жумладан, халқаро молия ташкилотлари – Осиё тараққиёт банки, Ислом тараққиёт банки, Араб Мувофиқлаштириш гуруҳининг

¹ Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир.// Президент И.А.Каримовнинг 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.//Халқ сўзи - 2010 йил 30 январь, №21.

қарийб 120 миллион долларга тенг маблағларини йўналтириш кўзда тутилаётганлиги² юқоридаги фикримиз исботидир.

Бугунги кунда халқаро молиявий ташкилотларнинг амалий алоқаларига қисқача тўхталадиган бўлсак, улардан Халқаро Валюта Фонди (ХВФ), Жаҳон банки, Европа Тикланиш ва Тараққиёт Банки (ЕТТБ), Осиё Тараққиёт Банки (ОТБ) каби йирик молиявий ташкилотлар билан жуда изчил ва фаол ишлар олиб борилмоқда. Мазкур ташкилотлар биз танлаган йўл ва амалга оширилаётган ислохотларнинг тўғри эканлигига қатъий ишонч ҳосил қилганликлари учун ҳам яқин ҳамкорлик алоқаларини олиб бормоқдалар.

Халқаро молия ташкилотлари ва хорижий компаниялар билан тузилган шартнома ва битимлар асосида 2015 йилда иқтисодиётимизнинг реал секторига жалб этиладиган чет эл инвестициялари ҳажми 3,5 миллиард доллардан ошиб, уларнинг умумий капитал қўйилмалар ҳажмидаги улуши 22,1 фоизни ташкил этади. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар улуши эса 11,2 фоизга кўпаяди³.

Тижорат банклари ҳамда халқаро молия ташкилотлари ўртасидаги ҳамкорликнинг асосий йўналишлари асосан иқтисодиётнинг қуйидаги тармоқ ва соҳаларига қаратилган:

- қайта ишловчи саноат тармоқларини ривожлантиришга;
- аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлашга;
- таълим тизимидаги ислохотларни ривожлантиришга;
- соғлиқни-сақлаш тизимидаги ислохотларни яхшилашга;
- банк-молия тизимининг самарадорлигини таъминлашга;
- ижтимоий инфраструктура тизимини ривожлантиришга;
- хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнесни тараққий эттиришга;

²Каримов И.А. “Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом еттириш” номли маърузаси, 18.01.2013 йил.

³ Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади.// Президент И.А.Каримовнинг 2010 йилнинг асосий якунлари ва 2011 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.//Халқ сўзи - 2011 йил 22 январь.

– ишлаб чиқариш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш соҳа ва тармоқларини жадал модернизациялашгава бошқалар.

Демак, Ўзбекистон иқтисодиётига ҳалқаро молия ташкилотларининг маблағларини жалб этишни такомиллаштириш масалалари иқтисодий сиёсатимизнинг долзарб ва устувор вазифаларидан бири сифатида ўз ўрнига эга бўлиб қолаверади.

Тадқиқот мақсади. Ўзбекистон иқтисодиётига ҳалқаро молия ташкилотларининг кредит ресурсларини жалб этишни илмий нуқтаи назардан ўрганиш, тадқиқ ва таҳлил қилиш ҳамда уларни такомиллаштириш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш тадқиқот ишининг мақсади ҳисобланади.

Магистрлик диссертациясининг вазифалари. Тадқиқот олдига қўйилган мафсадга эришиш учун қуйидагилар тадқиқот вазифалари сифатида белгилаб олинди:

- мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришда ҳалқаро молия ташкилотлари иштирокинингназарий асослари ўрганиш;
- Ўзбекистон иқтисодиётига ҳалқаро молия ташкилотларининг кредит ресурсларини жалб этишнинг амалдаги ҳолатини таҳлил қилиш;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда ҳалқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликни кўриб чиқиш;
- мамлакатимиз тижорат банкларида ҳалқаро молия ташкилотларининг ресурслари билан лойиҳаларни кредитлаш ҳолатини тадқиқ этиш;
- мамлакатимиздаҳалқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликни такомиллаштириш бўйича хулоса ва таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти ва предмети. Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари, ҳалқаро молия ташкилотлари ишнинг объектини ташкил қилади.

Ўзбекистон иқтисодиётига ҳалқаро молия ташкилотларининг кредит ресурсларини жалб этишда юзага келадиган иқтисодий муносабатлар тизими ишнинг предметиҳисобланади.

Тадқиқотнинг асосий масалалари ва фаразлари. Ўзбекистон иқтисодиётига халқаро молия ташкилотларининг кредит ресурсларини кўпроқ жалб этиш мамлакат иқтисодиётини модернизациялашга, техник ва технологик қайта қуроллантиришга, пировардида, мамлакатда ишлаб чиқиришнинг ва аҳоли турмуш фаровонлигининг ортишига олиб келади.

Мавзу бўйича қисқача адабиётлар таҳлили. Тадқиқот ишида Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг Қарорларидан фойдаланилди. Шунингдек, тадқиқот ишининг асосий қисмини ёритишда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг асарлари, инвестиция ва халқаро инвестицияларга оид иқтисодчи олимларнинг дарслик ва ўқув қўлланмаларидан фойдаланилди. Тадқиқот ишининг иккинчи бобида инвестиция жараёнларининг бугунги кундаги таҳлилини амалга оширишда даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар ҳамда интернет сайтларидан кенг фойдаланилди.

Ушбу мавзу долзарблиги ва иқтисодиётни такомиллаштиришда тутган ўрнининг ниҳоят даражада кенглиги билан доимий равишда тадқиқотчи олимларнинг илмий изланишларида бўлган. Хорижлик иқтисодчи олимлардан А.Бланк, А.Николаев, А.Нишетой, В.Балдина, В.Бочаров, В.Шеремет, П.Вахрин, Г.Лоренс, Д.Лоренс, Л.Гитман, П.Самуэльсон, У.Шарп⁴лар илмий тадқиқот фаолиятларида халқаро инвестицияларни иқтисодиётга жалб қилиш, унинг шакллари ва молиялаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратишган.

⁴Бланк А. Инвестиции. – М.: Дело, 2008. – 260 с.; Инвестиционная деятельность: учеб пособие / М.А.Николаев. – Финансы и статистика; ИНФРА-М. – 336 с.; Нишетой А.С. Инвестиции: Учебник. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательского-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2006. – 376 с.; Бочаров В.В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 160 с.; Управление инвестициями. В 2-х т.: Справочное пособие для специалистов и предпринимателей / Под общ.ред. В.В.Шеремета. – М.: Высшая школа, 1998.; Вахрин П.И., Нешиной А.С. Инвестиции: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К». – 2005. – 160 с.; Лоренс Д. Г., Майкл Д.Д. Основы инвестирования. М.: Дело, 1997 - 510 с.; Гитман Л., Лоренс Дж. Основы инвестирования: учебное пособие. Пер. с англ. – М.: ДЕЛО, 1997. –1008 с.; Самуэльсон П. Экономика: изд. 15-е. Пер. с англ. – М.: КноРус, 1999. –800 с.; Шарп У. Инвестиции. Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 744 с.

Аммо, уларнинг тадқиқотларида халқаро инвестицияларнинг айнан миллий иқтисодиётнинг жаҳон ҳамжамияти билан интеграциялашуви ва бу муносабатларнинг чуқурлашуви ҳамда жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi шароитида мавжуд жараёнларни ҳисобга олган ҳолда алоҳида мустақил тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Ўзбекистонлик олимлардан А.Ваҳобов, А.Ўлмасов, Б.Самарходжаев, Д.Ғоziбеков, Н.Каримов, Н.Хайдаров, Н.Қўзиева, О.Рашидов, Ф.Додиевлар⁵нинг илмийасарларида инвестицияларни молиялаштириш ва халқаро инвестиция жалб этиш муаммолари тадқиқ қилинган.

Тадқиқотда қўлланилган услубларнинг қисқача тавсифи. Тадқиқот тизимли ёндашув, гуруҳлаш, қиёсий ва иқтисодий таҳлил, таққослаш усуллари ўз ичига олади.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти. Магистрлик диссертациясини бажариш жараёнида эришилган илмий хулоса ва амалий тақлифлардан республикаимиз тижорат банкларидахалқаро молия ташкилотларининг кредитларини ажратиш билан боғлиқ қаратилган чоратadbирлар самарадорлигини оширишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади. Шунингдек, диссертация маълумотларидан соҳага тегишли илмий тадқиқотларда манба сифатида, Олий ўқув юртларида “Халқаро валюта кредит муносабатлари” ва “Халқаро молия” фанларини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги.

⁵Ваҳобов А.В. ва бошқалар. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. - Т.: “Молия”, - 2010. 328 б., Ўлмасов А.Ў. Иқтисодиёт асослари. - Т.: “Меҳнат”. 1997. - 223 б., Самарходжаев Б.Б. Инвестиции в Республике Узбекистан (международно-частноправовой аспект). - Т.: Академия, 2003. - 240 с., Ғоziбеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари. - Тошкент: Молия, 2003. - 332 б.; Каримов Н.Ғ. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари. дис. ...иқтисод фанлари доктори - Т., 2007. - 257 б., Хайдаров Н.Х. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солиқ муносабатларини такомиллаштириш масалалари // дис. ...иқтисод фанлари доктори. - Т., 2003. 300 б., Кузиева Н.Р. Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини рағбатлантиришнинг молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўналишлари // дис. ...иқтисод фанлари доктори - Т., 2008. - 300 б., Рашидов О.Ю. ва бошқалар. Инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш: Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2010.-272 б., Додиев Ф.Ў. Инвестицион фаолиятни молиявий рағбатлантириш// Дис. ...иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. - Т., 1998. 128 б.

– мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришда халқаро молия ташкилотлари иштирокининг зарурати асослаб берилди;

– Ўзбекистон иқтисодиётига халқаро молия ташкилотларининг кредит ресурсларини жалб этиш ҳолати таҳлил қилинди ва мавжуд тенденциялар аниқланди;

– кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорлигининг ўзига хос хусусиятлари аниқланди;

– мамлакатимиз тижорат банкларида халқаро молия ташкилотларининг ресурслари билан лойиҳаларни кредитлаш ҳолатига баҳо берилди;

– мамлакатимизда халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликни такомиллаштириш бўйича хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Диссертация таркибининг қисқача тавсифи. Диссертация иши таркибан кириш, учта боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I-БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ УМУМНАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Халқаро молия ташкилотларининг таснифланиши ва умумий тавсифи

Халқаро валюта-кредит ва молия муносабатларининг институционал тузилиши ўзига кўплаб халқаро ташкилотларни қамраб олади. Улардан баъзилари кўпгина ваколатларга ҳамда юқори миқдордаги молиявий ресурсларга эга бўлган ҳолда халқаро валюта-кредит ва молия муносабатларини тартибга солишни амалга оширади. Бошқалари эса, ҳукуматлараро муҳокама этиш учун форумлар ташкил этиш ҳамда валюта-кредит ва молия сиёсати бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш билан шуғулланади.

Халқаро молия ташкилотлари ўзида жаҳон иқтисодиёти барқарорлигини таъминлаш учун молия ва валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш мақсадларида давлатлараро келишув асосида ташкил этилган халқаро ташкилотларни ифодалайди.

Халқаро молия ташкилотларининг юзага келишига асосан жаҳон ҳўжалигида глобаллашув жараёнларининг ривожланиши ҳамда халқаро молия бозорларидаги ва жаҳон валюта тизимидаги беқарорликнинг кучайиши сабаб бўлди. Улар асосан иккинчи жаҳон урушидан кейин ташкил топган ва ҳозирги вақтда мамлакатларнинг валюта-кредит ва молия муносабатлари соҳасидаги ҳамкорлигини ривожлантиришда ҳамда ушбу муносабатларни давлатлараро даражада тартибга солишда муҳим роль ўйнайди.

Халқаро молия ташкилотлари вужудга келишининг биринчи босқичи биринчи ва иккинчи жаҳон урушлари орасидаги даврга тўғри келади. Халқаро молия ташкилотлари вужудга келишининг иккинчи босқичи ҳамда улар фаолиятининг кучайиш жараёни иккинчи жаҳон урушидан сўнг мустамлакачилик тизимининг парчаланиши ва 1970 йиллардаги иқтисодий ўзгаришлар билан боғлиқдир. Шу билан биргаликда 1980-йилларнинг бошларида халқаро молия ташкилотлари фаолиятида учинчи босқичнинг бошланганлигини қайд этишимиз мумкин. Чунки бу даврда жаҳон

иқтисодиётида глобаллашувнинг кучайиши ҳамда интеграцион жараёнларнинг жадаллашуви кабиларни кўрсатиш мумкин. Дунёдаги бир қатор давлатларнинг ҳукумат органлари замонавий халқаро иқтисодий муносабатлардаги муаммоларни биргаликда ҳал этишга эҳтиёж сездилар ва бунинг натижасида халқаро ташкилотларга бўлган талаб янада ортиб борди.

Халқаро молия ташкилотларига Халқаро Валюта фонди, Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Халқаро ҳисоб-китоблар банки, Осиё, Америка, Африка минтақавий ривожланиш банклари ва бошқалар киради.

Халқаро молия ташкилотларининг фаолияти жаҳон хўжалигининг барқарорлигига эришишга ҳамда валюта-молия соҳасидаги муносабатларнинг узлуксизлигини таъминлашга ёрдам беради. Энг аввало, бунга бўлган зарурият давлатлар ўртасидаги ўзаро алоқалар кўламининг ортиб бориши шунингдек, уларнинг ўзгарувчан хусусиятга эга эканлиги билан изоҳланади. Шунингдек улар мамлакатлар ва давлатлар ўртасида ҳамкорликни ташкил этиш учун форум сифатида хизмат қилишга ҳам йўналтирилган.

Бундан ташқари, жаҳон хўжалигининг муҳим муаммолари бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш ва ривожланиш тенденциялари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш, таҳлил этиш ҳамда ўрганиш соҳасида халқаро валюта-молия ташкилотларнинг аҳамияти ортиб бормоқда.

Халқаро молия ташкилотларининг вужудга келишига ва фаолиятининг ривожланишига қуйидаги омиллар таъсир кўрсатган:

- хўжалик ҳаёти байналмилаллашувининг кучайиши, шунингдек, миллий чегаралардан ташқарига чиқувчи трансмиллий корпорациялар ва трансмиллий банкларнинг ташкил топиши;
- жаҳон хўжалигида молиявий муносабатларни халқаро тартибга солишга бўлган эҳтиёжнинг кучайиши;
- жаҳон валюта тизими, халқаро валюта-кредит, қимматбаҳо қоғозлар ва олтин бозорларидаги юзага келадиган муаммоларни ҳамкорликда ҳал қилиш заруриятининг ортиб бориши.

Халқаро валюта-кредит ва молия ташкилотлари томонидан бажариладиган асосий функцияларга қуйидагилар киради:

1. Ахборот функцияси.

Халқаро молия ташкилотлари жаҳон хўжалиги ривожланишининг умумий тенденциялари ҳамда бирор бир давлатнинг иқтисодий ҳолати тўғрисида маълумотлар олиш мумкин бўлган ахборот маркази ролини бажаради. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари ўтказилган халқаро конференциялар, йиғилишлар, тадқиқотлар натижалари бўйича статистик материалларни нашр этиб боради.

2. Маслаҳатчи функцияси.

Халқаро молия ташкилотлари мамлакатларнинг ҳукуматларига валюта-кредит ва молия сиёсатини ўтказиш бўйича маслаҳатлар беради.

3. Тартибга солиш функцияси.

Халқаро молия ташкилотлари халқаро молия муносабатларини тартибга солиш функциясини ҳам бажаради. Жумладан, ХВФ тўлов балансида муаммоларга эга бўлган мамлакатларга вақтинчалик молиявий ёрдам кўрсатади. ХВФ мамлакатларга миллий валюта курсини бир маромда сақлаш учун ҳам бир неча бор вақтинчалик ёрдам кўрсатган.

4. Башорат қилиш функцияси.

Халқаро молия ташкилотлари миллий ва жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг башоратини амалга оширади.

Халқаро молия ташкилотлари универсаллик даражаси ва мақсадларига боғлиқ ҳолда жаҳон аҳамиятига эга бўлган, минтақавий, шунингдек фаолияти жаҳон хўжалигининг маълум бир соҳасини қамраб олувчи ташкилотларга ажратилади.

Халқаро иқтисодий муносабатларнинг асосий шакллари тартибга солувчи халқаро ташкилотларни ташкил этиш ғояси 1929-1933 йиллардаги жаҳон иқтисодий инқирози таъсири натижасида юзага келди.

Халқаро молия ташкилотлари жаҳон иқтисодиётини ривожлантириш соҳасидаги муайян масалаларни ҳал этиш учун аъзо мамлакатларнинг

молиявий ресурсларини бирлаштириш орқали ташкил этилади. Ушбу масалалар қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- халқаро савдони рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш, жаҳон иқтисодиётини тартибга солиш ҳамда барқарорлаштириш мақсадида халқаро валюта ва фонд бозоридаги операциялар;
- бюджет дефицитини молиялаштириш ва давлат лойиҳаларини амалга оширишга кредитлар – давлатлараро кредитлар;
- халқаро лойиҳалар (лойиҳада тўғридан-тўғри, шунингдек резидент тижорат ташкилоти орқали иштирок этувчи бир нечта мамлакатлар манфаатларига дахлдор бўлган лойиҳалар) соҳасидаги кредитлаш ва инвестиция фаолияти;
- халқаро бизнесга ижобий таъсир кўрсатишга (масалан, инфратузилма лойиҳалари, информацион технологиялар соҳасидаги лойиҳалар, транспорт ва коммуникация тармоқларини ривожлантириш ва бошқ.) ички лойиҳалар (битта мамлакатнинг ёки резидентнинг тижорат ташкилоти манфаатларига бевосита дахлдор бўлган лойиҳалар) соҳасидаги кредитлаш ва инвестиция фаолияти;
- фундаментал илмий тадқиқотларни молиялаштириш ва хайрия фаолияти (халқаро ёрдам дастурларини молиялаштириш).

Халқаро молия ташкилотлари ўз функцияларини амалга ошириш учун инвестицион лойиҳани фундаментал ўрганишдан глобал фонд бозорларидаги операцияларгача рискларни бошқариш ҳамда молиявий ва инвестицион таҳлилнинг замонавий технологияларидан фойдаланади.

Халқаро молия ташкилотлари қуйидаги мақсадларни кўзлаган ҳолда фаолият юритади:

- жаҳон иқтисодиёти ва халқаро молияни барқарорлаштириш мақсадида жаҳон ҳамжамиятида ҳаракатларни бирлаштириш;
- валюта ва молия-кредит муносабатларини халқаро тартибга солишни амалга ошириш;

- жаҳон валюта ва молия-кредит сиёсатининг стратегия ва тактикасини ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштириш.

Халқаро молия ташкилотларида қатнашиш даражаси ва алоҳида мамлакатларнинг таъсири уларнинг капиталдаги бўнагининг миқдори билан аниқланади.

Халқаро молия ташкилотлари фаолиятининг самарадорлиги муайян даражада аъзо мамлакатларнинг ҳукумати ва давлат ташкилотлари ва билан бўладиган ўзаро муносабатга боғлиқ бўлади. Шундай экан халқаро молия ташкилотларининг инвестицион фаолияти кўп ҳолларда йирик халқаро лойиҳалар бўйича рискларни бошқариш ва суғурталашни амалга оширувчи давлат ташкилотлари билан яқин ҳамкорликни талаб этади.

1.2. Жаҳон банки гуруҳи ва унга кирувчи ташкилотлар фаолияти

Жаҳон банки – 190дан ортиқ ривожланган ҳамда ривожланаётган мамлакатларга молиявий ёрдам кўрсатувчи халқаро молия ташкилотидир.

Жаҳон банкининг бош мақсади – иқтисодий ўсиш даврини бошдан кечираётган ривожланаётган мамлакатларни кредитлаш йўли билан камбағаллик даражасини пасайтириш ҳисобланади. Кредитлар ушбу давлатдаги иқтисодий ўсишни жадаллаштиришга ҳамда фуқароларнинг ҳаёт даражасини яхшиланишига имкон туғдиради.

Ҳозирги даврда Жаҳон банки минг йиллик Декларациясига мувофиқ ўз фаолиятининг асосий вазифаларини белгилаб олган. Минг йилликдаги ривожланиш мақсадларига 2025 йилгача эришиш лозим бўлиб, у ўз ичига қуйидагиларни олган:

- камбағаллик ва очликга барҳам бериш;
- умумий бошланғич таълимни таъминлаш;
- болалар ўлимини қисқартириш;
- оналик муҳофазасини яхшилаш;
- ВИЧ/СПИД, малария (безгак) ва бошқа касалликларга қарши курашиш;

- атроф-муҳитнинг барқарор ривожланишини таъминлаш;
- ривожланиш мақсадларида глобал ҳамкорликни шакллантириш.

Жаҳон банкининг Халқаро валюта фондидан фарқи шундаки, Жаҳон банки фақатгина ривожланаётган мамлакатларга узоқ муддатли ёрдам кўрсатади, ХВФ фаолияти эса мамлакатдаги вақтинчалик молиявий инқирозни бартараф қилишга йўналтирилган.

1.2.1-жадвал.

2010-2014 йилларда Жаҳон банки гуруҳи томонидан аъзо мамлакатларни молиялаштириш кўрсаткичлари (млн.АҚШ доллари ҳисобида)⁶

Йиллар	2010 й.	2011 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.
Жаҳон банки гуруҳи					
Заҳира қилинган маблағлар	76482	61120	57450	57587	65579
Ажратилган маблағлар	50234	42028	42390	40370	44399
ХТТБ					
Заҳира қилинган маблағлар	44197	26737	20582	15249	18604
Ажратилган маблағлар	28855	21879	19777	15830	18761
ХРА					
Заҳира қилинган маблағлар	14550	16269	14753	16298	22239
Ажратилган маблағлар	11460	10282	11061	11228	13432
ХМК					
Заҳира қилинган маблағлар	12664	12186	15462	18349	17261
Ажратилган маблағлар	6793	6715	7891	9971	8904
Инвестицияларни кафолатлаш бўйича қўп томонлама агентлик					
Суғурта қопламасининг умумий ҳажми	1464	2099	2657	2781	3155
Траст фондларни оловчилар					
Заҳира қилинган маблағлар	3607	3829	3996	4910	4319
Ажратилган маблағлар	3126	3152	3571	3341	3302

Жаҳон банки БМТнинг ихтисослаштирилган молия институти сифатида стратегик вазифаларни бажариш учун энг қулай воситачи сифатида хизмат қилишга мўлжаллангандир, яъни барча аъзо мамлакатларнинг иқтисодиётини жаҳон хўжалиги тизими асосий марказлари билан интеграция қилишдир.

2014 йилда Жаҳон банки томонидан кредитлашнинг йўналишлар бўйича тақсимотини кўрадиган бўлсак, жами 40,8 млрд. АҚШ доллари ажратилган бўлаб 2013 йилга нисбатан 29,5 фоизга ошган, жумладан, 18,6 млрд.доллар

⁶ Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

ХТТБ зайёмлари шаклида, ҳамда 22,2 млрд. доллар ХРА томонидан ажратилган. Шундан юқори улушни яъни жамига нисбатан 19,5 фоизни молиявий ва хусусий секторни ривожлантиришга ажратилган кредитлар эгаллаган. Шунингдек, улушига кўра кейинги ўринларни қишлоқ жойларини ривожлантириш ва давлат секторини бошқаришга ажратилган кредитлар эгаллаган.

1.2.2-жадвал.

2010-2014 йилларда Жаҳон банки томонидан кредитлашнинг йўналишлар бўйича тақсимооти (млн. АҚШ долл.хисобида)⁷

№	Йўналишлар	2010 й.	2011 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.
1.	Иқтисодиётни бошқариш	3950	655	1293	484	955
2.	Атроф-муҳитни ҳимоялаш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш	4337	6102	3997	2470	3883
3.	Молиявий ва хусусий секторни ривожлантириш	17726	7981	4743	4380	8028
4.	Инсон ресурсларини ривожлантириш	8421	4228	4961	4348	5192
5.	Давлат секторини бошқариш	5750	4518	4035	3790	5252
6.	Ҳуқуқ тизимини мустаҳкамлаш	207	169	126	590	291
7.	Қишлоқ жойларини ривожлантириш	5004	5636	5443	4651	6437
8.	Ижтимоий ривожланиш ва интеграция	952	908	1247	1310	1064
9.	Ижтимоий ҳимоя ва рискларни бошқариш	5006	5691	3502	3956	3585
10.	Савдо ва интеграция	1818	2604	1872	2707	1643
11.	Шаҳарлар инфратузилмасини яхшилаш	5575	4514	4118	2861	4511
	ЙЎНАЛИШЛАР БЎЙИЧА ЖАМИ	58747	43006	35335	31547	40843

2014 йилда ХТТБ томонидан 38 та мамлакатда 95 та янги операциялар амалга оширилган, ХРА томонидан эса, 49 та мамлакатда 249 та янги лойиҳалар амалга оширилган.

“Жаҳон банки” атамаси таркибан Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки (International Bank for Reconstruction and Development) ва Халқаро ривожланиш

⁷ Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

ассоциациясини (International Development Association) қамраб олади. “Жаҳон банки гуруҳи” атамаси эса, 5 та ташкилотни, хусусан, ХТТБ, ХРА, Халқаро молия корпорацияси (International Financial Corporation), Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик (Multilateral Investment Guarantee Agency), Халқаро инвестицион баҳсларни тартибга солиш марказини (International Center for Settlement of Investment Disputes) ўз ичига олади⁸.

Жаҳон банкининг асосий функциялари қуйидагилардан иборат:

- ривожланаётган мамлакатларга инвестиция фаолияти;
- иқтисодий масалалар бўйича маслаҳат ва таҳлилий фаолият;
- амалга ошириладиган дастурлар ва кўрсатиладиган хизматлар таркиби ва тузилмасини мунтазам тўғирлаб бориш;
- бой ва қашшоқ мамлакатлар ўртасида ресурсларни тақсимлашда воситачилик қилиш.

Ҳар уч йилда Жаҳон банки гуруҳи томонидан “Жаҳон банки гуруҳи фаолиятининг стратегияси” номли ҳужжат ишлаб чиқилади, ушбу ҳужжатдан мамлакатлар билан бўладиган ҳамкорликда фойдаланилади. Стратегияга ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш хусусиятлари ва камбағаллик муаммоларини ҳал қилиш бўйича дастур ҳамда лойиҳалар киритилади.

Ўзининг фаолияти бўйича Жаҳон банки маълум тамойилларга амал қилади, жумладан:

- ривожланаётган мамлакатларнинг иқтисодий ўсишига ёрдам берувчи самарали капитал қўйилмалар учун ресурслар ажратиш;
- ресурслар қайтиши эҳтимоллиги даражасини ҳисобга олган ҳолда иқтисодий мулоҳазалардан келиб чиқиб инвестицион қарорлар қабул қилиш;
- битта иштирокчи мамлакат доирасида берилган ресурсларни ишлатишга чекловларнинг мавжуд эмаслиги;
- ходимлар фаолиятининг бошқа субъектларга, жумладан, мамлакатлар ҳукуматига эмас балки фақатгина банк манфаатларига йўналтирилганлиги.

⁸www.worldbankgroup.org

Ривожланаётган мамлакатлар учун Жаҳон банки ташкилотлари гуруҳи дунёдаги йирик молиявий маблағлар манбаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

У ўзининг молиявий ресурсларини камбағал мамлакатлардаги камбағаллик даражасини пасайтириш ҳамда иқтисодий ўсишни жадаллаштириш, шунингдек, ҳаёт сифатини яхшилашга сарфлайди.

Юқорида қайд этилган ташкилотларнинг фаолиятини қуйидаги маълумотлар асосида кўриб чиқамиз.

Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки (ХТТБ, инг. International Bank for Reconstruction and Development) - Жаҳон банкининг асосий кредит ташкилоти бўлиб кенг миқёсда Жаҳон банки номи билан танилган. Ушбу банкга аъзо бўлиш учун ариза тақдим этган мамлакат аввало ХВФга аъзоликка кирган бўлиши лозим. Банкнинг барча қарзлари аъзо давлатлар ҳукуматлари томонидан кафолатланиши керак. Қарзлар бўйича ҳар олти ойда ўзгарувчи фоиз ставкаси белгиланади. Ҳозирги вақтда мазкур ставка 6-7%га тенг. Қарзлар асосан 15-20 йил муддатга, асосий қарз суммаси бўйича тўловларни 3-5 йилга узайтириш тартибида берилади. Қарз бериш давлат ҳукуматининг кафолати олингандан сўнг амалга оширилади⁹.

ХТТБ – 1944 йилда Бреттон-Вудсдаги (АҚШнинг Нью-Хемпшир штатидаги шаҳарча) Халқаро валюта – молиявий конференцияда ХВФ билан бир вақтда тузилган давлатлараро инвестиция институтидир. Бир вақтнинг ўзида банкнинг низоми ҳам бўлиб қолган ХТТБ ҳақидаги Битим 1945 йилда расмий жиҳатдан кучга кирган, банк ўзининг фаолиятини 1946 йилдан бошлаган. ХТТБнинг штаб-квартираси – АҚШнинг Вашингтон шаҳрида жойлашган. ХТТБнинг асосий мақсади – аъзо мамлакатларга узоқ муддатли кредит ва қарзлар бериш ҳамда хусусий инвестицияларни кафолатлаш орқали уларнинг иқтисодийетини ривожлантиришга кўмаклашиш ҳисобланади. Дастлаб ХТТБ аъзо мамлакатларнинг тўпланган маблағлари ва америкалик инвесторларнинг жалб қилинган капиталлари ёрдамида иккинчи жаҳон уруши

⁹www.mfino.ru

натижасида иқтисодий жиҳатдан турғун ҳолатга келиб қолган Ғарбий Европа мамлакатларида хусусий инвестицияларни рағбатлантиришга мўлжалланган эди.

ХТТБ 2014 молия йилида 18,6 млрд.АҚШ доллари ҳажмидаги кредит ресурсларини заҳира қилди, ушбу кўрсаткич 2013 молия йилига нисбатан 22%га ошган, лекин 2010-2012 йиллардаги кўрсаткичларга нисбатан сезиларли даражада камайган.

1.2.3-жадвал.

ХТТБ томонидан 2010-2014 йилларда амалга оширилган операциялар, млн. АҚШ долл.¹⁰

ХТТБ(млн.АҚШ.долл.)	2010 й	2011 й	2012 й	2013 й	2014 й
Заҳира қилинган маблағлар	44197	26737	20582	15249	18604
Шундан ривожланиш соҳасидаги сиёсатни қўллаб-қувватлаш мақсадидаги кредитлар	20588	9524	10333	7080	7997
Ажратилган маблағлар, брутто	28855	21879	19777	21879	28855
Шундан ривожланиш соҳасидаги сиёсатни қўллаб-қувватлаш мақсадидаги кредитлар	17425	10582	9052	5972	9786
Асосий суммани қайтариш(шу жумладан муддатдан олдин қайтариш)	11624	13885	11970	9470	9805
Ажратилган маблағлар, нетто	17231	7994	7806	6361	8956
Қайтарилмаган қарзлар	120103	132459	136325	143776	154021
Ажратилмаган кредит маблағлари	63574	64435	62916	61306	58449
Асосий фаолиятдан даромад	800	1023	783	876	728
Эркин капитал ва заҳиралар	36106	38689	37636	39711	40467
Хусусий капитал ва берилган қарзларни ўзаро нисбати	29%	29%	27%	27%	26%

Ҳозирда ХТТБ аъзолари бўлиб 186 мамлакат ҳисоблансада, етакчи ўринда еттилик мамлакатлари туради: АҚШ, Япония, Буюк Британия, Германия, Франция, Канада ва Италия.¹¹

Банкнинг ресурслари шаклланишининг манбаси бўлиб, Америка бозорларида облигация қарзларини чиқариш ва уларни сотишдан олинган маблағлар ҳисобланади. ХТТБ кредитларни, одатда 20 йил муддатга аъзо

¹⁰ Манба: Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

¹¹ www.worldbank.org

мамлакатда ишлаб чиқариш объектларини кенгайтириш учун ҳукумат кафолати остида беради. Шунингдек ХТТБ бошқа банкларнинг узоқ муддатли кредитлари бўйича кафолат ҳам беради. У ҳам ХВФ сингари, қарздор мамлакатнинг молиявий ҳолати, кредитланувчи объектлар ва ушбу объект бўйича банк миссияси томонидан ўрганилган ахборотларни талаб қилади.

ХТТБ қуйидаги дастурлар доирасида фаолият юритади:

- иқтисодий бошқарув ва камбағаллик билан курашиш;
- экология ва ижтимоий ривожланиш;
- инфратузилма, хусусий сектор ва молия;
- инсон салоҳиятини ривожлантириш.

Ҳозирги пайтда ХТТБ фаолиятининг асосий йўналишлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- турли хилдаги инвестиция лойиҳаларини узоқ ва ўрта муддатли кредитлаш;
- лойиҳаларнинг молиявий-иқтисодий ва техник асосларини тайёрлаш;
- ривожланаётган мамлакатларда тузилмавий қайта куриш дастурларини молиялаштириш.

1.2.4-жадвал.

ХТТБнинг энг йирик қарздорлари (2014 йил ҳолатига кўра, млн. АҚШ долл.)¹²

Мамлакатлар	Заҳира қилинган маблағлар ҳажми
Бразилия	2019
Ҳиндистон	1975
Хитой	1615
Украина	1382
Руминия	1374
Филлипин	1279
Марокко	1096
Индонезия	1072
Колумбия	870
Тунис	426

¹² Манба: Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, 2014 йил якунига кўра ХТТБнинг энг йирик қарздорлари бўлиб, Бразилия, Ҳиндистон, Хитой, Украина, Руминия, Филлипин, Марокко, Индонезия, Колумбия ҳамда Тунис мамлакатлари ҳисобланади. Мазкур қарздорлар ичида энг йириклари Бразилия ва Ҳиндистон ҳисобланади. Чунки, мазкур халқаро молия ташкиолти томонидан ушбу мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришга қаратилган бир қатор лойиҳаларни молиялаштиришга йирик хажмда маблағлар жалб этилган.

1.2.5-жадвал.

2014 йилда ХТТБ томонидан ажратилган маблағларнинг минтақалар бўйича тақсимоти¹³

Минтақа	Млн. АҚШ доллари	Жамига нисбатан %да
Африка	334	2
Шарқий Осиё ва Тинч океани минтақаси	3397	18
Европа ва Марказий Осиё	6537	35
Лотин Америкаси ва Қариб кўрфази	5662	30
Яқин Шарқ ва Шимолий Африка	1666	9
Жанубий Осиё	1165	6
Жами	18761	100

2014 йилда ХТТБ томонидан ажратилган маблағларнинг минтақалар бўйича тақсимотини кўрадиган бўлсак, энг юқори улушни Европа ва Марказий Осиё эгаллаб жамига нисбатан 35 фоизни ташкил этган. Ундан кейинги ўринда эса, Лотин Америкаси ва Қарийб кўрфази бўлиб унинг улуши жамига нисбатан 30 фоизга тенг бўлган. Мазкур ҳолат 2014 йилда ХТТБ томонидан ушбу минтақалардаги ташкилотга аъзо мамлакатларда бир қатор ҳамкорлик лойиҳалари амалга оширилганидан далолат беради. 2014 йилда энг кам улушни Африка мамлакатлари эгаллаб жамига нисбатан 2 фоизни ташкил этган.

¹³ Манба: Annual report of World bank 2015 (<http://siteresources.worldbank.org>)

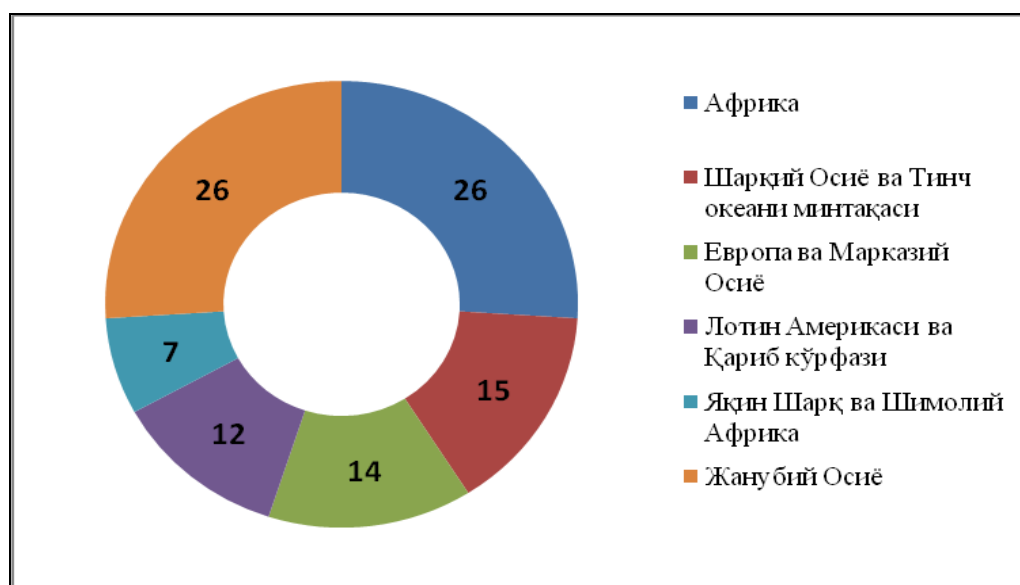
1.2.6-жадвал.

2014 йилда ХТТБ томонидан тасдиқланган операциялар миқдори¹⁴

Минтақа	Операциялар миқдори
Африка	2
Шарқий Осиё ва Тинч океани минтақаси	20
Европа ва Марказий Осиё	30
Лотин Америкаси ва Қариб кўрфази	24
Яқин Шарқ ва Шимолий Африка	14
Жанубий Осиё	5
Жами	95

2014 йилда ХТТБ томонидан Европа ва Марказий Осиё, Лотин Америкаси ва Қарийб кўрфази, Шарқий Осиё ва Тинч океани минтақаси бўйича операциялар миқдори юқори улушни ташкил этади.

Кейинги йилларда ХТТБ жаҳон молия бозорида йирик қарздор ролида чиқмоқда. Банк томонидан чиқарилаётган облигация қарзлари суммаси давлатлараро инвестиция банклари ўртасида энг катта солиштирма оғирликка эгадир.

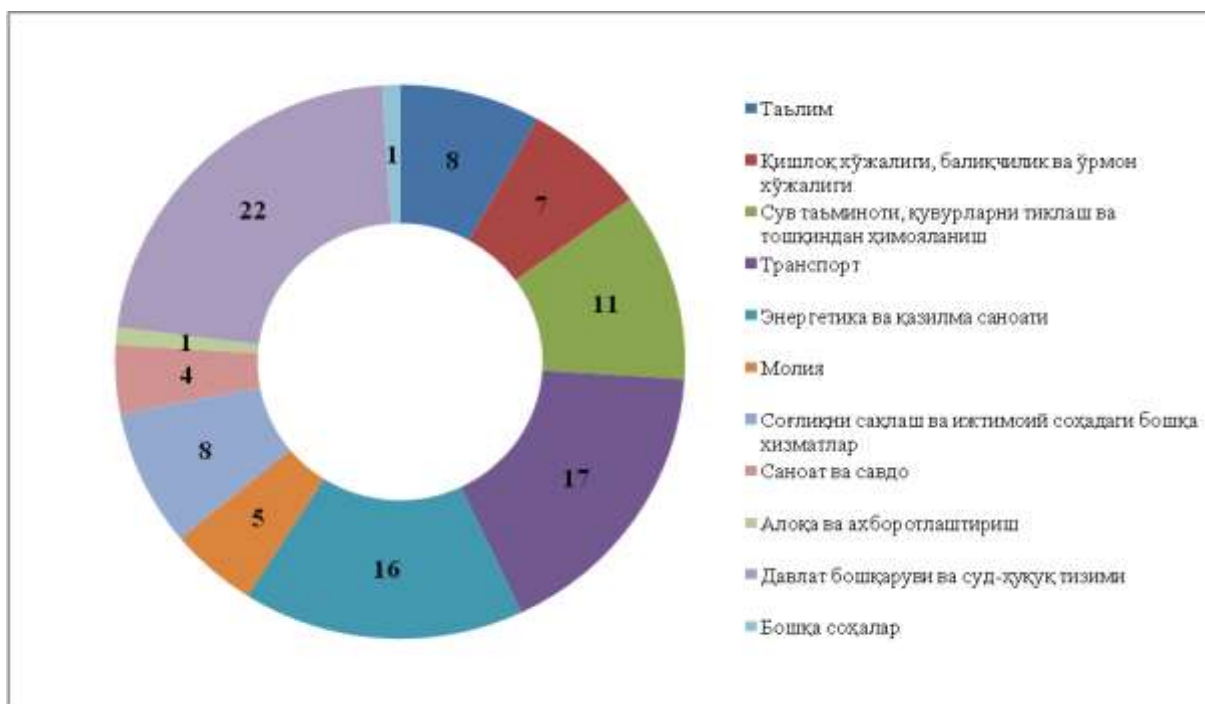

1.2.1-расм. 2014 йилда ХТТБ ва ХРА томонидан умумий кредитлаш ҳажмининг минтақавий тақсимоми¹⁵

¹⁴ Манба: Annual report of World bank (<http://siteresources.worldbank.org>)

¹⁵ Манба: Annual report of World bank (<http://siteresources.worldbank.org>)

2014 йил якунига кўра ХТТБ ва ХРА томонидан умумий кредитлаш ҳажмида юқори улушни Африка ва Жанубий Осиё мамлакатлар эгаллаган, ушбу мамлакатлардаги лойиҳаларга ажратилган кредитларнинг жамига нисбатан улуши 26 фоизни ташкил этган.

1.2.2-расм. 2014 йилда ХТТБ ва ХРА томонидан умумий кредитлашнинг тармоқлар бўйича тақсимоти¹⁶

2014 йил якунига кўра ХТТБ ва ХРА томонидан кредитлашнинг тармоқлар бўйича тақсимотини кўрадиган бўлсак, кредитлаш ҳажмида юқори улушни давлат бошқаруви ва суд-ҳуқуқ тизим эгаллаган бўлиб жами кредитлаш ҳажмининг 22 фоизи шу тармоқ хиссасига тўғри келган. Улушига кўра кейинги ўринларда транспорт, энергетика ва қазилма саноати, сув таъминоти, қувурларни тиклаш ҳамда тошқиндан ҳимояланиш тармоқлари эгаллаган. Алоқа ва ахборотлаштириш тармоғига ажратилган кредитлаш ҳажми энг кам улушни ташкил этиб 1 фоизга тенг бўлган.

¹⁶ Манба: Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

1.2.3-расм. 2014 йилда ХТТБ ва ХРА томонидан умумий кредитлашнинг йўналишлар бўйича тақсимоти¹⁷

2014 йилда ХТТБ ва ХРА томонидан ажратилган кредитларнинг йўналишлар бўйича тақсимотини кўрадиган бўлсак, юқори улушни молиявий ва хусусий секторни ривожлантириш эгаллаган. Шунингдек, улушига кўра кейинги ўринларда қишлоқ жойларини ривожлантириш, давлат секторини бошқариш ҳамда инсон ресурсларини ривожлантиришга ажратилган кредитлар эгалалган.

Халқаро ривожланиш ассоциацияси (ХРА) – Жаҳон банки гуруҳига кирувчи халқаро ташкилот бўлиб, у 1960 йилда ташкил этилган. ХРА Келишувлар моддасининг 1-моддасига мувофиқ, унинг мақсади иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш, самарадорликни ошириш ва шунинг асосида, суст ривожланган аъзо мамлакатларда аҳоли турмуш тарзини ошириш, шунингдек, анаънавий кредитларга нисбатан оғир бўлмаган қулай шартларда молиявий кўмак бериш ҳисобланади.

Мамлакатларга ривожланиш жараёнида ёрдам кўрсатиш мақсадига эга бўлган ХРА стратегиясининг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

- макроиқтисодий ва тармоқ сиёсатининг пухта ўйланган чоратadbирларини қабул қилиш орқали иқтисодий ўсишни жадаллаштириш;

¹⁷ Манба: Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

- ижтимоий соҳаларнинг мустаҳкамланиши ва ривожланишини қайтий қўллаб-қувватлаш орқали инсон капиталига инвестициялаш;
- бошқарув самарадорлигини ошириш учун ташкилий-техник имкониятларни кенгайтириш;
- барқарор ривожланиш мақсадларида атроф-муҳитни сақлаш;
- қуролли тўқнашувлар оқибатларини бартараф этишга қўмаклашиш;
- минтақавий интеграция ва савдони қўллаб-қувватлаш.

1.2.7-жадвал.

ХРА томонидан 2010-2014 йилларда амалга оширилган операциялар, (млн. АҚШ долл.)¹⁸

Халқаро ривожланиш ассоциацияси (ХРА)(млн.АҚШ.долл.)	2010 й	2011 й	2012 й	2013 й	2014 й
Заҳира қилинган маблағлар	14550	16269	14753	16298	22239
Шундан ривожланиш соҳасидаги сиёсатни қўллаб-қувватлаш мақсадидаги кредитлар	2370	2032	1827	1954	2489
Ажратилган маблағлар, брутто	11460	10282	11061	11228	13432
Шундан ривожланиш соҳасидаги сиёсатни қўллаб-қувватлаш мақсадидаги кредитлар	3228	1944	2092	1662	2644
Асосий суммани қайтариш	2349	2501	4023	3845	3636
Ажратилган маблағлар, нетто	9111	7781	7037	7371	9878
Қайтарилмаган кредитлар	113474	125287	123576	125135	136011
Ажратилмаган кредитлар	30696	38059	37144	39765	46844
Ажратилмаган грантлар	5837	6830	6161	6436	6983
Ривожлантириш мақсадидаги грантларга харажатлар	2583	2793	2062	2380	2645

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, 2014 йилда Халқаро ривожланиш ассоциацияси томонидан заҳира қилинган маблағлар 2013 йилга нисбатан 5,9 млрд. АҚШ долларига ёки 36,5 фоизга ошган. Шунингдек, ХРА томонидан ажратилган маблағлар ҳажми 19,6 фоизга ошган, мазкур ҳолат ушбу ташкилотга аъзо мамлакатларда лойиҳаларни амалга ошириш жараёнига маблағ жалб этишнинг фаоллашганидан далолат беради.

¹⁸ Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

1.2.8-жадвал.

**ХРАнинг энг йирик қарздорлари (2014 йил ҳолатига кўра, млн.
АҚШ долл.)¹⁹**

Мамлакатлар	Заҳира қилинган маблағлар ҳажми
Ҳиндистон	3134
Покистон	2218
Бангладеш	1888
Нигерия	1698
Эфиопия	1624
Вьетнам	1341
Уганда	764
Танзания	753
Кения	612
Шри-Ланка	442

Қуйидаги жадвал маълумотларидан ХРАнинг энг йирик қарздорлари бўлган мамлакатларни кўришимиз мумкин. Уларга, Ҳиндистон, Покистон, Бангладеш, Нигерия, Эфиопия, Вьетнам, Уганда, Танзания, Кения, ва Шри-Ланка мамлакатлари киради. Мазкур қарздорлар ичида энг йириги бўлиб Ҳиндистон мамлакати ҳисобланади. Чунки, ХРА томонидан Ҳиндистонда бир қатор лойиҳаларни молиялаштиришга, жумладан, сув таъминоти, инфратузилмани яхшилаш, соғлиқни сақлаш ҳамда энергия соҳаларини ривожлантиришга маблағлар ажратилган.

ХРА фоизсиз кредитлар ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга қаратилган грантлар ажратиш орқали қашшоқликни қисқартириш, ижтимоий тенгсизликни камайтириш ва аҳоли турмуш тарзини оширишни кўзда тутди.

ХРАдан қарз олиш ҳуқуқига ялпи ички маҳсулоти аҳоли жон бошига \$835дан кам бўлган мамлакатлар эга бўлишади.

ХРА мамлакатларга 10 йил имтиёзли даврли 30-40 йилга фоизсиз кредитлар беради. ХРА кредитларининг қайтариш муддатлари 20, 35 ва 40 йилни ташкил этади, шундан дастлабки 10 йили имтиёзли давр ҳисобланади ва бу даврда асосий қарз бўйича тўловлар амалга оширилмайди. Таъкидлаш

¹⁹ Annual report of World bank 2014 (<http://siteresources.worldbank.org>)

лозимки, ХРА кредитларига фоиз тўланмайди, бироқ хизмат кўрсатиш учун кам миқдордаги (ҳозирда ажратилган кредит сумманинг 0,5 фоизи) харажатлар қарз олувчи томонидан қопланади. Бу кредитларнинг мақсади, ривожланган мамлакатдан камбағал мамлакатга товарлар экспортини рағбатлантиришдир. Халқаро ривожланиш ассоциациясига 167 мамлакат аъзо бўлиб кирган²⁰.

Халқаро молия корпорацияси (ХМК) (инг. International Finance Corporation, IFC) – Жаҳон банки гуруҳига кирувчи халқаро ташкилотдир. Ташкилотнинг штаб-квартираси Вашингтонда (АҚШ) жойлашган. 1956 йилда ривожланаётган мамлакатларга хусусий инвестициялар оқими барқарорлигини таъминлаш мақсадида тузилгандир.

Жаҳон банки ташкилотлари гуруҳининг Президенти бир вақтнинг ўзида ХМК Президенти бўлиб ҳисобланади. Раҳбарлик вазифаси вице-президент томонидан амалга оширилади. ХМК акционерлари бўлиб 182 мамлакат ҳисобланади.²¹

ХМК Жаҳон банки гуруҳига кирувчи бошқа ташкилотлар билан ўз фаолиятини мувофиқлаштириб боради, лекин юридик ва молиявий алоқаларда мустақил ташкилот бўлиб ҳисобланади.

ХМК компанияларга рискларни бошқаришга ва жаҳон капитал бозорига чиқишнинг кенгроқ имкониятига эга бўлишга ёрдам берувчи янги молиявий инструментларни ишлаб чиқишни давом эттирмоқда. Ушбу молиявий маҳсулотлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ХМК ўз маблағларидан заёмлар;
- синдикатлашган заёмлар;
- ҳиссали молиялаштириш;
- қарз инструментлари ва тўғридан-тўғри инвестициялар фондлари;
- тузилмавий молиялаштириш;
- воситачилар орқали молиялаштириш;
- рискларни бошқариш бўйича маҳсулотлар;

²⁰www.worldbank.org

²¹http://www.ifc.org/ifcext/russian.nsf/Content/Member_Countries

- миллий валютада молиялаштириш;
- савдони молиялаштириш;
- эксперт баҳолаш ва бошқ.

ХМКга аъзоликка киришда қуйидаги шартларга амал қилинади:

- ХТТБаъзолиги;
- ХМК келишув моддасини имзолаш.

ХМК турли хил тармоқлардаги лойиҳаларни молиялаштиради, уларга, кишлоқ хўжалиги, тоғ саноати, ишлаб чиқариш, туризм ва бошқаларни киритиш мумкин. Аммо биринчи навбатдаги йўналиш, хусусий сектор бўлиб ҳисобланади. ХМК фаолиятининг тўртта асосий йўналишини ажратиб кўрсатиш мумкин:

- хусусий сектор лойиҳаларини молиялаштириш;
- ривожланаётган мамлакатлардаги ташкилотларга халқаро молия бозорларидан капитал жалб қилишда ёрдамлашиш;
- таълим, соғлиқни сақлаш ва инфратузилмани ривожлантиришга йўналтирилган хусусий инвестициялар йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш, шунингдек, инновацион молиявий маҳсулотлардан фойдаланиш ва салоҳиятни ошириш орқали ички молия бозорларини ривожлантириш;
- ҳукуматларга маслаҳат ва техник ёрдам кўрсатиш.

ХМК ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлардаги юқори рентабелли корхоналарни кредитлайди. ХМК кредитларининг муддати одатда 15 йилдан ошмайди, ўртача муддат эса 3-7 йилдир.

ХМКнинг хусусияти шундаки, унинг маблағларидан инвестиция олиш учун корхона ва ташкилотларга кредит берилганда, ЖТТБ ва ХРА талаб қилгандек аъзо мамлакатларга ҳукумат кафолатлари талаб қилинмайди. Бу хусусий компаниялар учун улар фаолияти устидан давлат назоратидан сақлайди, ва ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига чет эл капиталини жалб қилиш манфаатларига хизмат қилади.

Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик (ИККА) - Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик(инг.

Multilateral Investment Guarantee Agency) - Жаҳон банки гурӯҳига кирувчи мустақил халқаро ташкилотдир. ИККАнинг асосий мақсади бўлиб, ривожланаётган мамлакатларга хорижий тўғри инвестицияларни йўналтиришга кўмаклашиш, шунингдек ахборот ва консалтинг хизматларини кўрсатиш ҳисобланади. Шу билан бирга ИККА сиёсий рисклардан суғурталашни ёки ривожланаётган мамлакатларга хорижий тўғри инвестицияларни рағбатлантириш мақсадида кафолат беришни амалга оширади.

ИККА – 1988 йилда аъзо мамлакатларнинг бадаллари эвазига ташкил топган. Ҳозирги кунда 2010 йил ҳолатига кўра ИККАга 175 мамлакат аъзоликка қабул қилинган²². ИККА халқаро ташкилоти тўғрисидаги конвенция 1985 йил 11 октябрда Вашингтонда имзоланган. Шунингдек штаб-квартираси ҳам Вашингтонда жойлашган.

ИККА кафолати инвесторларни, шартнома шартларини бузишдаги, харбий ва фуқаролар ғалаёнидаги, мусодара қилишдаги ҳамда маблағларни ўтказишдаги чекловларда юзага келадиган рисклардан ҳимоя қилади. Аммо тижорат рискларини суғурталаш, масалан банкротлик rischi амалга оширилмайди. ИККА шунингдек ривожланаётган мамлакатлар ўртасида бўладиган инвестиция муносабатларини ҳам суғурталашни амалга оширади.

ИККА кафолатига мамлакатда рўйхатдан ўтмаган фаолияти инвестиция билан боғлиқ бўлган хусусий фирма ва фуқаролар ҳам давогарлик қилиши мумкин. Кафолат 3 йилдан тортиб 15-20 йил муддатгача амалга оширилади. Жаҳон банки кафолатидан фарқли томони шундаки, инвестициялаш учун мамлакат ҳукуматидан қарши кафолат талаб қилинмайди.

Шу билан биргаликда ИККА кредитлар бермайди ҳамда мустақил инвестор бўлиб ҳисобланмайди. Алкогол ва тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳамда қимор ўйинларини ташкил этиш учун қилинган инвестицияларга кафолат берилмайди. Ҳозирги пайтда кафолатлашнинг

²² www.mfino.ru

максимал миқдори битта инвестицион лойиҳа учун 110 млн. АҚШ долларини ҳамда битта мамлакат учун 440 млн. АҚШ долларини ташкил қилади. Қайта суғурталаш ва биргалашиб суғурталашда ушбу чегара сезиларли даражада ортиқ бўлиши мумкин²³.

Шунингдек ривожланаётган мамлакатларда юзага келиши мумкин бўлган нотижорат рисклар қуйидагилар бўлиши мумкин:

- миллий валютанинг эркин айирбошлашни тўхтатиш ва бу билан боғлиқ инвестор мамлакатига даромадларни ўтказиш билан бўладиган муаммолар;

- инвестор мулкнинг барбод бўлиши;
- ҳарбий ҳаракатлар;
- тўнтаришлар ва ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши;
- ҳукумат қарори натижасида шартноманинг бажарилмай қолиши.

Ўз олдига қўйган мақсадни амалга ошириш учун ИККА юқорида келтирилган нотижорат рискларга кафолатларнигина эмас, балки шунингдек, ривожланаётган аъзо мамлакатларнинг ҳукумат органларига сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга нисбатан дастур ва тартиб юзасидан маслаҳатлар беради ҳамда чет эл инвесторларини қўллаб-қувватлайди.

Инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича халқаро марказ (инг. ICSID – International Centre for Settlement of Investment Disputes) – юқорида кўриб ўтган ташкилотларимиздек Жаҳон банки гуруҳига кирувчи мустақил халқаро ташкилот бўлиши билан қаторда БМТнинг махсус ташкилоти ҳисобланади. Инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича халқаро марказнинг мақсади бўлиб, халқаро инвестицион баҳсларни ҳал қилиш ва томонларни ўзаро муроасага келтириш учун ҳуқуқий имкониятларни таъминлаш ҳисобланади. Марказ хусусий инвестициялар йўлидаги ташқи иқтисодий тўсиқларни бартараф этишга қаратилган ҳамда давлатлар ва хусусий

²³ <http://www.miga.org/about>

инвесторлар ўртасидаги баҳсларни ҳал қилувчи халқаро мустақил арбитраж ташкилоти сифатида қаралади.

Инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича халқаро марказ, давлатлар ва бошқа давлатларнинг фуқаролари ўртасидаги инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича конвенцияга(Вашингтон конвенцияси) мувофиқ ташкил қилинган. Ушбу конвенция Инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича халқаро марказнинг ҳақ-ҳуқуқларини, ташкилий тузилмасини ва асосий вазифаларини белгилаб берди. Конвенция 1965 йил 18 мартда имзоланган ва 1966 йил 14 октябрдан кучга кирган. Ҳозирги кунда Инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича халқаро марказнинг аъзолари бўлиб 146та мамлакат ҳисобланади.²⁴

Конвенция баҳсларни ҳал қилишнинг иккита асосий йўлини кўриб чиқади: томонларни муроасага келтириш ва арбитраж ишлаб чиқиш. Буларга мувофиқ конвенцияда ишларни кўзғаш учун, томонларни муроасага келтириш масаласи бўйича иш кўриш учун ва арбитраж ўтказиш учун тартиб қоидалар келтирилган. Марказда томонларга хизмат кўрсатиш ихтиёрий равишда ва тўлов эвазига амалга оширилади. Тўловлар миқдори бош қотиб томонидан тасдиқланади. Ҳозирги пайтда кўпгина шартномалар хусусан, трансчегаравий инвестициялар доирасида тузилган шартномалар инвестицион баҳсларни юзага келиш ҳолатини ҳал қилувчи сифатида Инвестицион баҳсларни ҳал қилиш бўйича халқаро марказда изохдан ўтказилади.

1.3. Халқаро валюта фонди ва минтақавий молия-кредит ташкилотларининг жаҳон иқтисодиёти ривожланишидаги ўрни

Халқаро Валюта фонди, ХВФ (инг. International Monetary Fund, IMF) – БМТнинг ихтисослашган ташкилотларидан бўлиб, штаб – квартираси АҚШнинг Вашингтон шаҳрида жойлашган. 1944 йил 22 июлда БМТнинг валюта – молия масалалари бўйича Бреттон – Вудсдаги конференциясида ХВФ битимининг асоси ишлаб чиқилди. ХВФ ташкил топган расмий сана – 1945 йил

²⁴ <http://icsid.worldbank.org/>

27 декабр бўлиб бунда, битимнинг охирги варианты 29та давлат томонидан имзоланди. ХВФ ўз фаолиятини 1947 йил 1 мартдан Бреттон – Вудс тизимининг бир қисми сифатида бошлади. Шу йили Франция биринчи кредитни олди. Ҳозирги кунда ХВФ 186 давлатни бирлаштириб, унинг тузилмасида 133 мамлакатдан 2500 мутахассис ишлайди.

ХВФ – аъзо давлатлар ўртасида валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш ва уларга тўлов балансининг камомади билан боғлиқ валютавий қийинчиликлар пайтида чет эл валютасида қисқа ва ўрта муддатли кредитлар бериш йўли билан молиявий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган ҳукуматлараро ташкилотдир.

ХВФ Келишувлар моддаларининг биринчи моддасига мувофиқ, унинг мақсадлари қаторига қуйидагилар киради:

- халқаро валютавий муаммоларни бартараф этиш борасида маслаҳатлар ва ҳамжиҳатлик механизмини таъминловчи доимий институт орқали халқаро валютавий ҳамкорликни рағбатлантириш;

- халқаро савдонинг кенгайиши ва мувозанатли ўсишини қўллаб қувватлаш ва шу орқали бандлик ва реал даромадларнинг етарлича юқори даражасини ушлаб туриш ва иқтисодий сиёсатнинг бош мақсади сифатида барча аъзо давлатлар ресурсларининг самарадорлигини оширишга ҳисса қўшиш;

- аъзо давлатлар ўртасида жорий битимларга доир кўп томонлама тўловлар тизимини ташкил этиш ва жаҳон савдоси ривожланишига тўсқинлик қилувчи валюта айирбошлашдаги чекловларни бекор қилишга кўмаклашиш;

- аъзоларнинг умумий ресурслари ҳисобидан етарлича хавфсиз асосда маблағ билан таъминлаш орқали уларнинг ишончини қозониш, ва шунинг асосида уларга тўлов балансидаги номувофиқликлар(тартибсизликлар)ни миллий ёки халқаро тараққиётга ғов бўладиган чора-тадбирларсиз тўғрилаш имконини бериш;

– юқоридагиларга мувофиқ аъзо давлатларнинг халқаро тўловлар балансларидаги номувофиқлик(мувозанатсизлик)ларнинг давомийлигини қисқартириш ва унинг даражасини пасайтириш.

ХВФ фаолиятининг асосий йўналишлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- жаҳон валюта тизимини назорат қилиш;
- пул сиёсатидаги халқаро ҳамкорликга ёрдам бериш;
- жаҳон савдосини кенгайтириш;
- ХВФ аъзоларини кредитлаш;
- валюта айирбошлаш курсларини барқарорлаштириш;
- дебитор мамлакатларга маслаҳатлар бериш;
- СДР чиқариш орқали ликвид маблағларни яратиш;
- иқтисодий сиёсат ва техник ёрдам соҳасида тавсиялар ишлаб чиқиш.
- халқаро молия статистикаси стандартларини ишлаб чиқиш;
- халқаро молия статистикаси тўпламларини эълон қилиш.

Устав капитали тахминан 217 млрд. СДРни ташкил этади (2008 йил январда 1 СДР 1,5 АҚШ долларига тенг бўлган). У аъзо – мамлакатларнинг бўнаклари ҳисобига шаклланади, одатда ўз квотасининг 25% СДРда ёки бошқа аъзоларнинг валютасида, қолган 75% ўзларининг миллий валютасида тўланади. Уларнинг квотаси ўлчамидан келиб чиқиб аъзо-мамлакатлар ўртасида овозлар тақсимланади. ХВФда юқори овоз миқдорини қуйидаги мамлакатлар эгаллаган (2011 йил ҳолати бўйича): АҚШ – 16,7%, Германия -5,82%, Япония – 6,24%, Буюк Британия – 4,30%, Франция – 4,30%, Саудия Арабистони – 2,81%, Хитой – 3,82%, Россия – 2,39%. Европа Иттифоқининг 27та аъзо мамлакатининг улуши – 32,07%, ХВФда 29 та саноати ривожланган давлатлар (ИХТТга аъзо мамлакатлар) 60,35% миқдоридаги овозга эга. Фонд аъзолигини 84%дан ортиғини ташкил этувчи қолган мамлакатларнинг улуши атиги 39,65%га тўғри келади.

Халқаро Валюта Фондининг энг муҳим вазифаларидан бири аъзо мамлакатларнинг тўлов балансида қийинчиликлар юзага келганда кредитлар

бериш орқали ёрдам кўрсатиш ҳисобланади. Бу молиявий ёрдам мамлакатларга ўзининг халқаро заҳираларини тўлдиришга, миллий валютасини барқарорлаштиришга, импорт тўловларини амалга оширишни давом эттиришга ҳамда мавжуд муаммоларни ҳал этиш бўйича чоралар-тадбирлар қабул қилиш орқали фаол иқтисодий ўсиш учун шароитни тиклашга имкон яратади.

Мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришда минтақавий ривожланиш ташкилотлари ҳам муҳим рол ўйнайди. Минтақавий ривожланиш банклари ўз минтақаларига бошқа халқаро ташкилотларга нисбатан имтиёзли кредитлар ажратиш орқали уни ривожлантиришни назарда тутди. Бундай ривожланиш ташкилотларига Европа тараққиёт ва тикланиш банки, Осиё тараққиёт банки, Америкаро ривожланиш банки, Африка ривожланиш банки, Ислонд тараққиёт банкларини киритишимиз мумкин.

XX асрнинг 60-йилларида Осиё, Африка ва Лотин Америкасидаги ривожланаётган мамлакатлар ҳамкорлигини кенгайтириш ва ушбу минтақалардаги ўзига хос муаммоларни ечиш учун минтақавий ривожланиш банклари ташкил этилди.

Минтақавий валюта-кредит ташкилотларининг мақсади бўлиб, минтақа мамлакатларида ижтимоий тараққиёт ва иқтисодий ривожланишни қўллаб-қувватлаш, қашшоқлик ва қарздорлик даражасини камайтириш ҳамда хусусий сектор ривожланишига кўмаклашиш ҳисобланади.

Минтақавий валюта-кредит ташкилотларининг ресурслари халқаро капитал бозорларидан ўзлаштириш орқали жалб этилган маблағлардан, устав капиталларидан, шунингдек, техник ёрдам кўрсатиш ва имтиёзли кредитлаш учун асосан аъзо мамлакатлар бадаллари ҳисобига ташкил топган махсус фондлар маблағларидан ташкил топади.

Ушбу ташкилотларнинг операциялари иқтисодий ривожланишнинг барча йўналишларини молиявий қўллаб-қувватлашга мўлжалланган, лекин устувор йўналиш бўлиб иқтисодий ва ижтимоий инфратузилмалар (энергетика, транспорт, коммуникация ва бошқ.) ривожланишини молиялаштириш

ҳисобланади. Банклар ресурсларининг сезиларли қисми саноатни кредитлашга йўналтирилади.

Минтақавий валюта-кредит ташкилотлари фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- ривожланиш лойиҳалари ва инвестиция дастурларига ўз маблағларини қўйиш ҳамда кредитлар ажратиш. Экспорт-импорт ва тижорат ташкилотлари билан биргаликдаги лойиҳаларни молиялаштиришни ташкил этиш. Бунда кредитлашнинг турли усулларида фойдаланилади: аниқ лойиҳаларни молиялаштириш учун қарзлар, тузилмавий қайта қуришни ўтказиш учун қарзлар, тиклаш қарзлари, кредит линиялари ва бошқалар.

- аъзо мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантириш мақсадида хусусий инвестицияларни оширишни рағбатлантириш;

- ривожланиш лойиҳалари ва минтақавий дастурларни тайёрлашда, шунингдек ушбу дастур ва лойиҳаларни амалга оширишда техник ёрдам кўрсатиш ва маслаҳатлар бериш.

Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки (ЕТТБ) 1990 йилда Лондонда ташкил қилинган. ЕТТБнинг асосий мақсади – Марказий ва Шарқий Европанинг собиқ социалистик тузумда бўлган мамлакатларини бозор иқтисодиётига ўтишига ёрдам беришдан иборат. ЕТТБ фақатгина аниқ доирадаги лойиҳаларни кредитлайди. ЕТТБ ресурслари ХТТБга ўхшашлик бўйича шаклланади.

ЕТТБ ишлаб чиқаришни (лойиҳаларни молиялаштиришни ўз ичига олган ҳолда), инфратузилмани тараққий эттириш ва қайта тиклашга техник ёрдам кўрсатишни (экологик дастурларни ўз ичига олган ҳолда), акционерлик капиталига инвестициялари, айниқса хусусийлаштирилаётган корхоналарни кредитлашга ихтисослашган. Шу билан биргаликда ЕТТБнинг асосий диққати кичик бизнесни қўллаб-қувватлашга қаратилган. Бошқа халқаро молия институтлари сингари ЕТТБ аниқ мақсадли инвестицияларни ривожлантириш дастурини ишлаб чиқишда маслаҳат бериш хизматини кўрсатади. ЕТТБнинг битта стратегик вазифаси – давлат корхоналарини хусусийлаштиришни

қўллаб-қувватлаш, уларни модернизациялаш ва тузилмавий қайта қуриш, шунингдек ушбу масалалар бўйича маслаҳатлар беришдан иборат.

Банк ўз аъзоларига, тузилмавий ва тармоқ иқтисодини давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштиришни ислоҳ қилиш, бу билан мамлакатларни жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига уйғунлашувига кўмаклашади.

ЕТТБнинг таъсисчилари бўлиб 40 мамлакат – Албаниядан ташқари ҳамма Европа мамлакатлари, АҚШ, Канада, Мексика, Марокко, Миср, Исроил, Япония, Янги Зеландия, Австралия, Жанубий Корея, шунингдек, ЕИК ва Европа Инвестиция Банки ҳисобланади.

ЕТТБ кредитларининг муддати одатда 5-10 йилни кредитнинг минимал миқдори эса 5 млн. еврони ташкил этади. Агар лойиҳа мамлакат учун муҳим аҳамиятга эга бўлса банк камроқ миқдорда ҳам кредит бериши мумкин. Кредитлаш ҳоҳлаган эркин алмашинувчи валютада амалга оширилади, амалда кўпроқ АҚШ доллари ва Евродан фойдаланилади. Лойиҳани молиялаштириш унинг қийматини 35%дан кўп бўлмаган миқдорини ташкил этади.

ЕТТБ тижорат асосида фаолият кўрсатади ва ўзининг кредитларини рискларни ҳисобга олган ҳолда бозор ставкалари бўйича беради. Тартибга кўра тижорат корхоналарини кредитлашда банк маблағларни қайтаришга доир ҳукумат кафолатини талаб этмайди, лекин бундай ҳолларда одатда лойиҳа активлари (масалан, гаровга оид асосий фондлар, гаровга оид мол-мулк ва бошқ.) билан кредитнинг гаров таъминоти қўлланилади. Кредитлар қабтий белгиланган ёки сузуб юрувчи ставкалар бўйича бўлиши мумкин, шунингдек, хеджирлашнинг турли инструментларидан ҳам фойдаланилади.

ЕТТБ ўз фаолияти доирасида қуйидагиларни амалга оширади:

- ривожланган мамлакатларда қабул қилинган банк иши стандартлари асосида мосланувчан кредитлаш учун турли хил инструментлардан фойдаланади;
- хусусий сектор ташаббусини қўллаб-қувватлайдиган секторлар бўйича кўзда тутилган ва тутилмаган операциялар стратегиясидаги вазифаларни амалга оширишни ўзида мужассамлаштиради;

- хусусий инвесторлар, уларнинг маслаҳатчилари ва тижорат банклари билан ҳамкорлик қилади;
- ҳукумат билан ривожланишнинг узоқ муддатли режаларини амалга оширишда ҳамкорлик қилади;
- халқаро валюта-кредит ва молия ташкилотлари билан ўзаро ҳаракатларни бажаради;
- давлатлараро ва минтақавий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда ишлайди;
- атроф-муҳитни сақлашни ва яхшилашни таъминлашга ҳаракат қилади.

Европа иттифоқи, Европа инвестиция банки аъзо мамлакатлари ва Европа иттифоқининг ўзи ЕТТБ низом капиталида 51% квотасига эгадирлар, Марказий ва Шарқий Европа мамлакатлари – 13%, қолган Европа мамлакатлари – 11%, ноевропа мамлакатлари – 24%. Капиталда кўпроқ ҳисса билан АҚШ – 10%, Италия, ГФР, Франция, Буюк Британия ва Япония – 8,5%дан. Низом капиталининг ўлчами ҳар 5 йилда бир марта кўриб чиқилади²⁵.

ЕТТБ экспорт кредитлар бўйича кафолатлар бермайди ва суғурталаш билан шуғулланмайди.

Шунингдек ЕТТБ қуйидаги фаолият турларини молиялаштирмайди:

1. Мудофаа саноати.
2. Тамаки саноати.
3. Халқаро ҳуқуқий меъёрларда тақиқланган воситаларни ишлаб чиқариш.
4. Қимор бизнеси.
5. Атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва жараёнлар.

Банк такдим этадиган кредитининг энг кам миқдори 5 млн. еврони ташкил этади. Фоиз ставкалари асосий бозор ставкаси (одатда, ЛИБОР) ва маржадан ташкил топади. Кредитлар бўйича фоиз сузиб юрувчи (своп

²⁵ www.ebrd.com

операцияларини қўллаган ҳолда) ёки катъий ставкаларда белгиланади. Маржа миқдори кредит шартларидан келиб чиқади.

1.3.1-жадвал

ЕТТБ фаолиятининг молиявий натижалари, млрд. евро²⁶

	Йиллар				
	2009	2010	2011	2012	2013
Устав капитали	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Бошқарув қарори бўйича қилинадиган ажратмаларгача бўлган соф фойда (зарар)	0,4	1,5	2,4	1,9	0,6
Бошқарув кенгаши қарори бўйича қилинган ажратмалар	-	-	-	-	0,1
Захиралар ва тақсимланмаган фойда	1,7	4,7	7,0	8,7	6,6

ЕТТБ томонидан амалга оширилаётган лойиҳалар сони 2009-2013 йилларда 265 тадан 302 тагача ортган. 2013 йилда ЕТТБ томонидан амалга оширилган лойиҳаларнинг умумий қиймати 12,9 млрд.еврони ташкил этган.

1.3.2-жадвал

ЕТТБ томонидан амалга оширилган лойиҳалар динамикаси²⁷

	Йиллар				
	2009	2010	2011	2012	2013
Лойиҳалар сони	265	276	301	353	302
Лойиҳаларнинг умумий қиймати, млрд. евро	13,0	9,8	12,0	13,8	12,9
ЕТТБ томонидан ажратилган маблағлар, млрд. евро	4,1	4,3	5,0	5,6	5,1
ЕТТБ томонидан жалб қилинган маблағлар, млрд. евро	8,8	5,9	7,7	8,6	8,4

2013 йилда ЕТТБ томонидан ажратилган маблағларнинг 39% и молия секторига, 26% и корпоратив секторга, 18% и инфратузилма соҳадсига ва 17% и энергетика соҳасига йўналтирилган.

²⁶ Annual report of EBRD 2013 y.(www.ebrd.org)

²⁷ Annual report of EBRD 2013 y.(www.ebrd.org)

ЕТТБ кредит-молия сиёсатининг муҳим йўналишларидан молиявий сектор, энергетика, телекоммуникация инфратузилмаси, транспорт ва агробизнесни ажратиб кўрсатиш мумкин. Алоҳида ҳолда хусусийлаштириш соҳаси ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

Ҳозирги кунда ЕТТБ кредит линияларидан дунёдаги кўпчилик мамлакатлар ўз иқтисодиётини ривожлантиришда фойдаланиб келмоқда. Ушбу ташкилот томонидан ажратилаётган маблағлар жаҳон иқтисодий ҳолатини яхшиланишига таъсир кўрсатмоқда.

Осиё Тараққиёт Банки (ОТБ) - Осиё ва Тинч океани минтақаси мамлакатларининг ривожланиш лойиҳалари учун узоқ муддатга кредит ажратиш билан шуғулланадиган йирик давлатлараро молия институтларидан бири ҳисобланади. Осиё Тараққиёт Банки 1966 йилнинг 22 августида 15 та мамлакат томонидан шартнома имзоланиши билан ташкил этилган. Банк ўзининг ўз кредит фаолиятини 1966 йил 19 декабрда бошлади.

Осиё тараққиёт банкини тузишдан мақсад - Осиё ва Тинч океани минтақасидаги ривожланаётган мамлакатлар иқтисодий ва ижтимоий тараққиётига ёрдам беришдан иборат.

Бугунги кунда ОТБга 67 та аъзо давлат Осиё, Осиё-Тинч океани минтақаси мамлакатлари, шунингдек, Европа ва Американинг саноати ривожланган 19 та давлати ҳисобланиб, ОТБ вакиллари ҳар йили ушбу ташкилотга аъзо ва фаол ривожланаётган давлатларнинг бирида ОТБ Бошқаруви, ушбу мамлакатнинг молия вазирлиги ва марказий банки раҳбарлари иштирокида учрашув ўтказади.

ОТБ фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

– инвестиция лойиҳаларини молиялашда узоқ муддатли ва имтиёзли шартлар билан 40 йилгача бўлган кредитларни йилига 1 % дан бериш; тижорат кредитларини 3 йиллик имтиёзли давр билан 15 йилгача бериш²⁸;

²⁸ www.abd.org

– ривожланаётган аъзо мамлакатларга уларнинг иқтисодий ривожланиш режаларини мувофиқлаштириш, шунингдек, молиялашга тайёрлаш ва лойиҳаларни ҳамда ривожланиш дастурини амалга оширишга ёрдам бериш;

– халқаро молиявий институтлар, миллий давлат ва хусусий ташкилотлар билан инвестицияларни биргаликда амалга оширишга тааллуқли масалаларда ҳамкорлик қилиш;

– минтақада иқтисодий ўсиш ва ҳамкорликни рағбатлантириш учун зарур эксперт хизмати ва маслаҳатларининг турли шакллари ташкил этиш.

ОТБ қуйидаги соҳаларни ўз ичига олган лойиҳаларни молиялаштиради:

- қишлоқ хўжалиги ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш;
- автомобил ва темир йўллари таъмирлаш ва қайта қуриш;
- энергетика;
- таълим;
- транспорт ва алоқа тизими;
- тоғ-кон саноати;
- соғлиқни сақлаш ва экология;
- туризм инфратузилмасини ривожлантириш;
- истеъмол товарларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш;
- банк тизимини ривожлантириш.

Осиё Тараққиёт Банкнинг мақсад-вазифаси ривожланаётган мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишини ва иқтисодий ўсишини, ҳам жамоавий ҳам мустақил рағбатлантириш ҳисобланади

Кўпгина ривожланиш банклари каби Осиё тараққиёт банки ҳам кредитлашда балансни таъминлаш учун давлат секторига берилган кредитларнинг салмоғи жами лойиҳаларнинг 20%и дан ошмайди.

Осиё тараққиёт банки фаолиятининг хусусияти бўлиб, кредитларининг 30% ини имтиёзли шартларда махсус фонддан бериши ҳисобланади. ОТБ бу маблағларни Европа бозорларига йўналтириб, уларни ривожланаётган мамлакатларга 25-40 йилга мўлжалланган узоқ муддатли кредитларга айлантиради. Шунингдек, кредитлар тижорат шартларида ёки юқори бозор

фоиз ставкаси бўйича 10-25 йил муддатга оддий жамғармалардан ҳам берилади.

Осиё Тараққиёт Банкига аъзолик БМТ нинг иқтисодий ва ижтимоий масалалар бўйича Осиё-Тинч Океан Комиссияси аъзоларига, шунингдек бошқа минтақалар ривожланган мамлакатлари ва БМТга ҳамда унинг бирон бир бошқа махсус агентликларига аъзо мамлакатлар учун эркиндир.

1.3.3-жадвал

ОТБ кредитларининг динамикаси²⁹

	2010 й.	2011 й.	2012 й.	2013 й.
Берилган кредитлар сони	31	31	35	60
Берилган кредитлар суммаси, млрд. долл.	5,1	5,8	7,4	10,1
Банк кредитлари ҳисобидан:				
Молиялаштирилган инвестицион лойиҳалар сони	62	63	66	82
Молиялаштирилган инвестицион лойиҳалар суммаси, млрд. долл.	3,8	4,4	6,1	8,2

Осиё ривожланиш махсус фонди ҳисобидан имтиёзли 1-3% ставкалар бўйича камбағал мамлакатларга 40 йилгача муддатга.

Бошқа ривожланиш банклари каби ОТБда ҳам кредитлашда балансни таъминлаш мақсадида давлат секторига берилган кредитлар жами лойиҳаларининг 20%и дан ошмайди.

ОТБ фаолиятининг хусусияти шундан иборатки, у ўз кредитларининг 30% ини имтиёзли шартларда махсус фонддан беради. У ушбу маблағларни Европа бозорларига йўналтириб, уларни ривожланаётган мамлакатларга 25-40 йилга мўлжалланган узоқ муддатли кредитларга айлантиради. Бунда банк имтиёзли фоиз ставкаларини кўзда тутди. Кредитлар, шунингдек, тижорат шартларида ёки юқори бозор фоиз ставкаси бўйича 10-25 йил муддатга оддий жамғармалардан ҳам берилади.

²⁹ Annual report of ADB 2013 y.(www.adb.org)

1.3.4-жадвал

**ОТБ кредитларининг иқтисодиёт секторлари бўйича тақсимланиши
(2014 йил 1 январь ҳолатига)³⁰**

Т/р	Соҳалар	Маъқуллаиған кредитлар		Молиявий лойиҳалар сони
		Ҳажми, млн. долл.	Улуши, %	
1.	Ижтимоий инфратузилма	429,5	39,0	12
2.	Транспорт ва коммуникация	265,3	24,1	4
3.	Қишлоқ хўжалиги ва табиий ресурслар	245,4	22,3	5
4.	Молия тизими	90,7	8,2	3
5.	Энергетика	70,0	6,4	1
		1100,9	100,0	25

Таҳлиллар кўрсатишича, 2010-2013 йилларда ОТБ томонидан берилган кредитлар ва молиялаштирилган инвестицион лойиҳалар сони ўсиш тенденциясига эга бўлди. Жумладан, ушбу лойиҳалар сони 2009 йилда 31 тани ташкил этган бўлса, ушбу кўрсаткич 2013 йилда 60 тага етган. Шунингдек, берилган кредитлар ва инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш миқдори ҳам ошиб борган. Ушбу ҳолат, ОТБнинг мамлакатларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришдаги ролининг ошиб бораётганлигидан далолат беради.

ОТБ томонидан 2013 йилда берилган кредитларнинг асосий қисми транспорт ва коммуникацияни ривожлантириш мақсадларига берилган кредитларнинг ҳиссасига тўғри келди.

Ушбу соҳаларга берилган кредитларнинг миқдори 3,9 млрд. долларни ташкил қилди. Бу эса, 2013 йилда ОТБ томонидан берилган кредитларнинг 39% ини ташкил қилади. Умуман, транспорт ва коммуникация соҳасига 2013 йилда берилган кредитларнинг миқдори 2012 йилга нисбатан икки марта кўп бўлди.

³⁰ Annual report of ADB 2013 y.(www.adb.org)

2013 йилда ОТБ томонидан давлат кафолатлари асосида 61 та лойиҳани молиялаштириш учун 9,2 млрд. доллар миқдорида кредитлар берилди. Бундан ташқари, 2013 йилда ОТБ томонидан 672,7 млн. доллар миқдорида қайтариб олмаслик шarti билан молиявий ёрдам берилди. Бу эса, 2012 йилдагига нисбатан 25 фоизга кўпдир. Шунингдек, умумий суммаси 243,4 млн. доллар бўлган 242 та техник ёрдам лойиҳаси маъқулланди.

Биринчи боб бўйича хулосалар

1. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари ўзида жаҳон иқтисодиёти барқарорлигини таъминлаш учун молия ва валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш мақсадларида давлатлараро келишув асосида ташкил этилган халқаро ташкилотларни ифодалайди.

2. Халқаро валюта-кредит ташкилотларининг юзага келишига асосан жаҳон ҳўжалигида глобаллашув жараёнларининг ривожланиши ҳамда халқаро молия бозорларидаги ва жаҳон валюта тизимидаги беқарорликнинг кучайиши сабаб бўлган.

3. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари қуйидаги мақсадларни кўзлаган ҳолда фаолият юритади:

- жаҳон иқтисодиёти ва халқаро молияни барқарорлаштириш мақсадида жаҳон ҳамжамиятида ҳаракатларни бирлаштириш;
- валюта ва молия-кредит муносабатларини халқаро тартибга солишни амалга ошириш;
- жаҳон валюта ва молия-кредит сиёсатининг стратегия ва тактикасини ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштириш.

4. Жаҳон банки минг йиллик Декларациясига мувофиқ 2015 йилгача эришиш лозим бўлган асосий вазифалар қуйидагилардан иборат:

- камбағаллик ва очликга барҳам бериш;
- умумий бошланғич таълимни таъминлаш;
- болалар ўлимини қисқартириш;
- оналик муҳофазасини яхшилаш;

- ВИЧ/СПИД, малария (безгак) ва бошқа касалликларга қарши курашиш;

- атроф-муҳитнинг барқарор ривожланишини таъминлаш;
- ривожланиш мақсадларида глобал ҳамкорликни шакллантириш.

5. ХТТБнинг аъзо мамлакатларга узоқ муддатли кредит ва қарзлар бериш ҳамда хусусий инвестицияларни кафолатлаш орқали уларнинг иқтисодиётини ривожлантиришга кўмаклашишни асосий мақсад қилган.

6. ХТТБ ва ХРА томонидан Марказий Осиё ва Европа мамлакатларига ажратилган маблағлар ҳажми 2012 йил ҳолатига кўра 6,5 млрд. АҚШ долларини ташкил этган ҳолда 2011 йилга нисбатан 7,7 фоизга ошган.

7. ХТТБнинг энг йирик қарздорлари бўлиб, Индонезия, Бразилия, Руминия, Мексика, Хитой, Туркия, Қозоғистон, Польша, Филлипин ҳамда Морокко мамлакатлари ҳисобланади.

8. ХРАнинг энг йирик қарздорларига Хиндистон, Нигерия, Покистон, Ветнам, Эфиопия, Кения, Бангладеш, Танзания, Гана ва Мозамбик мамлакатлари киради. ХРАдан қарз олиш ҳуқуқига ялпи ички маҳсулоти аҳоли жон бошига \$835дан кам бўлган мамлакатлар эга бўлишади. ХРА мамлакатларга 10 йил имтиёзли даврли 30-40 йилга фоизсиз кредитлар беради.

9. Минтақавий ривожланиш банклари ўз минтақаларига бошқа халқаро ташкилотларга нисбатан имтиёзли кредитлар ажратиш орқали уни ривожлантиришни назарда тутди. Бундай ривожланиш ташкилотларига Европа тараққиёт ва тикланиш банки, Осиё тараққиёт банки, Америкааро ривожланиш банки, Африка ривожланиш банки, Ислон тараққиёт банкларини киради.

II. БОБ. ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ҲАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ КРЕДИТ РЕСУРСЛАРИНИ ЖАЛБ ЭТИШНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ

2.1. Халқаро молия ташкилотлари билан Ўзбекистон Республикаси ўртасидаги ҳамкорликнинг асосий йўналишлари таҳлили

Бугунги кунда халқаро молиявий институтларнинг амалий алоқаларига қисқача тўхталадиган бўлсак, улардан Халқаро Валюта Фонди (ХВФ), Жаҳон банки, Европа Тикланиш ва Тараққиёт Банки (ЕТТБ), Осиё Тараққиёт Банки (ОТБ) каби йирик молиявий ташкилотлар билан жуда изчил ва фаол ишлар олиб борилмоқда. Мазкур ташкилотлар биз танлаган йўл ва амалга оширилаётган ислохотларнинг тўғри эканлигига қатъий ишонч ҳосил қилганликлари учун ҳам яқин ҳамкорлик алоқаларини олиб бормоқдалар.

1992 йил сентябр ойидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Жаҳон банкининг тенг ҳуқуқли аъзоси ҳисобланади. 1992 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикасининг “Халқаро валюта фонди, Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки, Халқаро тараққиёт ассосиасиаси, Халқаро молия корпорацияси, Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентликда Ўзбекистон Республикасининг аъзолиги тўғрисида”ги қонуни кучга кирди. Ҳозир Тошкентда Жаҳон банкнинг ваколатхонаси фаолият юритмоқда.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда Жаҳон банки билан ҳамкорликда қуйидаги лойиҳалар амалга оширилмоқда:

- Қишлоқ хўжалиги корхоналарини қўллаб-қувватлаш лойиҳаси;
- Ирригация инфратузилмалари ва дренажларни реконструкция қилиш лойиҳаси;
- Мактаб таълимини ривожлантириш лойиҳаси;
- Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш лойиҳаси;
- Самарқанд ва Бухоро шаҳарларида қувурлар тизими ва тозалаш иншоотларини реконструкция қилиш лойиҳаси;
- Саноат корхоналарида энергия самарадорлигини ошириш лойиҳаси;
- Сирдарё вилоятида сув таъминотини яхшилаш лойиҳаси;

- Талимаржон иссиқлик электр станцияси (ИЭС) қурилиши лойиҳаси;
- Соғлиқни сақлаш тизимини модернизациялаш лойиҳаси

(Саломатлик-3);

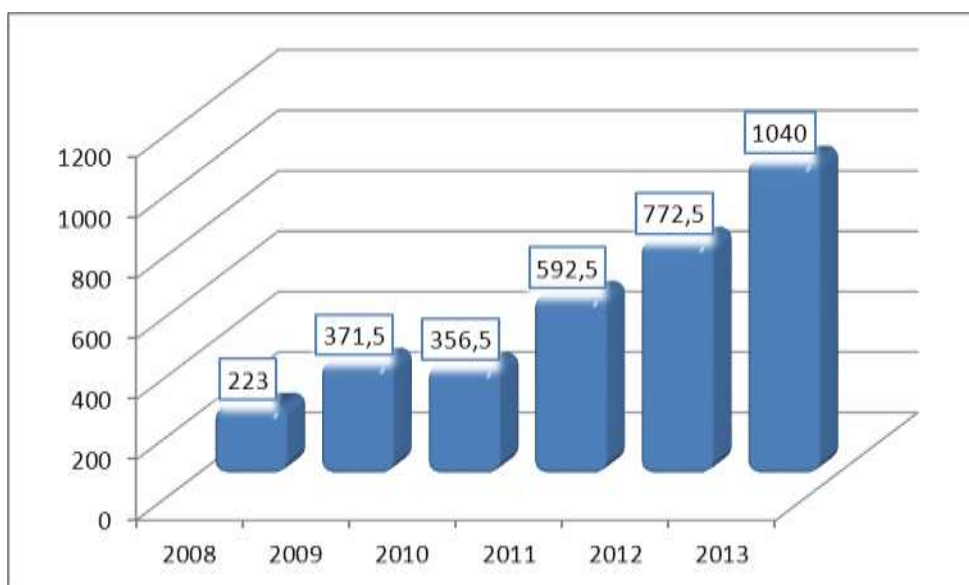
- Электр энергиясидан фойдаланишни назорат қилиш ва ҳисоблашнинг автоматлашган тизимини жорий этиш лойиҳаси;
- Олот ва Қорақўл туманларида сув таъминотини яхшилаш лойиҳаси ва бошқ.

Жаҳон банки гуруҳига кирувчи ташкилотлар билан амалга оширилаётган лойиҳаларни қуйидаги жадвал маълумотлари асосида кўришимиз мумкин.

Бугунги кунга қадар Жаҳон банки Ўзбекистон билан 28 лойиҳани молиялаштириш мажбуриятини олган. Мазкур лойиҳалар ХТТБ ва ХТА томонидан амалга оширилади ва 30 грант техник ёрдам дастури асосида амалга оширилади. Шундан 16 та лойиҳа ва 28 та грант лойиҳалар тугатилган. 2014 йил март ойи ҳолатига банкнинг мажбурияти глобал экология фонди грант лойиҳаси билан бирга 1,040 млрд. АҚШ долларини ташкил этади.

Жаҳон банки мамлакатимизда аҳоли турмуш тарзини яхшилаш, ижобий ўзгаришларга эришиш учун ўз лойиҳаларини ҳукумат билан ҳамкорликда амалга оширмоқда. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси ва Жаҳон банки билан ҳамкорликда амалга оширилаётган лойиҳалар 2.1.1-жадвалда келтирилган.

Жаҳон банки мамлакатимизда соғлиқни сақлашнинг самарали тизимини шакллантириш ва тиббий маҳсулотларнинг мақбул нархларда етказиб бериш бўйича бир қатор лойиҳаларни амалга ошириб келмоқда. Хусусан, жаҳон банки Ўзбекистоннинг барча туманлари бўйича биринчи тиббий-санитар ёрдам сифатини яхшилашга кўмак бермоқда. Шунингдек, банк тиббиёт соҳасидаги мутахассисларнинг ўқишини молиялаштириш, соғлиқни сақлашни молиялаштириш бўйича ўз маслаҳатларини бериб, соҳа ривожланишига яқиндан ёрдам бермоқда.

2.1.1- расм. 2008-2013 йилларда Жаҳон банки йиллик мажбуриятлар портфели, млн. АҚШ доллари³¹

Жаҳон банки қишлоқ хўжалиги корхоналарини қўллаб-қувватлаш лойиҳасининг 2 фазаси доирасида Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги соҳасида ислохотларни амалга оширишни қўллаб қувватламоқда. Банкнинг кредит линиялари янги ташкил этилган фермаларга тақдим этилмоқда, 95500 гектар ернинг ирригация ва дренаж тизимларини яхшилаш имконини берди. 415 та фермер хўжаликлари, кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектлари озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича паррандачилик, балиқчилик ва қишлоқ хўжалигининг бошқа соҳаларини ривожлантириш мақсадида зарур техника ва асбоб-ускуналарни олиш учун банкнинг 35 млн. АҚШ доллари ҳажмида кредитларга эга бўлишди.

Ўзбекистоннинг ғарбий қисмида қишлоқ жойларида истиқомат қилувчи 2 млн.га яқин, Бухора ва Самарқанддаги 650 минг аҳоли ишочли ва хавфсиз сув таъминотига эга бўлишди. Бу эса, Орол бўйи минтақасидаги аҳоли ўртасида касалликларни тарқалиш даражасини камайтириш имконини берди. Шунингдек, Самарқанд, Бухоро ва Урганчда сув таъминотини яхшилаш лойиҳалари доирасида санитар-эпидемиологик станциялар ва вилоятлардаги саломатлилик марказлари, сув қувурлари салоҳияти янада кучайди.

³¹ Жаҳон банки гуруҳи ҳисоботлари асосида тузилган.

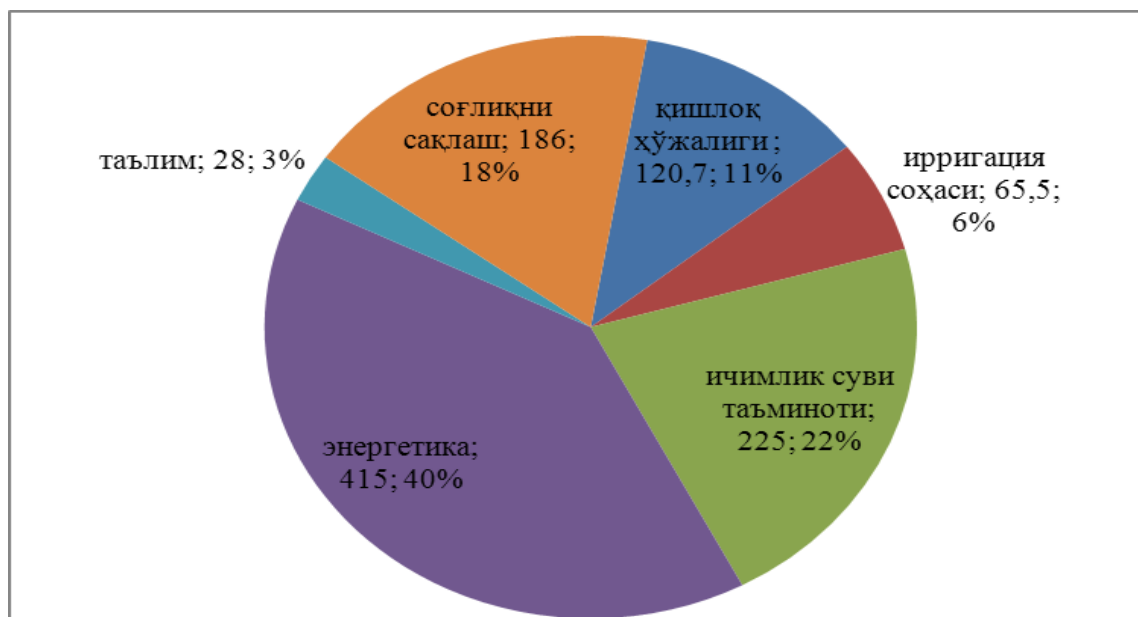
2.1.1-жадвал

**Жаҳон банки томонидан Ўзбекистон Республикасида амалга
ошириладиган лойиҳалар³²**

№	Лойиҳалар / молиялаштириш манбаси	Жаҳон банки мажбуриятлари млн. АҚШ доллари
1.	Қишлоқ хўжалик корхоналарини қўллаб-қувватлаш, 2-фаза (Халқаро ривожланиш ассоциацияси (ХРА))	108,0
2.	Мактаб таълимини ривожлантириш, 2-фаза (ХРА)	28,0
3.	Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш (ХРА)	65,5
4.	Бухоро ва Самарқанд шаҳарларида чиқинди сувлари оқизиладиган қувурлар тизимини ва тозалаш иншоотларини реконструкциялаш (ХРА)	55,0
5.	Саноат корхоналарининг энергия самарадорлигини ошириш (ХРА)	125,0
6.	Сирдарё вилоятида сув таъминотини яхшилаш (ХРА)	88,0
7.	Толимаржон ИЭСда 500 кВ очик тақсимловчи қурилма билан Толимаржон ИЭС – Сўғдиёна кичик станцияси (нимстанцияси) (узуңлиги 218 км) 500 кВ кучланишли магистрал электр тармоқларни қуриш (ХТТБ)	110,0
8.	Соғлиқни сақлаш тизимини модернизациялаш (Саломатлик-3) (ХРА)	186,0
9.	Электр энергияси истеъмолини ҳисобга олиш ва назорат қилишнинг автоматлашган тизимини жорий қилиш (ХТТБ)	180,0
10.	Олот ва Қорақўл туманларида сув таъминотини яхшилаш (ХРА)	82,0
Грант маблағлари орқали молиялаштириладиган лойиҳалар		
11.	Иқлим ўзгариши оқибатларини камайтириш ва қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш (ГЭФ (Жаҳон банкининг Глобал экология фонди лойиҳаси))	12,7
Жами мажбуриятлар		1040,2

Бюджет ҳисоботининг тўлиқлиги ва давомийлигини банк тавсияларига кўра такомиллаштирилиши давлат ресурсларидан фойдаланишда ички шаффофликни ошириш имконини берди. Шунингдек, 2011 йилда Ўзбекистон фазначилик тизимида молияни бошқаришнинг давлат ахборот тизими (МБДАТ)-2001 га асосланган бюджет таснифи қабул қилинди.

³² Жаҳон банки гуруҳи ҳисоботлари асосида тузилган.

2.1.2-расм. 2014 март оyi ҳолатида Ўзбекистонга Жаҳон банки гуруҳи томонидан лойиҳалар бўйича ажратилган маблағларнинг тармоқ таркиби (млн. АҚШ долларида ва жамига нисбатан фоизда) ³³

Мамлакатимизда 2006-2012 йилларда жаҳон банк томонидан тақдим этилган лизинг хизматлари портфели 144 млн. АҚШ долларида 720 млн. АҚШ долларига ортиб, илғор халқаро тажрибаларга мос равишда уй жой қурилишини молиялаштириш ва лизинг сектори ривожланмоқда.

Жаҳон банки гуруҳи ва Ўзбекистон ўртасидаги 2012-2015 йилларга мўлжалланган ҳамкорлик стратегияси 2011 йил декабрда тасдиқланган бўлиб, унда Жаҳон банки гуруҳининг Ўзбекистонга кўмаклашиш дастурларини ўзида мужассамлаштирган. Янги ҳамкорлик стратегияси 2050 йилгача мамлакатда ўрта даромадли аҳоли қатлами даражасини оширишга мўлжалланган концептуал ривожланиш йўналишларини қамраб олади.

Мамлакат иқтисодиётини диверсификациялаш ҳукумат билан ҳамкорликда амалга ошириладиган лойиҳаларнинг асосий мақсади ҳисобланади. Давлатнинг ўрта муддатли ривожланиш стратегиясининг асосий элементларидан бўлган ижтимоий интеграция, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, диверсификацияси, инфратузилма самарадорлигини

³³ Жаҳон банки гуруҳи ҳисоботлари асосида тузилган.

ошириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирларни банк билан ҳамкорлик мамлакатимизнинг стратегияси қўллаб-қувватлайди.

Мамлакат билан жаҳон банкининг янги ҳамкорлик стратегияси бўйича молиялаштириладиган лойиҳалар 1,35 млрд. АҚШ долларлик қийматга эга бўлиб, қарийб 15 та янги лойиҳани ўз ичига олади.

Техник ёрдам (ТЁ) ўз ичига маслаҳатлар, халқаро тажриба ва экспертизани олади. Таҳлилий ва маслаҳат фаолияти Ўзбекистон ҳукумати ва соҳага қизиқувчи кўплаб томонлар билан ҳамкорликда амалга оширилади

1993 йил 23 майда Ўзбекистон Республикаси томонидан ОТБга аъзо бўлиб кириш учун расмий ариза берилади, унга кўра 1993 йил 6 августда ОТБ бошқарув кенгаши ЎЗРни банкка аъзоликка қабул қилиш ҳақида резолюция (266) қабул қилди.

1995 йил 29 июнда ЎЗР Президентининг «Ўзбекистоннинг Осиё Тараққиёт Банки»га аъзо бўлиб кириши тўғрисида»ги Фармони (ПФ №1199) чиқди.

Республикаимиз жаҳонда йирик молиявий ташкилотларидан бири бўлган Осиё тараққиёт банкига 1995 йилда минтақада ўн бешинчи, аъзо мамлакатлар ичида йигирма иккинчи йирик акциядор сифатида аъзо бўлиб кирди. ОТБ акциядор капиталига аъзолик бадалларини тўлаш жадвалига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси учун 23834 акция ажратилган. Шулардан 1431 акция тўловли (битта акциянинг қиймати — 12063,5 АҚШ доллари тенг) бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон ОТБнинг 23 834 та акциясига (0,67%) ва 37 066 та овозга (0,84%) эга. 1997 йилдан буён Тошкентда ОТБ ваколатхонаси фаолият юритмоқда.

Ўзбекистон Республикаси ОТБнинг минтақавий аъзолари орасида 15–йирик акционер ва 14 – йирик кредитор ҳисобланади.

Ўзбекистонда ОТБ билан ҳамкорликда амалга оширилаётган дастур ва лойиҳалар 4 та муҳим соҳаларга йўналтирилган. Булар:

- қишлоқ хўжалиги;

- хусусий тадбиркорликни ривожлантириш;
- транспорт ва божхона транзити соҳаларида минтақавий ҳамкорлик;
- болаликни ҳимоя қилиш ва бошланғич таълимни эгаллашга қаратилган ижтимоий хизматларни такомиллаштириш.

2.1.2-жадвал

1996-2013 йилларда ОТБнинг Ўзбекистон лойиҳалари учун ажратган кредитларининг тармоқ таркиби³⁴

Тармоқлар таркиби	Лойиҳалар сони	Кредитлар ҳажми, млн. долл.	Жамига нисбатан фоизда
Қишлоқ хўжалиги ва табиий ресурслар	10	565,4	13,9
Таълим	8	290,5	7,2
Энергетика	7	780	19,2
Молия	3	120	3,0
Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоя	1	40	1,0
Саноат ва савдо	2	175	4,3
Давлат секторини бошқариш	1	20,7	0,5
Транспорт ва алоқа	10	1 170,30	28,8
Сув таъминоти, бошқа коммунал хизматлар ва маҳаллий инфратузилма	9	498	12,3
Кўп секторли қарзлар	2	400	9,9
Жами	53	4059,9	100,0
Жами ўзлаштирилган маблағлар	1 550,8 млн. АҚШ доллари		

1996-2013 йилларда ОТБ томонидан Ўзбекистонга 53 йўналиш бўйича жами қиймати 4,0 млрд. АҚШ доллари бўлган лойиҳалар тасдиқланиб, 1, млрд. АҚШ доллари кредит ажратилган, жумладан, умумий қиймати 225 млн. АҚШ доллари бўлган иккита тўғридан-тўғри кредитлар хусусий секторни ривожлантиришга ҳамда 54,9 млн. АҚШ доллари техник ёрдам сифатида грант кўринишида жалб этилган. 2013 йилда ОТБ қуёш энергиясидан фойдаланишни ривожлантириш, чиқиндиларни қайта ишлаш, қишлоқларда сув таъминоти тизимини яхшилаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида 691 млн. АҚШ доллари миқдорида кредит ажратган.

³⁴<http://www.adb.org/publications/uzbekistan-fact-sheet?ref=countries/uzbekistan/publications>

Мамлакатимизда давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш мақсадида халқаро молия институтлари билан ҳамкорликда лойиҳалар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Осиё Тараққиёт банки иштирокида “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш” лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги 2007 йил 1 ноябр, ПҚ-721-сонли Қарори шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ ҳамда Давлат бюджети ғазна ижросининг ягона интеграциялашган ахборот тизимини яратиш мақсадида, Осиё тараққиёт банки (ОТБ) Директорлар кенгаши Ўзбекистон Республикасига «Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш» лойиҳасини амалга ошириш учун 20,7 млн. АҚШ доллари миқдорида тўрт йиллик имтиёзли даврни ҳисобга олган ҳолда узиш муддати 25 йил бўлган қарз, шунингдек 0,6 млн. АҚШ доллари миқдорида техник ёрдам кўрсатиш гранти берилишини маъқуллади. Мазкур Лойиҳани амалга ошириш даври олти йил деб белгиланди (2007 — 2013 йиллар).

Лойиҳани амалга оширишга Ўзбекистон Республикасининг қўшадиган улуши эквиваленти 14,1 млн. АҚШ долларини, шу жумладан солиқлар, божхона тўловлари ва давлатнинг мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмалар тўлашдан овоз этиш тарзида 3,9 млн. долларни ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси билан ОТБ ўртасидаги Қарз битимига асосан Ўзбекистон Республикасига ОТБ қарзи берилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги қарз маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш ҳамда Лойиҳани амалга оширишга жавобгар ижро этувчи орган ҳисобланади.

Асосий қарзни қоплаш, қарз бўйича фоизлар ва комиссиялар тўлаш билан боғлиқ харажатлар давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

2.1.3-жадвал

**«Давлат молиясини бошқаришни ислох қилиш» лойиҳасининг
техник-иқтисодий ҳисоб-китоблари асосий техник-иқтисодий
кўрсаткичлари**

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Жами	жумладан:		
				Ўзбекистон Республикаси қўйилмаси	ОТБ қарзи	ОТБ гранти
1.	Лойиҳанинг умумий қиймати	Минг АҚШ долл.	35442,9	14 142,9	20700,0	600,0
	<i>жумладан:</i>					
1.1.	Эркин алмашинувчи валютада	Минг АҚШ долл.				
а)	Дастурий таъминот ва жиҳозлар		18837,9		18837,9	
б)	Кутилмаган харажатлар		1 278,9		1 278,9	
в)	Бошқа харажатлар (маслаҳат хизматлари, ўқитиш ва лойиҳани бошқариш)		1 183,2		583,2	600,0
1.2.	Миллий валютада					
а)	Дастурий таъминот ва жиҳозлар*	Минг АҚШ долл. экв.	3 873,6	3 873,6		
б)	Қурилиш-монтаж ишлари		10 000,0	10 000,0		
в)	Бошқа харажатлар (маслаҳат хизматлари, ўқитиш ва лойиҳани бошқариш)**		269,3	269,3		
2.	Мўлжалланган бандлик миқдори		2353 киши			
3.	Инвестицион даврнинг давомийлиги		48 ой			
4.	Ташкил этиладиган асосий фондлар қиймати		24 761,8 Минг АҚШ долл. экв.			
5.	Қарзни қайтариш муддати		25 йил			

* Ўзбекистон Республикасининг қўйилмаси етказиб берувчиларнинг солиқ ва божхона тўловларидан озод этиш шаклида амалга оширилади.

** Шундан Ўзбекистон Республикаси қўйилмаси 120 Минг АҚШ долл. Эквиваленти қиймати пулсиз шаклда (семинарлар, маслаҳат ва маъмурий офислар учун бинолар ажратиш ҳамда кутилмаган харажатлар)

ОТБ қарзини узиш жадвали қуйидаги жадвалга мувофиқ тасдиқланган.

Қарз миқдори	20,7 млн. АҚШ долл.
Қайтариш муддати	25 йил
Имтиёзли давр	4 йил
Фоиз ставкаси	ЛИБОР плюс 0,6% йиллик**
Мажбурият бўйича комиссия	

«Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш» лойиҳасини самарали амалга ошириш ишларининг мувофиқлаштирилишини таъминлаш учун Мувофиқлаштирувчи кенгаш ташкил этилган.

Лойиҳа доирасидаги инвестиция даври мобайнида бевосита етказиб берувчилардан ва пудратчилардан сотиб олинadиган товарлар (ишлар, хизматлар) Ўзбекистон Республикасининг Лойиҳани амалга оширишга қўшадиган улуши сифатида солиқлардан, давлатнинг мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмалардан ва божхона тўловлари (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) тўлашдан озод этилган.

Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг талабномаларига кўра, Лойиҳани амалга оширишда иштирок этаётган хорижий мутахассисларнинг кириш визалари консуллик йиғими ва бошқа йиғимлар ундириб олинмасдан белгиланган тартибда расмийлаштирилишини таъминланган.

ОТБ ва Ўзбекистон ўртасида 2011-2015 йилларда инфратузилма, транспорт ва алоқа тармоқларини ривожлантиришни жадаллаштириш дастури доирасида Мароқанд – Қарши участкасида темир йўлларни электр энергияси билан таъминлаш лойиҳаси, қишлоқ жойларда тасдиқланган намунавий лойиҳалар асосида уй-жой қурилиши лойиҳаси, Андижон шаҳрида сув таъминоти ва санитария хизматларини яхшилаш лойиҳаси, Жиззах вилоятининг Зафаробод ва Арнасой туманларида, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятида қишлоқ аҳоли пунктларида сув таъминотини яхшилаш лойиҳаси, электр энергиясидан фойдаланиш самардорлигини ошириш ҳамда электр энергиясини назорат қилиш ва ҳисоблашнинг автоматлашган тизимини жорий этиш лойиҳаси бўйича битимлар имзоланган.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон – ОТБ ҳамкорлиги 14,5 миллиард АҚШ долларига тенг 40 лойиҳани ўз ичига олган. Бу лойиҳалар учун ОТБнинг умумий қиймати 4,9 миллиард доллардан зиёд ресурслари жалб қилинган. Ҳамкорликда Таллимаржон ИЭСида 900 МВт қувватга эга бўлган иккита буғ-

газ қурилмаси барпо этиш, автомобиль йўллари қуриш ва уларни реконструкция қилиш бўйича кенг кўламли дастур, Сурғил кони негизида Устюрт газ-кимё мажмуини барпо этиш, қишлоқ жойларда уй-жой қуриш дастури каби стратегик муҳим инвестициявий лойиҳа ва дастурлар амалга оширилмоқда. Шунингдек, мамлакатимиз ҳукумати қарори билан 2015 йилда қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибдаги уй-жой қурилиши ва 2016 йилги қурилишнинг асосий параметрлари дастурини самарали тарзда амалга оширишни таъминлаш бўйича қўшимча чоратadbирларга кўра Осиё тараққиёт банки маблағлари ҳисобидан эса “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантириш” лойиҳаси бўйича 10,9 мингта уйлар қурилади.

Шу билан бир қаторда ОТБ ва мамлакатимиз ҳукумати ўртасида Қуёш энергияси бўйича қўшма халқаро илмий тадқиқот институтини ташкил этиш тўғрисида Меморандум имзоланган. Мазкур Меморандумга асосан ОТБ томонидан қуёш энергетикасини ривожлантириш лойиҳаларини амалга оширишга маблағлар ажратилиши кўзда тутилган.

Ўзбекистонда Осиё Тараққиёт Банки билан амалга оширилган дастурлар ва лойиҳалар хусусан қишлоқ хўжалиги, хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, ирригация, сув ресурсларини бошқариш, транспорт ва божхона транзити ҳамда болаликни муҳофаза қилишга йўналтирилган ижтимоий хизмат кўрсатиш турлари ва бошланғич таълимни яхшилаш каби соҳаларни қамраб олган.

ОТБ ва Ўзбекистон ўртасида истиқболда 2 та стратегик иқтисодий бизнес ҳамкорлик дастури қабул қилинган.

1. 2012-2014 йилларда амалга ошириладиган бизнес лойиҳаларнинг дастури (2012 йил ноябрь)

2. 2012-2016 йилларга мўлжалланган ОТБ ва Ўзбекистоннинг ҳамкорлик стратегияси (2012 йил август)

Мазкур истиқболли ҳамкорлик стратегияларида миллий иқтисодиёт ва инфратузилманинг барқарор ўсишини таъминлаш, мамлакатнинг инвестицион

салоҳиятини ошириш, хорижий давлатлар билан транспорт ва савдо алоқаларини кучайтириш, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни ривожлантириш ҳисобига кўмрдан фойдаланишни камайитириш ва экологик муҳитни яхшилаш, мамлакатда қуёш энергиясидан фойдаланишни кенгайтириш, жинсий тенгликни таъминлаган ҳолда хусусий молиявий секторни ривожлантириш ҳисобланади.

Ўзбекистон Ислон Тараққиёт банкига 2003 йил 3 сентябрда аъзо бўлиб кирган. Ушбу банк томонидан мамлакатимизда қатор лойиҳаларни молиялаштириш амалга оширилди, жумладан, минтақавий тез тиббий ёрдам марказларини зарур жиҳозлар билан таъминлаш, электр энергияси узатиш тармоқларини қуриш, кичик ва хусусий бизнес учун молиялаштириш линиялари, коллежлар ва умумтаълим мактабларини қуриш ва жиҳозлаш, давлат молиясини бошқариш ислохотларини ўтказишга кўмаклашиш ва бошқалар.

2.1.4-жадвал.

2003-2012 йилларда ИТБнинг Ўзбекистон билан ҳамкорлик натижалари³⁵

Ҳамкорлик йўналишлари	Ҳамкорлик лойиҳалари сони	Ислон динори	АҚШ доллари
Лойиҳаларни молиялаштириш	29	574,6	883,3
Техник ёрдам	5	0,8	1,1
Савдони молиялаштириш	2	4,0	6,1
Махсус ёрдам операциялари	7	1,4	1,9
Жами грантлар	43	580,8	892,4

Ушбу банк томонидан 2003 - 2012 йиллар мобайнида умумий қиймати 883,3 млн. долларга тенг 29 та лойиҳани молиялаштирган, 1,1 млн. АҚШ доллариға тенг 5 та техник ёрдам кўрсатган, 6,1 млн АҚШ доллариға тенг 2 та савдони молиялаштириш лойиҳасига қатнашган, 1,9 млн. АҚШ доллари

³⁵ Ислон тараққиёт банки ҳисоботлари ва маълумотлари асосида ҳисобланган.

миқдорида 7 махсус ёрдам операцияларини амалга оширган. Умуман олганда, банк томонидан умумий қиймати 892,4 млн АҚШ долларилик 43 та молиявий хизматлар кўрсатилган (2.1.5-жадвалга қаранг).

2.1.5-жадвал

ИТБнинг Ўзбекистондаги лойиҳалари³⁶

Лойиҳа номи	Лойҳанинг қиймати, млн. долл.	Лойҳанинг ҳуқуқий асоси
“Суғдиёна” 500 кв электр узатиш линияси қурилиши Сирдарё ИЭС	25,1	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 22 июндаги ПҚ-105-сонли Қарори
“Ўзор Сурхон” 500кв электр узатиш линияси ва «Сурхон» автотрансформаторини қуриш	42,0	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 22 июндаги ПҚ-901-сонли Қарори
5та касб ҳунар коллежларини қуриш ва жиҳозлар билан таъминлаш	10,5	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 22 ноябрдаги ПҚ-713-сонли Қарори
Умумтаълим мактабларини қуриш ва жиҳозлар билан таъминлаш	10,3	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 31 майдаги 104-сонли Қарори
Республика шошилич тиббий ёрдам маркази ва унинг ҳудудий филиалларини тиббий асбоб-ускуналар билан таъминлаш	23,8	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 11 майдаги 120-сонли Қарори
Асфальт заводини модернизациялаш, Тошкент шаҳрида йўллар қуриш ва таъмирлаш учун асбоб-ускуналар ва механизмлар сотиб олиш	12,6	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 17 октябрдаги ПҚ-201-сонли Қарори

2012 йилдагача ИТБ томонидан молиялаштирилган лойиҳаларнинг 35,8% и давлат секторига, 30,9% и транспорт ва алоқа тизимида, 12,5% и саноат ва табиий ресурслар секторига, 11,3% и қишлоқ хўжалиги тармоғига, 5,8% и ижтимоий соҳага ва 3,8% и молиявий хизматларга тўғри келган.

Хусусан, мамлакатимиз ҳукумати қарори билан 2015 йилда қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибдаги уй-жой қурилиши ва 2016 йилги қурилишнинг асосий параметрлари дастурини самарали тарзда амалга оширишни таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тасдиқланди.

³⁶ Ислом тараққиёт банки ҳисоботлари ва маълумотлари асосида ҳисобланган.

Унга кўра, 2014 йил 27 октябрда Ўзбекистон ва Ислон тараққиёт банки ўртасида битим тузилган бўлиб, у “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантириш” лойиҳасига 100 миллион доллар молиявий маблағ берилишини назарда тутди.

ИТБ маблағлари ҳисобидан Ўзбекистонда 2015 йилда 1,1 мингта намунавий лойиҳалар бўйича якка тартибда уй-жой қурилади. Осиё тараққиёт банки маблағлари ҳисобидан эса бундай уйлardan 10,9 мингтаси қурилади.

Ўзбекистон Республикасининг Ислон тараққиёт банкига қисқа вақт оралиғидаги аъзолиги мобайнида, Банк билан молиявий ва техник ҳамкорлик барқарор ривожланиб, ижобий истикболларга эга бўлди.

Ўзбекистонга банк томонидан соғлиқни сақлаш, таълим, ирригация ва мелиорация, энергетика, сув таъминоти, коммунал хўжалик, йўл инфратузилмасини ривожлантириш, кичик бизнесни қўллаб қувватлаш каби соҳаларда 15 та лойиҳани амалга ошириш учун 463,8 миллион АҚШ доллари ажратилган.

Ислон тараққиёт банки Бошқарувчилар кенгашининг ҳар йил ўтказиладиган ва Жидда шаҳрида бўлиб ўтган 36 йиғилиши давомида Ўзбекистон Республикаси билан Ислон тараққиёт банки ўртасида 2011-2013 йилларга мўлжалланган уч йиллик Дастурни амалга оширишга доир ҳамкорлик тўғрисида Меморандум имзоланди. Унда инфратузилмавий лойиҳаларни молиялаштириш қўламини кўпайтириш ва умумий қиймати 655,5 миллион долларни ташкил этган 11 та лойиҳани амалга ошириш назарда тутилган.

Шуниндек, Ислон тараққиёт банки ва Ўзбекистон Республикаси ҳукумати ўртасида 14 лойиҳани ўз ичига олган ҳамкорлик дастури ишлаб чиқилган. Мазкур дастур доирасида таълим, соғлиқни сақлаш, инфратузилмани ривожлантириш (сув таъминоти, уй-жой коммунал хўжалиги ва бошқ.), энергетика, кичик бизнесни ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги каби соҳаларни молиялаштириш кўзда тутилган бўлиб унинг умумий қиймати 418,15 млн.АҚШ долларини ташкил этади.

Ҳозирда Ислом тараққиёт банки Ўзбекистон ҳамкорлик қилаётган халқаро молия институтлари орасида етакчи ўринлардан бирини эгаллаб, мамлакат иқтисодиётида таркибий ўзгаришларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг Ислом тараққиёт банкига қисқа вақт оралиғидаги аъзолиги мобайнида, Банк билан молиявий ва техник ҳамкорлик барқарор ривожланиб, ижобий истиқболларга эга бўлди.

Ўзбекистон 1992 йилдан Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки аъзоси ҳисобланади. ЕТТБ Ўзбекистонда хусусий секторни ривожлантиришни қўллаб-қувватлашни амалга оширувчи энг йирик инвесторлардан бири ҳисобланади.

ЕТТБ Ўзбекистонда ўз фаолияти еттига йўналишини белгилади. Булар қуйидаги соҳаларни ривожлантиришга қаратилади:

- молия сектори ва банк инфратузилмаси;
- кичик ва ўрта корхоналар;
- бозор инфратузилмаси;
- энергетика мажмуаси;
- пахтани қайта ишлаш ва енгил саноатнинг бошқа тармоқлари;
- сайёҳлик инфратузилмаси;
- табиий ресурсларни ўзлаштириш.

Юқоридагиларга асосланган ҳолда, шуни хулоса қилишимиз мумкинки, Халқаро Валюта Фонди, Жаҳон банки, Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки, Осиё тараққиёт банки ҳамда Ислом тараққиёт банки мамлакатимизда қатор истиқболли лойиҳаларни амалга оширишда ўзининг маблағларини ажратиш билан фаол иштирок этмоқда. Шунингдек, мамлакатимиздаги бир қатор инвестицион лойиҳаларни амалга оширишда ҳам мазкур ташкилотларнинг ўрни муҳимдир.

2.2. Мамлакатимиз тижорат банкларида халқаро молия институтларининг ресурслари билан лойиҳаларни кредитлаш ҳолати таҳлили

Ўзбекистон мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ ташқи иқтисодий фаолиятни кенгайтириб, бир қанча халқаро молиявий ташкилотлар (ХМТ) билан ўзаро манфаатли алоқаларни ўрната бошлади. Ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш, кенгайтириш учун ҳуқуқий асосларини яратиб берган асосий қонун ҳужжатлари, кўплаб Президент Фармонлари ва Ҳукумат қарорлари қабул қилинди.

2.2.1-жадвал

Тижорат банклари томонидан тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштириш учун хорижий кредит линиялари, минг АҚШ долларида³⁷

Т/р	Худудлар номи	2013 йил давомида ажратилган кредитлар	2014 йил давомида ажратилган кредитлар
1	ТИФ Миллий банки	23 890	45 000
2	Асакабанк	12 833	18 000
3	Агробанк	5 565	2 900
4	Ўзсаноатқурилишбанк	14 200	18 000
5	Микрокредитбанк	2 876	6 000
6	Ҳамкорбанк	52 506	15 000
7	Ипак Йули банк	28 949	20 000
8	Бошқа банклар	4 617	35 100
Жами		145 436	160 000

Тижорат банклари томонидан тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштириш учун хорижий кредит линиялари ҳисобидан ажратилган кредитлар йилдан йилга ортиб бормоқда. Хусусан, 2014 йилда ажратилган кредитлар 160 млн. АҚШ долларини ташкил этиши режалаштирилган бўлиб, бу 2013 йилга нисбатан 10%га кўпдир (2.2.1-

³⁷ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари асосида тайёрланди.

жадвалга қаранг). Бунда асосий салмоқни ТИФ Миллий банки, Ипак Йули банк, Асакабанк, Ўзсаноатқурилишбанк, Ҳамкорбанк эгалламоқда.

Тижорат банклари томонидан 2014 йилда ўзлаштирилган хорижий кредит линиялари 266,8 млн.АҚШ долларни ташкил этса, шундан тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштириш учун 160,0 млн. АҚШ доллар, қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар асосида қурилаётган уй-жойларни молиялаштириш учун 106,8 млн.АҚШ доллар миқдорида маблағлар ажратилган.

Хорижий кредит линиялар. ТИФ Миллий банк томонидан жорий йилда фақатгина Хитой тараққиёт банкининг 4-кредит линияси ҳисобидан кичик бизнес субъектларига 35,0 млн. АҚШ доллари миқдорида кредит маблағлари ажратилиши кўзда тутилган.

Ушбу хорижий кредит линиясидан кредитлар тадбиркорлик субъектларига қуйидаги шартлар асосида ажратилади:

- ўзгарувчан фоиз ставкаси - ярим йиллик LIBOR + йиллик 3,8% (ХТДБ маржаси) + Ўзмиллийбанк маржаси;
- кредитнинг суммаси - 100 минг АҚШ доллари миқдоридан кам бўлмаган миқдорда;
- кредитнинг максимал муддати - 7 йилгача.

Халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокидаги «Саноат корхоналарининг энергия самарадорлигини ошириш» лойиҳаси кредит линияси.

Ушбу хорижий кредит линияси саноат корхоналари соҳасида мавжуд ускуна ва механизмларни алмаштириш ёки модернизация қилиш орқали энергия самарадорлигини камида 20 фоизга ошириш бўйича лойиҳаларни молиялаштириш учун қуйидаги шартлар асосида Ўзсаноатқурилишбанк, Асака банк ва Ҳамкор банк томонидан ажратилади:

- фоиз ставкаси – йиллик LIBOR (6 ой) + йиллик 5 % + банк маржаси (LIBOR - Лондон банклараро пул бозоридаги ўртача фоиз ставкаси);
- кредитнинг суммаси – 3 млн. АҚШ долларигача;

– кредитнинг максимал муддати - лойиханинг ўзини-ўзи қоплашидан келиб чиққан ҳолда, лекин 10 йилдан узоқ бўлмаган муддатга.

Хусусий секторни ривожлантириш Ислом корпорацияси линияси. Ушбу хорижий кредит линиясидан кредитлар тадбиркорлик субъектларига қуйидаги шартлар асосида ажратилади:

- фоиз ставкаси - хорижий банк маржаси + “Асака” банк маржаси;
- кредитнинг суммаси - Минимал сумма – 100 000,0 АҚШ доллари, максимал сумма – 2 000 000,0 АҚШ доллари;
- кредитнинг максимал муддати - 6 йил, лекин кредит муддати ХСРИК билан тузилган молиялаштириш линияси келишуви муддатида кўп бўлмаслиги лозим.

Республикаимиз Осиё тараққиёт банки(ОТБ) билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш соҳасида ўзаро кенг ҳамкорлик қилмоқда. Ўзбекистон 1995 йил 31 августда ОТБ нинг тўлиқ аъзоси бўлди. Мазкур банк йирик минтақавий ҳукуматлараро кредит ташкилоти бўлиб, унга аъзо бўлган барча мамлакатлар ривожланиш дастурларини молиялашга мўлжалланган. ОТБнинг Ўзбекистондаги фаолиятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарини ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Ҳукуматимиз томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун мазкур молия институтларининг кредит ресурсларини кенг жалб этиш, кредит беришнинг янги шакллари ва усулларини жорий этиш, тадбиркорлик тузилмаларининг молиявий маблағлар олишини янада кенгайтиришга катта эътибор қаратилди.

Маҳаллий хомашё ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича кичик ишлаб чиқаришларни, хизматлар кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, қўшимча иш ўринлари яратиш, шунингдек, республика аҳолисининг иш билан банд бўлмаган қисми учун касаначилик меҳнати ташкил этишга кредит бериш «Япония - Ўзбекистон» дастурининг устувор йўналишлари сифатида белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси ва ОТБ ўртасида турли соҳаларда олиб борилган амалий ишларнинг ижобий самарасини инобатга олган ҳолда, ўзаро ҳамкорликни янада кучайтириш, кичик бизнес субъектларига кредит ва молия хизмати кўрсатишни кенгайтириш, микромолиялаштиришни ривожлантиришни янада рағбатлантириш мақсадида ОТБ Директорлар кенгаши томонидан «Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш» лойиҳасини амалга ошириш учун беш йиллик имтиёзли давр билан 20 йил муддатга 20 млн. АҚШ доллари миқдорида қарз берилиши ва кредит уюшмалари фаолияти устидан назорат тизимини институционал мустаҳкамлаш бўйича техник кўмаклашиш мақсадида 400 минг АҚШ доллари миқдорида грант берилиши маъқулланди. Бу бўйича қабул қилинган Вазирлар Маҳкамасининг 200 йил 11 августдаги «Осиё тараққиёт банки иштирокида «Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш» лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» 348-сонли Қарорида қарз маблағларини ўзлаштиришнинг асосий жиҳатлари ва бошқа чора-тадбирлар кўзда тутилди.

Лойиҳанинг самарали амалга оширилганлигини инобатга олиб, 2010 йилнинг 21 апрелида ОТБ Директорлар кенгаши Ўзбекистон Республикасига «Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш. 2-фаза» лойиҳасини амалга ошириш учун қайтариш муддати 20 йил, шу жумладан имтиёзли даври 5 йил бўлган 50 млн. АҚШ доллари миқдорида қарз бериш, шунингдек, лойиҳа ва иштирок этаётган тижорат банклари, микромолиялаштириш ташкилотлари ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг салоҳиятини оширишга техникавий кўмаклашиш мақсадида 600 минг АҚШ доллари миқдорида грант беришни маъқуллади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 14 июлда қабул қилинган «Осиё тараққиёт банки иштирокида «Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш. 2-фаза» лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 152-сонли Қарорида лойиҳани амалга оширишда иштирок этувчи тижорат банклари бир қарз олувчига 20 минг АҚШ доллари миқдорида ёки Ўзбекистон Республикаси миллий валютасидаги

эквивалентда кредитлар бериши, шунингдек, микрокредит ташкилотлари томонидан бериладиган микрокредитлар ва микроқарзлар 1 минг АҚШ долларида ортиқ бўлмаслиги кўрсатиб ўтилди.

Мазкур Қарорга мувофиқ Агробанк, Ипак йўли банки ва Ҳамкорбанк томонидан ОТБнинг кредит линияси ҳисобидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар ажратилиб келинмоқда.

ОТБ нинг ушбу кредит линияси ҳисобидан 2012 йилда 6,2млн. АҚШ доллари миқдорида микрокредит ажратилган бўлса, 2013 йил давомида 18 млн. АҚШ доллари миқдорида микрокредитлар ажратилиши кўзда тутилган. 2013 йилда амалга оширилган ишлар натижасида 12,4 млн. АҚШ доллари миқдорида микрокредитлар ажратилиши таъминланди.

Бундан ташқари, ўтган йиллар давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш мақсадида Жаҳон банки, Ислон тараққиёт банки, Халқаро молия корпорацияси, Хитой тараққиёт банки, Германиянинг КФВ банки, Корея Эксимбанки, Ҳиндистон Эксимбанки, Америка, Италия, Испания каби бир қатор ривожланган давлатларнинг банклари ва халқаро молия институтларининг узоқ муддатли имтиёзли кредит ресурслари жалб этиб келинди.

Мамлакатимизда кичик бизнес субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик кенгайтириб бормоқда. Бундай ҳамкорликни асосан қайси банklar ўртасида бўлаётганини - расм орқали кўриш мумкин.

2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молиявий институтлар ва хорижий мамлакатлар ҳукуматларининг кредит линиялари, грантлари ҳисобидан 157,8 млн. АҚШ доллари миқдорида кредит маблағлари ажратилди ёки белгиланган прогноз кўрсаткичи 121,4 фоизга бажарилди.

2.2.1-расм. Мамлакатимизда кичик бизнес субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик³⁸

Ўз навбатида, Марказий банк томонидан тижорат банклари билан ҳамкорликда халқаро молия институтларининг кредит линияларини кенгроқ жалб этиш, мазкур институтлар билан тенг ҳуқуқли ҳамкорлик асосида амалий ишлар олиб бориш, уларни Ўзбекистоннинг инвестиция имкониятлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун яратилган қулай ҳуқуқий ва иқтисодий муҳитдан хабардор қилиш мақсадида халқаро молия институтлари вакиллари иштирокида конференциялар, форумлар ўтказиб келинди.

Мамлакатимиздаги 27 та тижорат банкнинг қарийб барчасида халқаро кредитларни ажратиш амалиёти мавжуд бўлсада, улардан баъзиларида бундай амалиёт қандай даражада йўлга қўйилганлигини таҳлил қиламиз.

Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банкида ҳам халқаро кредитлар билан операциялар амалга оширилади. Бу турдаги кредитларнинг асосий шартлари билан қуйидаги жадвал маълумотлари орқали танишиш имконияти мавжуд.

³⁸ Илмий адабиётларни, тижорат банкларининг ҳисоботларини ўрганиш асосида тайёрланди.

2.2.2-жадвал

**ТИФ Миллий банки, Асака банк, Агробанклар томонидан
2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг
лойиҳаларини молиялаштириш учун жалб этилган
хорижий кредит линиялари³⁹**

Тижорат банклари номи	Хорижий кредит линиялари номи	2014 йил давомида ўзлаштирилган кредит линиялари миқдори (минг АҚШ долл.)	Хорижий кредит линиялари ҳисобидан ажратилган кредитлар бўйича асосий шартлар
ТИФ Миллий банки	Хитой тараққиёт банки 4-кредит линияси	35000	Фоиш ставкаси Ўзгарувчан фоиш ставкаси – ярим йиллик LIBOR +йиллик 3,8% (ХТДБ маржаси) + Ўзмиллийбанк маржаси Кредит миқдори 100000 АҚШ долл. Миқдоридан кам бўлмаган миқдорда Кредитнинг максимал муддати 7 йилгача
	Корея экспорт- импорт банки	10000	Фоиш ставкаси CIRR ёки LIBOR + ҳар бир лойиҳа бўйича алоҳида аниқланадиган Корея Эксимбанки маржаси + Ўзмиллийбанк маржаси, ҳар бир лойиҳа бўйича алоҳида аниқланади Кредит миқдори 100000 АҚШ долл. Миқдоридан кам бўлмаган миқдорда Кредитнинг максимал муддати Кредит мақсадига қараб 2 йилдан 7 йилгача
Асака банк	Хусусий секторни ривожлантириш Ислом корпорацияси	13000	Фоиш ставкаси Хорижий банк маржаси + “Асака банк” маржаси=11-12% Кредит миқдори Минимал сумма – 100000 АҚШ долл. Максимал сумма – 2000000 АҚШ долл. Кредитнинг максимал муддати 6 йил, лекин кредит муддати ХСРИК билан тузилган молиялаштириш линияси келишуви муддатидан кўп бўлмаслиги лозим
Агро банк	Туркиянинг Зираат банки	2900	Фоиш ставкаси (6,5% маржа + 6 ойлик ЛИБОР)*5%+2% Кредитнинг миқдори Максимал суммаси 5000000 АҚШ доллари Кредитнинг максимал муддати 5 йил

³⁹ Тижорат банклари маълумотлари асосида тайёрланди.

ТИФ Миллий банкида кичик бизнесни ривожлантириш учун тақдим етилган хорижий кредит йўналишларининг асосий мезонлари. Умумий талабалар:

Қарз олувчи - хусусий кичик корхона (ёки назорат иштироки хусусий шубҳага тегишли бўлган аралаш сармояли корхона) ёхуд давлат томонидан назорат қилинадиган, лекин хусусий мулкчилик шаклига ва хусусий назоратга ўтишнинг банк учун мақбул бўлган аниқ режасини амалга ошираётган давлат корхонаси бўлиши керак.

Кредитнинг энг катта суммаси - контракт қийматининг 85%дан ошмаслиги керак

Қарз олувчининг ўз маблағлари (ўз саромяси) - лойиҳа дастлабки қийматининг камида 25%. Қарз олувчи таъминот сифатида лойиҳани амалга оширишда зарур бўладиган бинолар, иншоотлар, машина ва усуналарни, шунингдек ишлаб чиқариш бошланишидан олдинги даврда молиявий харажатларни қоплаш ҳамда айланма сармомияни шакллантириш учун керакли бошқа воситалар кўринишидаги ўз сармомиясини тақдим етиши мумкин.

Гаров таъминоти - Кредит суммасининг 120%. Хукумат, биринчи даражали анклар, учинчи шахсларнинг кафолати, суғурта васиқалари, асосий воситалар - бинолар, иншоотлар (баҳоланган қийматининг 70%гача), ускуналар (баҳоланган қийматининг 60%гача)

Ўзмиллийбанк бошқарув учун воситачилик ҳақи - кредит суммасидан 0,15% тўлов кунидаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг курси бўйича

Тўловлар даврийлиги - Ҳар 6 ойда

Хитой Давлат тараққиёт банкининг кредит йўналиши қўшимча талаблар:

Кредитлардан мақсадли фойдаланиш - Хитойдан товар ва хизматларни сотиб олиш (Хитойда ишлаб чиқарилган товарлар улуши камида 50%);

Хорижий банкнинг кредит бошқаруви учун воситачилик ҳақи - қарз келишувига асосан;

Корея Эксимбанкнинг кредит йўналиши бўйича қўшимча талаблар:

Кредитлардан мақсадли фойдаланиш - Кореядан товар ва хизматлар сотиб олиш;

Хорижий банкнинг кредит бошқаруви учун воситачилик ҳақи - ҳар бир маъқулланган, индивидуал узоқ муддатли кредит учун 0,20% йиллик (бир марталик)

Хорижий банкнинг мажбурият учун воситачилик ҳақи - кредит суммасининг фойдаланилмаган ва бекор қилинмаган қисмига 0,5% йиллик.

Асака банк ҳозирги кунда саноат соҳаларида амалга оширилаётган бир қатор сармоя лойиҳалари қуйидаги халқаро кредит йўналишлари бўйича молиялаштирилган:

- Халқаро Молия Корпорацияси – ХМК;
- Осиё Ривожланиш Банки – ОРБ;
- Ислон Ривожланиш Банки – ИРБ;
- “Commerzbank AG”;
- “Landes Bank Berlin AG”нинг 2 кредит йўналиши;
- “Dresdner Bank” (Германия);
- “Hypoovereyns bank” (Германия);
- “Banco Santander Setral Hispano”нинг 2 кредит йўналиши (Испания);
- “Societe Generale” (Испания ваколатхонаси);
- “Instituto de Kredito Oficial” (Испания);
- “Rayfayzen bank” (Чехия);
- Миллий экспорт кредит агентликлари билан ҳамкорлик.

Тадқиқотларимиз кўрсатадики, "Ўзсаноатқурилишбанк" қуйидаги кредит линиялари орқали кредитлар ажратади.

Халқаро ривожлантириш уюшмасининг кредит линияси орқали молиялаштириш шартлари:

- ушбу кредит линия кишлоқ хўжалик корхоналарни молиялаштиришга йўналтирилган;

2.2.3-жадвал

**Микрокредитбанк, Саноатқурилишбанк, Халқ банки, Ҳамкорбанк
томонидан 2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик
субъектларининг лойиҳаларини молиялаштириш учун жалб этилган
хорижий кредит линиялари⁴⁰**

Тижорат банклари номи	Хорижий кредит линиялари номи	2014 йил давомида ўзлаштирилган кредит линиялари миқдори (минг АҚШ долл.)	Хорижий кредит линиялари ҳисобидан ажратилган кредитлар бўйича асосий шартлар
Микрокредит банк	Хусусий секторни ривожлантириш Ислом корпорацияси	6000	Фоиз ставкаси АҚШ долларида 8%+(5 йиллик своп) + банк маржаси Кредит миқдори Минимал сумма – 200000 АҚШ долл. Максимал сумма – 2500000 АҚШ долл. Кредитнинг максимал муддати Молиялаш линияси муддатидан ошмаган муддатга 60 ой (5 йил)
Саноатқурилишбанк	Коммерцбанк	6000	Фоиз ставкаси Фоиз ставкаси йиллик ЕВРИБОР + чет эл банкининг маржаси (1,95%) + банк маржаси Кредит миқдори Молиялаштириш суммаси – 500 минг Евродан юқори Кредитнинг максимал муддати 5 йилгача
Халқ банки	Хусусий секторни ривожлантириш Ислом корпорацияси	15000	Фоиз ставкаси ИХСРК устамаси (9%дан 12%гача) + Халқ банки маржаси (4%дан кам бўлмаган) Кредитнинг миқдори Минимал суммаси – 500000 АҚШ доллари Максимал суммаси – 3500000 АҚШ доллари Кредитнинг максимал муддати 5 йилгача
Ҳамкорбанк	Осиё тараққиёт банки	5000	Фоиз ставкаси *Миллий валютада йиллик 18% ва ундан юқори; * Хорижий валютада ажратилиб, хорижий валютада қайтарилганда – ЛИБОР + 10 фоиз ва ундан юқори; * Хорижий валютада ажратилиб, миллий валютада қайтарилганда – ЛИБОР + 22 фоиз ва ундан юқори (15 феврал ва 15 август кунги олти ойлик ЛИБОР фоизларида белгиланади)

– бенефициарлар Ўзбекистон Республикасининг Андижон, Бухоро, Қашқадарё, Самарқанд, Сирдарё, Тошкент ва Фарғона вилоятларида

⁴⁰ Тижорат банклари маълумотлари асосида тайёрланди.

жойлашган бўлишлари ҳамда молиялаштириладиган лойиҳа юқорида келтирилган вилоятларнинг маъмурий марказларидан ташқарида амалга оширилиши шарт.

ОАТБ Қишлоқ қурилиш банк ҳам ҳозирги кунда халқаро молия ташкилотлари билан бир қатор лойиҳаларни амалга ошириб, уларни хорижий ркредит линиялари ҳисобидан молиялаштириб келмоқда. Хусусан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ҳам халқаро кредитлар тақдим этиб келинмоқда.

Халқаро тараққиёт ва тикланиш банки(ХТТБ)нинг «Қишлоқ хўжалигини қўллаб-қувватлаш» лойиҳаси доирасида банк мижозлари томонидан тақдим этилган умумий қиймати 3,7 млн. АҚШ доллари эквивалентига тенг миллий валютадаги лойиҳалар молиялаштирилди

2.2.4-жадвал

ОАТБ “Агро банк” томонидан қишлоқ хўжалигини чет эл кредит линиялари ҳисобидан кредитлаш⁴¹

Бизнес-Режага бўлган талаблар	1.Корхонанинг молиявий хўжалик фаолияти таҳлили 2.Кўрсатилиши режалаштирилган фаолиятнинг маркетинг таҳлили 3.Кредитга бўлган еҳтиёж ҳисоб-китоби ва кредитланаётган лойиҳа самарадорлигининг таҳлили 4.Ўтган ва кредитдан фойдаланиш даврлари давомидаги пул оқимлари кирими ва чиқими ҳисоб-китоби 5.Кредитдан фойдаланиш давридаги тўланиши режалаштирилган кредит фоизлари ва асосий қарздорликнинг қайтарилиши ҳисоб-китоби 6.Кредит ҳисобига харид қилиниши режалаштирилган маҳсулотлар ёки кўрсатиши режалаштирилган хизматлар ҳисоб-китоби 7.Корхонанинг ўз улуши билан қатнашаётган 20%лик маблағлари бўйича маълумот
Гаров таъминотига бўлган талаблар	Сўралаётган кредит маблағининг 120 фоиз миқдорида
Гаров таъминоти тури	1.Ликвидли мол-мулк 2.Учинчи шахс кафиллиги 3.Бошқа банк ёки молия ташкилотларининг гаров хати 4.Суғурта компаниясининг кафолат хати

⁴¹ОАТБ “Агробанк” маълумотлари

Кредит фоизи	Хорижий валютада ажратилган кредитларга йиллик “Либор+5%” (Либор ҳар 6 ойда ўзгаради, ҳозирги вақтда Либор кўрсаткичи йиллик 0.48% дан 0,96% гача) Миллий валютадаги кредитларга йиллик қайта молиялаш ставкаси-3+маржа банка микдорда	
Берилиши мўлжалланган кредит маблағи	Минимал микдори	Чекланмаган, мижоз бизнес режасида кўрсатилган сумма микдорда
	Максимал микдори	Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки кредит линия маблағлари ҳисобидан ажратиладиган кредит микдори 300 минг АҚШ долларигача ва Марказий банк курсининг шу кундаги сўм эквиваленти микдорида ҳамда сўралган маблағнинг 80% микдорида. Осиё тараққиёт банки (“Дон экинлари ҳосилдорлигини ошириш”) маблағлари ҳисобидан ажратиладиган кредит микдори 3 млн. АҚШ долларигача ҳамда сўралган маблағнинг 80% микдорида

Бизга маълумки, ОАТБ Қишлоқ қурилиш банк асосий фаолияти қишлоқ жойларини ободонлаштириш, у ерларда намунали уй-жой комплексларини қуришдан иборат. Мазкур йўналишда ҳам банк халқаро молия ташкилотлар билан ҳамкорлик алоқаларини ўрнатган.

Қишлоқ аҳолиси турмуш тарзини янада фаровон қилиш мақсадида олиб борилаётган ишларни молиялаштириш учун қўшимча маблағларни жалб қилиш мақсадида чет эл банклари кредит линияларини жалб қилиш борасида ҳам тегишли фаолият олиб борилмоқда..

Бу борада, 2012-2015 йилларда намунавий лойиҳалар асосида уй-жой қуришни молиялаштириш мақсадлари учун Осиё Тараққиёт банкидан 500,0 млн. АҚШ доллари микдорида узоқ муддатли кредит линиясини жалб қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси ва Осиё Тараққиёт Банки ўртасида меморандум имзоланди. Ушбу меморандумга мувофиқ, мазкур кредит линиянинг 2012 йилда жалб қилинадиган микдори 200,0 млн. АҚШ долларини ташкил этмоқда.

Мазкур йўналишда хорижий кредит линияларини жалб этилиши мамлакатда амалга оширилаётган барқарор ижтимоий-иқтисодиётнинг муҳим кўрсаткичи эканлигини тасдиқлаш билан бирга, ушбу каби лойиҳа Осиё

Тараққиёт банки тарихида ҳам биринчи марта эканлиги билан ҳам янада эътиборли ҳисобланмоқда.

2.2.5-жадвал

ТИФ миллий банкида кичик бизнесни ривожлантириш учун тақдим этилган хорижий кредит йўналишларининг асосий мезонлари⁴²

	Хитой Давлат тараққиёт банкининг кредит йўналиши	Корея Эксимбанкнинг кредит йўналиши
Кредитлардан мақсадли фойдаланиш	Хитойдан товар ва хизматларни сотиб олиш (Хитойда ишлаб чиқарилган товарлар улуши камида 50%)	Кореядан товар ва хизматлар сотиб олиш
Қарз оловчи	Хусусий кичик корхона (ёки назорат иштироки хусусий шуъбага тегишли бўлган аралаш сармояли корхона) ёхуд давлат томонидан назорат қилинадиган, лекин хусусий мулкчилик шаклига ва хусусий назоратга ўтишнинг банк учун мақбул бўлган аниқ режасини амалга ошираётган давлат корхонаси	
Кредитлаш даври	7 йил, жумладан 1,5 йиллик имтиёзли давр	Кредитлашнинг энг кам муддати -2 йил; энг катта муддати - 7 йил
Кредитнинг энг катта суммаси	Контракт қийматининг 85%дан ошмаслиги керак	
Кредитнинг энг кам суммаси	100 минг АҚШ доллари	—
Қарз оловчининг ўз маблағлари (ўз саромяси)	Лойиҳа дастлабки қийматининг камида 25%. Қарз оловчи таъминот сифатида лойиҳани амалга оширишда зарур бўладиган бинолар, иншоотлар, машина ва усуналарни, шунингдек ишлаб чиқариш бошланишидан олдинги даврда молиявий харажатларни қоплаш ҳамда айланма сармояни шакллантириш учун керакли бошқа воситалар кўринишидаги ўз сармоясини тақдим этиши мумкин.	
Гаров таъминоти	Кредит суммасининг 120%. Хукумат, биринчи даражали анклар, учинчи шахсларнинг кафолати, суғурта васикалари, асосий воситалар - бинолар, иншоотлар (баҳоланган қийматининг 70%гача), усуналар (баҳоланган қийматининг 60%гача)	
Кредит учун фоизлар	6-ойлик ЛИБОР+-хорижий банк маржаси + Ўзмиллийбанк маржаси	СИРР ёки ЛИБОР + хорижий банк маржаси (ҳар бир лойиҳа бўйича алоҳида белгиланади)+Ўзмиллийбанк маржаси, бунда суғурта мукофоти тўланиши кўзда тутилади (хорижий банк томонидан белгиланади)
Хорижий банкнинг кредит бошқаруви учун воситачилик ҳақи	Қарз келишувига асосан	Ҳар бир маъқулланган, индивидуал узок муддатли кредит учун 0,20% йиллик (бир марталик)
Хорижий банкнинг мажбурият учун воситачилик ҳақи	—	Кредит суммасининг фойдаланилмаган ва бекор қилинмаган қисмига 0,5% йиллик
Ўзмиллийбанк бошқарув учун воситачилик ҳақи	Кредит суммасидан 0,15% тўлов кунидаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг курси бўйича	
Тўловлар даврийлиги	Ҳар 6 ойда	

⁴²ТИФ Миллий банк маълумотлари

Ўзбекистон республикаси Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банкида ҳам халқаро кредитлар билан операциялар амалга оширилади. Бу турдаги кредитларнинг асосий шартлари билан - жадвалда танишиш имконияти мавжуд.

Умуман олганда, тижорат банкларимиз томонидан инвестиция лойиҳаларини хорижий кредит линиялари ҳисобидан молиялаштириш амалиёти шаклланган ва халқаро молиявий ташкилотлар билан ҳамкорлик алоқалари ривожланмоқда.

Иккинчи боб бўйича хулосалар.

1. 1992 йил сентябр ойидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Жаҳон банкининг тенг ҳуқуқли аъзоси ҳисобланади. Бунга асос 1992 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикасининг “Халқаро валюта фонди, Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки, Халқаро тараққиёт ассосиасиаси, Халқаро молия корпорацияси, Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентликда Ўзбекистон Республикасининг аъзолиги тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши ҳисобланади.

2. Жаҳон банкининг мамлакатга кўмак бериш бўйича Стратегияси доирасида Давлатнинг устувор йўналишларини қўллаб-қувватлаш учун амалга оширилаётган дастурлар тўплами асосий 4 йўналишга қаратилган:

- 1) иқтисодий ўсиш учун шароитни яхшилаш;
- 2) қишлоқларда иқтисодий ўсиш имкониятларини ошириш;
- 3) аҳолига хизмат кўрсатиш самарадорлигини ошириш;
- 4) атроф-муҳитни бошқариш ҳамда глобал оммавий эҳтиёжларнинг тақдим етилиши.

3. Ўзбекистон 1992 йил июл ойида Жаҳон Банкига аъзо бўлгандан буён, 16 лойиҳани молиялаштириш учун ХРТБ ва ХРА дан 717 миллион АҚШ доллари ҳажмида маблағ жалб қилди. 2008-2012 йилларда 300 млн АҚШ долларидан ортиқ кредит ресурслари берилган.

4. Ўзбекистон Республикаси 1995 йил август ойидан буён Осиё тараққиёт банки (ОТБ) аъзоси саналиб, Ўзбекистон ОТБга аъзо бўлгандан буён, банкдан 26 турдаги қарзлар бўйича 1,1 млрд . АҚШ доллари ҳамда техник ҳамкорлик доирасида 35,5 млн АҚШ доллари олган. Республика ОТБнинг минтақавий аъзолари орасида 15– йирик акционер ва 14 – йирик кредитор ҳисобланади.

5. Ўзбекистон ИТБга 2003 йил 3 сентябрда аъзо бўлган бўлиб, ушбу банк томонидан 2003-2012 йиллар мобайнида умумий қиймати 150 млн. долларга тенг молиявий хизматлар кўрсатилган.

6. Ислом тараққиёт банки Бошқарувчилар кенгашининг ҳар йил ўтказиладиган ва Жидда шаҳрида бўлиб ўтган 36 йиғилиши давомида Ўзбекистон Республикаси билан Ислом тараққиёт банки ўртасида 2011-2013 йилларга мўлжалланган уч йиллик Дастурни амалга оширишга доир ҳамкорлик тўғрисида Меморандум имзоланган ва унда инфратузилмавий лойиҳаларни молиялаштириш кўламини кўпайтириш ва умумий қиймати 655,5 миллион долларни ташкил этган 11та лойиҳани амалга ошириш назарда тутилган.

7. Ўзбекистон 1992 йилдан ЕТТБ аъзоси бўлиб, у Ўзбекистонда хусусий секторни ривожлантиришни қўллаб-қувватлашни амалга оширувчи энг йирик инвесторлардан бири ҳисобланади. ЕТТБ 1992 йилдан то ҳозирги вақтга қадар иқтисодиётнинг турли соҳаларида 550 млн. евро миқдорида 50 дан ортиқ, лойиҳаларни молиялаштирди. ЕТТБ томонидан амалга оширилган йирик кредитлар иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган.

8. Ҳукуматимиз томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун мазкур молия ташкилотларининг кредит ресурсларини кенг жалб этиш, кредит беришнинг янги шакллари ва усулларини жорий этиш, тадбиркорлик тузилмаларининг молиявий маблағлар олишини янада кенгайтиришга катта эътибор қаратилган. Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2001 йил 10сентябрда «Европа тикланиш ва тараққиёт банки билан микрокредит бериш дастурини амалга оширишга доир чора-тадбирлар тўғрисида» 367-сонли Қарор қабул қилиниши бунга мисол бўла олади.

9. Ўтган йиллар давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш мақсадида Жаҳон банки, Ислон тараққиёт банки, Халқаро молия корпорацияси, Хитой тараққиёт банки, Германиянинг КФВ банки, Корея Эксимбанки, Ҳиндистон Эксимбанки, Америка, Италия, Испания каби бир қатор ривожланган давлатларнинг банклари ва халқаро молия ташкилотларининг узоқ муддатли имтиёзли кредит ресурслари жалб этиб келинди.

III БОБ. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА ХАЛҚАРО МОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

3.1. Халқаро молия институтлари билан ҳамкорликни ривожлантиришда мамлакатдаги инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини такомиллаштириш

Бугунги кунда республикани барқарор ривожлантиришнинг зарур шarti, юқори даражадаги фаол инвестиция эканлиги аниқ-равшан бўлиб қолди. Бунга эса ички ва ташқи ресурсларни жалб этиш ва улардан самарали фойдаланиш туфайли эришилади.

Чет эл сармоясини жалб этиш турли шаклларининг афзаллик ва камчиликларини ўрганиш шуни кўрсатадики, чет эл инвестициясини тўғридан-тўғри жалб этиш анча мақбул бўлади, бу инвестиция қаратилган мамлакатга инвесторнинг узоққизиқишини уйғотади ва ташқи қарзга нисбатан анча самарали бўлади.

Чет эллик инвесторлар миллий корхоналарга ўз капиталларини, технологиялар, бошқарув тажрибаларини қўйибгина қолмай балки жаҳон бозорига чиқишга йўл ҳам очадилар. Бу ўтиш даври иқтисодиётида энг янги жаҳон илмий-техника ютуқлари, технологияларининг кириб келишидаги муҳим йўналиш сифатида зарурдир. Зеро, бу миллий хўжалик юритувчи субъектларнинг товар муносабатлари ривожига мослашиш даражасини оширади, улар ишлаб чиқариш фаолиятини жаҳон стандартларига мувофиқ тарзда самаралилаштиради.

Ўзбекистон чет эл инвестицияларини жалб этиш бўйича кафолот ва имтиёزلарни кенгайтириши, рағбатлаштиришни кучайтириши лозим. Бунинг учун инвестиция фаолиятига қулай шароит вужудга келтириш зарур. Шундай қилиш керакки, Ўзбекистон бозори мамлакатимизда ўз бизнесига эга бўлишни истовчиларнинг барчаси учун янада жозибалироқ бўлсин.

Инвестиция бутун жаҳон иқтисодиётига сезиларли таъсир ўтказади, айниқса, унинг асоси ҳисобланиши халқаро бизнесга. Амалда барча

мамлакатлар тўғридан-тўғри инвестицияларни экспортчиси ёки импортчиси ҳисобланади. Агар капитал экспорт қилувчи энг йирик ўнта давлатни ажратиш лозим бўлса, бу рўйхатдан қуйидаги, жаҳон иқтисодиётида тан олинган, давлатлар ўрин эгаллаши аниқ. Булар: АҚШ, Буюк Британия, Германия, Япония, Франция, Канада, Италия.

Жаҳон иқтисодиётида глобаллашув жараёни тобора чуқурлашиб бораётган ҳозирги пайтда миллий иқтисодиётнинг харқаро рақобатбардошлигини, шунингдек экспорт салоҳиятини ошириш, юқори технологияга асосланган саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш, модернизация қилиш жараёни соҳага йирик ҳажмдаги инвестицияларни жалб этишни талаб этади. Муҳтарам Президентимиз таъбири билан айтганда, “Биз оддий бир ҳақиқатни доимо эсда тутишимиз даркор. Яъни, сармоясиз тараққиёт йўқ, ишлаб чиқаришни ва умуман, мамлакатимизни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашни инвестицияларсиз тасаввур этиб бўлмайди”⁴³. Шундай экан, миллий иқтисодиётимизни янгилаш ва модернизация қилиш жараёнларини давом эттириш ва чуқурлаштиришга талаб қилинадиган йирик миқдордаги инвестицияларни ташкил этишда хорижий инвестицияларнинг ўрни каттадир. Хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга кенг жалб этиш учун мамлакатдаги инвестицион муҳит, чет эллик инвесторлар учун яратилган шарт-шароитлар муҳим аҳамиятга эга.

Тадқиқотларимиз кўрсатадики, айти пайтда мамлакатларда яратилган инвестицион муҳитни баҳоловчи бир қатор жаҳонда кенг тарқалган методологиялар мавжуд бўлиб, уларнинг қаторида БЕРИ (Business Enviromental Risk Intelligence (BERI)) индекси, Жаҳон банки ёндашуви, Россия ҳудудлари бўйича “Эксперт” ҳафтаномаси, Евровалюта (Euromoney) журнали услубиятлари, халқаро агентликлар томонидан мамлакатларга бериладиган “Суверен кредит рейтинги”, Сиёсий риск хизматлари гуруҳи (Political Risk

⁴³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Мамлакатимизни 2013-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2014-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси (<http://www.press-service.uz/uz/>)

Services (PRS) Group) агентлигининг “Сиёсий риск хизматлари (PRS)” ва “Мамлакатларнинг халқаро rischi бўйича қўлланма (International Country Risk Guide (ICRG))” асосидаги моделларини алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин”.⁴⁴

Фикримизча, хорижий инвестициялар билан боғлиқ мамлакат rischi ва суверен кредит rischi ўртасида бир қатор ўхшашликлар билан бирқа ўзига хос фарқли жиҳатларни ҳам ажратиб кўрсатиш мумкин. Хусусан, мамлакат rischi тушунчасида пул маблағларини трансчегаравий жойлашуви ва халқаро фаолият билан бевосита ёки билвосита боғлиқ бўлган иқтисодий операцияларни амалга оширишда юзага келувчи молиявий хавф-хатарлар акс этади. Мазкур риск мамлакатнинг жорий ва истикболдаги молиявий иқтисодий кўрсаткичлари ва уларнинг мижозлар ёки контрагентларнинг халқаро мажбуриятларини бажаришига таъсир этиш даражаси орқали аниқланади. Суверен кредит rischi эса, мамлакат riskига нисбатан тор тушунча бўлиб, унда молия-кредит ташкилотларининг ташқи иқтисодий фаолият билан боғлиқ бўлган кредит ва қарз бериш, хорижий ҳамкорлар олдида молиявий мажбуриятларни бажара олиш, чет эл инвестицияларини молиялаштириш операцияларида ҳамда халқаро тўловга қобиллиги бўйича юзага келадиган молиявий хавф-хатарлар намоён бўлади.

Мамлакатнинг бир ёки бир нечта халқаро рейтинг агентликлари томонидан берилган, юқори баҳоланган суверен кредит рейтингига эга бўлиши маҳаллий ишлаб чиқарувчиларга еврооблигацияларни эмиссия қилиш имкониятини тақдим этади, натижада миллий иқтисодиётга киритилаётган инвестицияларни молиялаштириш манбалари яна биттага қўпайиб, мамлакат иқтисодиёнинг ўсиши тезлашади. Шу билан бирга, хорижий инвестицияларни жалб этишда бир қатор имтиёзларни ҳам беради. Хусусан, маҳаллий эмитентлар томонидан чиқарилган қарз қимматли қоғозлари бўйича даромад даражаси, яъни фоиз ставкаси молия бозорида уларнинг ликвидлилиги юқори бўлганлиги боис катта бўлмайди, шунингдек, мазкур қимматли қоғозларни

⁴⁴ Вахабов А, Хожибоқиев Ш., Мўминов Н. Хорижий инвестициялар, ўқув қўлланма. - Т.: Молия, 2010 й. – 272 б. Кривчевский М.Л. Финансовые rischi: учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2012 – 248 с.

жойлаштириш бўйича андеррайтинг хизматини кўрсатувчи инвестицион банкни топиш ҳам нисбатан осон бўлади.

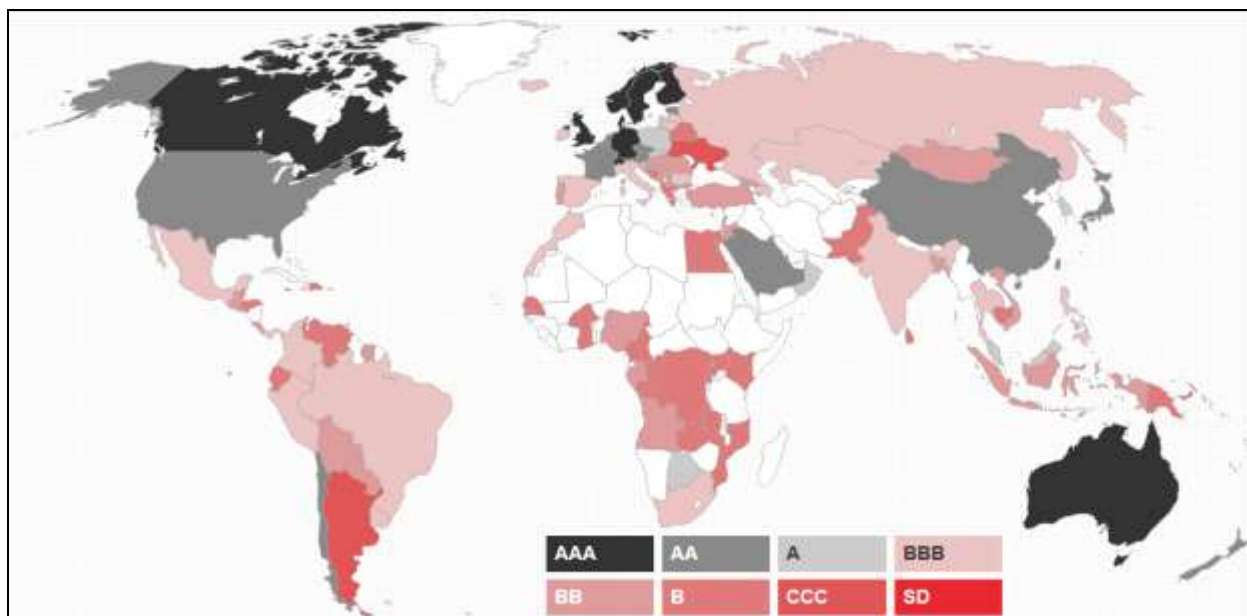

3.1.1-расм. Жаҳон мамлакатлари бўйича хорижий тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш ҳолати (млрд. АҚШ долларида, 2014-2015 йиллар прогнози)⁴⁵

Бугунги кунда, саноати ривожланган мамлакатлардан суверен кредит рейтинги бўйича инвестицион даражага эга бўлган ривожланаётган ва бозор иқтисодиёти қарор топаётган мамлакатларга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни кириб келиш ҳажмининг ортиб бориши мамлакатимиздаги иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишларига мос равишда давлатимизнинг суверен кредит рейтингини олиш заруратини янада оширади (5-расмга қаранг). Хусусан, БМТнинг савдо ва ривожланиш бўйича конференцияси (UNCTAD)нинг 2013 йилги жаҳондаги инвестиция жараёни тўғрисидаги ҳисоботи (World Investment Report)да тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқими йил сайин ортиб бориб, 2015 йилда 1,8 трлн. АҚШ

⁴⁵ Манба: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf (давлатлар иқтисодиётининг ривожланиши кесимидаги прогноз кўрсаткичлари UNCTAD маълумотлари асосида муаллиф томонидан ҳисобланган)

долларини ташкил этиши, уларни жалб этишда ривожланаётган мамлакатларнинг етакчилиги сақланиб қолиши аниқлаб кўрсатилган.⁴⁶

3.1.2-расм. Мамлакатларнинг “Standard & Poor’s” халқаро рейтинг агентлиги томонидан аниқланган суверен рейтинг кўрсаткичлари (2014 йил 24 март ҳолати бўйича)⁴⁷

2012 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишда етакчилик қилган ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиёти мамлакатларининг суверен кредит рейтинги мос равишда, яъни Хитой – AA, Гонг-Конг – AAA, Бразилия – BBB, Сингапур – AAA, Россия – BBB, Чили – AA, Ҳиндистон – BBB, Индонезия – BB, Колумбия – BBB, Қозоғистон – BBB бўлган (6-расмга қаранг).⁴⁸ МДҲ мамлакатларидан Россия, Қозоғистон, Белоруссия, Озарбайжон давлатлари халқаро рейтинг агентликларининг суверен кредит рейтингига эга бўлиб, бу орқали улар халқаро молия бозоридан миллий иқтисодиётга инвестицион ресурсларни фаол жалб этмоқдалар.

Халқаро рейтинг агентликлари томонидан бериладиган рейтинглар муддатига кўра узоқ ва қисқа мудатли рейтингларга бўлиниб, мамлакатга

⁴⁶ UNCTAD World Investment Report 2013, “Global value chains: investment and trade for development”. Copyright United Nations, 2013. All rights reserved. Printed in Switzerland. -236 p. http://unctad.org/en/...wir2013_en.pdf

⁴⁷ Манба: <https://ratings.standardandpoors.com/infographics/sovereign-risk>

⁴⁸ Maximillian M McGraw, New York. Alexander Petrov, London. Charlene C Wong, Singapore. Ratings Direct “Sovereign Risk Indicators” March 24, 2014. -19 p

берилган узоқ муддатли рейтинг эмитент ўзининг қарз мажбуриятларини ўз вақтида бажара олиш қобилиятини кўрсатади ва улар “А”дан “D” гача бўлган тоифаларга ажратилган. Тадқиқотларимизга асосланиб, халқаро рейтинг агентликлари томонидан мамлакатларга бериладиган суверен кредит рейтинги бўйича уларда яратилган инвестиция муҳитини 3 та асосий гуруҳга бўлиш мумкин, яъни улар қулай, спекулятив ва дефолт ҳолатидаги инвестиция муҳитларидир (11-жадвалга қаранг). Суверен кредит рейтинги бўлмаган мамлакатлардаги инвестиция муҳити спекулятив инвестиция муҳити билан тенглаштирилади. Шунингдек, “Standard & Poor’s” халқаро рейтинг агентлиги томонидан мамлакатнинг суверен кредит рейтингини келгуси 2 ёки 3 йил ичида ўзгаришнинг прогнози 4 кўрсаткич асосида аниқлаб кўрсатилади, яъни, улар “Ижобий” – рейтинг ортиши мумкин, “Салбий” – рейтинг тушиши мумкин, “Барқарор” – рейтинг ўзгармас, “Ўзгарувчи” – ошиши ёки тушиши мумкин бўлган суверен кредит рейтингларидир.

Қайд этиш лозимки, мамлакат суверен кредит рейтингини аниқлашнинг асосий кўрсаткичлари сифатида ЯИМ, инфляция, аҳолининг иш билан бандлиги, ялпи ташқи қарз ва хорижий инвестицияларга хизмат кўрсатиш, давлат бюджети самарадорлиги, мамлакат тўлов баланси натижалари ҳисобланади. Мазкур кўрсаткичлар бўйича мамлакатимизда охириги 10 йилликда ижобий натижаларга эришилмоқда. Бу эса, ўз навбатида, давлатимизнинг халқаро майдонда жаҳон капитал бозорининг иштирокчиси сифатидаги миллий мақомини ошириши, натижада хорижий инвестициялар кириб келишини янада рағбатлантириш ва хориждан жалб қилинган қарз маблағларини иқтисодиёт тармоқлари бўйича диверсификациялаш имкониятини кенгайтириши учун мамлакатнинг суверен кредит рейтингини олиш заруратини кўрсатади.

3.1.1-жадвал

Халқаро рейтинг агентликлари томонидан бериладиган
рейтингларнинг умумий тавсифи⁴⁹

Мамлакатнинг инвестиция муҳити баҳоси	Moody's		S&P		Fitch	
	Узоқ муддат (Long-term)	Қисқа муддат (Short-term)	Узоқ муддат (Long-term)	Қисқа муддат (Short-term)	Узоқ муддат (Long-term)	Қисқа муддат (Short-term)
Қулай инвестиция муҳити	“Аaa” дан “Baa3” гача	“P-1” дан “P-3” гача	“AAA” дан “BBB-” гача	“A-1+” дан “A-3” гача	“AAA” дан “BBB-” гача	“F1+” дан “F3” гача
Спекулятив инвестиция муҳити	“Ba1” дан “Caa2” гача	Not prime (қониқарсиз)	“BB+” дан “CCC” гача	“B” дан “C” гача	“BB+” дан “CCC” гача	“B” дан “C” гача
Дефолт ҳолатида	“Caa3” дан “C” гача	Not prime (қониқарсиз)	“CCC-” дан “D” гача	“C”	“CCC” дан “D” гача	“C”

Жаҳон иқтисодиётидаги замонавий ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси етакчи халқаро рейтинг агентликларининг мамлакат (суверен) кредит рейтингини олишга қаратилган турли иқтисодий чора-тадбирларни амалга оширмоқда. Хусусан, бундай чора-тадбирлар мажмуаси маълум бир қисми Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги “2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги ПҚ-1438-сонли Қарори, 2014 йил 7 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4609-сонли Фармонига асосан бажарилмоқда.

Фикримизча, мамлакатимизда инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш, жаҳон амалиётида умум қабул қилинган бизнесни юритиш шароитларини баҳолаш мезонлари тизимини жорий этиш, халқаро рейтинг агентликларининг мамлакатимиз иқтисодиётига берадиган “қулай инвестиция муҳити” баҳосини олиш учун қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

⁴⁹ Манба: Халқаро рейтинг ташкилотлари маълумотлари асосида тузилди.

Биринчидан, аҳоли жон бошига нисбатан ҳисобланадиган ЯИМнинг қийматини камида 1100 АҚШ долларидан, ёки йилига уни 10%дан, саноат ишлаб чиқаришидаги инқирозлар ҳисобига ЯИМ ҳажмини эса 20%дан пастга туширмаслик, охирги 10 йил давомида доимий ўсишини таъминлаш чораларини кўриб бориш.

Иккинчидан, миллий валютани халқаро пул сифатидаги мақоми (захира валюта (reserve currency) сифатида ХВФ асосидаги захира валюталарнинг камида 3%ни, ликвидлиги юқори валюта (actively traded currency) сифатида кунлик жаҳон валюта савдосининг 1%ни ташкил этиши,)ни халқаро ҳисобкитобларда фойдаланиш даражасини ошириш, Ялпи ташқи молиявий эҳтиёжларнинг халқаро молиявий тушумлар ва фойдаланиш мумкин бўлган валюта захиралари йиғиндисига нисбати (Gross external financing needs (% of CAR plus usable reserves)ни, шунингдек, топ доирадаги соф ташқи қарз (активлар)нинг халқаро молиявий тушумларга нисбати (Narrow net external debt/CAR (%))ни 100%дан, ташқи савдо баланси тақчиллигининг халқаро молиявий тушумларга нисбатини 10% оширмаслик зарур.

Учинчидан, умумий давлат қарзининг ЯИМга нисбатан салмоғини ўсиш боришини 4%-7%дан, давлатнинг соф қарзининг ЯИМга нисбати (Net debt/GDP (%))ни 80%дан, давлатнинг умумий даромадларига нисбатан фоиз харажатларини 15%дан оширмаслик, маҳаллий банк тизимининг давлат активларига таъсир этиш даражаси 20%дан кам бўлишини, 3 йил ичида сўндириладиган чет эл валютасидаги давлат қарзлари ялпи давлат қарзларининг 40%дан, норезидентлар томонидан давлат қарзларига эгалик қилишни, шунингдек, фонд бозори индекслари 60%га пасайганда, ишсизлик 15%га ошганда, ЯИМ 6%га тушганда давлат томонидан бериладиган турли шартли кафолатлар, яъни давлатнинг мажбуриятлари ҳажмини ЯИМга нисбатан 60%дан ортмаслигини таъминлаш.

Тўртинчидан, валютани тартибга солувчи монетар органлар томонидан қатъий белгиланган валюта курслари режимига қайтмаслик, уларнинг мамлакат пул муомаласини тартибга солишдаги мустақиллигини, унинг соҳага

таъсир этиш механизми ва воситаларидаги ошкораликни, давлат аралашуви даражаси борасидаги сиёсатидаги аниқликни сақлаб қолиш, марказий банкнинг молия тизимидаги сўнги кредитор функцияларини чеклаб қўймаслик, монетар органлар томонидан эълон қилинадиган статистик маълумотлар тўғрилигини, ёки ишончилигини сақлаш, йиллик истеъмол нархлари индексини 10%дан оширмаслик лозим.

Умуман олганда, мамлакатимизга глобал инвестиция бозоридан молиявий ресурсларни кенг жалб этиш учун жаҳонда етакчи халқаро рейтинг агентликларининг юқори даражадаги суверен кредит рейтинги баҳосини олиши, бозор ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодиётни эркинлаштириш, маҳаллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш зарур.

3.2. Халқаро молия ташкилотлари билан молия кредит муносабат истиқболлари.

Ўзбекистоннинг ХМИ билан кенг кўламда ҳамкорлик истиқболлари давлатларни ва айрим давлатни қамраб олган ҳолда кўп самара бериши шубҳасиз. Агар Ўзбекистоннинг кўпгина мамлакатлар билан сиёсий, иқтисодий ва гуманитар мақсаддаги алоқаларини, ҳамкорликдаги ўзаро манфаатдорликни, бой минерал ва хомашё ресурсларини, яхши табиий-иқлим шароитларини, юқори таълим ва илмий-техникавий салоҳияти, унинг инфратузилмаси ва ахборот имкониятлари жадал ривожланишини ҳисобга олсак бунга амин бўламиз.

Ўзбекистон ХМИ лар умуман республика мустақиллиги эълон қилинган биринчи йилданоқ ҳамкорлик қиладилар. Агар ҳамкорлик ва шериклик, шунингдек стратегик шериклик моҳияти очиб берилса, унда мамлакатимиз қайси йўналишдан бораётганлиги аён бўлади.

Ҳамкорлик —ўзаро манфаатлар мос келишини акс эттирувчи айрим масалаларда биргаликда ҳаракат қилишдир.

Шериклик эса ҳамкорлик қилаётган томонларнинг ички ва ташқи сиёсатини белгиловчи назарий тамойилларда яқдилликни кўзда тутди. Бу гео сиёсий ёки иқтисодий тавсифдаги стратегик манфаатлар ва юқоридаражада бир-бирини тушуна билишлик ва ишончни қўшилиб кетишдир. Ўзбекистон ва ХМИлар шундай асосни барпо қилиш йўлидан анча жойга бориб қолдилар.

Стратегик шериклик — ҳар икки томоннинг бир-бири билан учрашишига бўлган, ҳаракатини талаб этади ва ўзаро муносабатларнинг истиқболли рамзий мақсади ҳисобланади. Бундай шериклик юқори даражадаги ишончни умумий манфаатлар йўлида кенг доирадаги масалалар бўйича ҳаракатлар уйғунлиги, баъзи ҳолларда эса ўзаро ёрдамни тақозо этади.

Мамлакатимизда хорижликлар учун улар фақат меҳнат ва капиталларини талаб этиш учунгина эмас, балки тўлақонли ва ранг-баранг фаолиятлари, турли-туман эҳтиёж ва талабларини қондиришга ҳам шароит яратиб берилган. Чет элликлар учун Тошкентдан узоқ бўлмаган жойда жаҳон андозалари даражасида дам олиш маскани бунёд этилган, барча йирик шаҳарларда замонавий шарт-шароитларга эга бўлган дам олиш ва спорт иншоотлари қурилган. Биринчи тоифали меҳмонхоналар мавжуд ва янгилари қурилмоқда, чет элликлар учун фақат ижарага олиш эмас, балки кўчмас мулкни хусусий қилиб сотиб олишга, уни қайта қуриш ёки бутунлай ўз ўзига мослаб янгидан қуришга рухсат берилган.

Мазкур ишда кўриб ўтилган ХМИлар билан ҳамкорлик, агар у экология соҳасида фаол йўналтирилган бўлсагина истиқболли бўлади. Бу борада иқтисодчилар, молиячилар жамиятини таълим ва фан соҳасидаги тараққиёти учун ўз куч-ғайратларини бирлаштиришлари ва уйғунлаштиришлари лозим. Ўзбекистонда «Экосан» халқаро жамғармаси ташкил этилган. Давлат экологик хавфсизлиги борасида кўп ишлар қилинмоқда, бир қатор халқаро ташкилотлар жумладан, ХМИлар билан ҳамкорлик йўлга қўйилган. Бу ҳамкорлик албатта ривож топади, чунки буни турмушнинг ўзи ва фаровон яшаш тақозо этади. Лекин, ҳали кўп иш қилиш, аввало Оролни қутқариш лозимдир.

Шу ўринда ХМИлар билан ўзаро муносабатларни ривожлантиришда фан

ва техника тараққиёти катта аҳамият касб этади: исталган ишлаб чиқаришда, иқтисодиётнинг исталган соҳасида, фойдали қазилмаларни излашдан тортиб то қишлоқ хўжалик экинларини йиғиштириш ва барча қайта ишлаш жараёни технологиялари, чиқитсиз технологияга ўтиш, улар пайдо бўлишини тўлиқ бартараф этишгача янги технологияларни тадқиқ этиш, ишлаб чиқариш ва жорий этиш замон талабидир.

Ўзбекистонда чет эл банкларини ташкил этишдан манфаатдор чет эллик инвесторлар учун ҳуқуқий негиз барпо этилган. Бу Ўзбекистоннинг «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида» 1996 й. 25 апрелда қабул қилинган қонунда, шунингдек, «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги, «Чет эллик инвесторлар ҳуқуқини ҳимоя қилиши бўйича кафолатлар ва чоралар тўғрисида»ги қонунларда (1998 й. 30 апрель) эътиборга олинган. Биз қадам қўйган ХМИлар билан шерикликни стратегик режалаштиришга ҳозирданок киришиш керак. Бу ишни Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги стратегик ва минтақалараро институт олимлари ва экспертларидан иборат гуруҳ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси банклари ассоциацияси, Банк-молия академияси, Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Тошкент Молия институти билан ҳамкорликда бошқа ташкилотлар: академиялар, бошқарув, тадбиркорлик ва молиявий муассасалар, шунингдек мазкур ишга алоқадор бошқа ташкилотлардан мутахассисларни жалб этиб амалга оширишлари мумкин.

Шунингдек, халқаро молия корпорацияси молиялашнинг бошқа манбаларини жалб этиш консалтацияларида қатнашмоқда. Аниқ лойиҳаларни, яъни хусусий шўъба, тузилмавий қайта қуриш ва хусусийлаштириш бўйича лойиҳаларни молиялаш унинг Ўзбекистондаги асосий стратегияси ҳисобланади.

ЕТТБ ва ОТБ лар очган кредит йўналиши Миллий банк ва Асака банк орқали фаолият юритади. Яқин вақт ичида ЕТТБ ва ОТБнинг АТБ «Агро банк»да кредит йўналишининг очилиши кузатилмоқда. Хусусий, кичик, қўшма, фермер, деҳқон хўжаликлари, кичик ва ўрта бизнес мезонларига мос

акциядорлик жамиятлари ЕТТБ ва ОТБ кредитларини олувчилар бўлади.

Кредит линияларини ресурслар, чет эл ускуналари ва технологияларини сотиб олиш, шунингдек, маҳаллий хомашё ресурслари ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашни, экспортга мўлжалланган маҳсулот, намунавий ёки халқ истеъмол моллари ишлаб чиқилган лойиҳалар асосида халқ истеъмол моллари ишлаб чиқишини кўзда тутувчи, инвестициялар лойиҳаларини таъминлаш билан боғлиқ бошланғич ишчи капитални шакллантиришни молиялаш учун фойдаланилади.

Ҳозирги кунда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш юзасидан ўн миллионлаб доллар миқдоридаги кредит хисоблари очилган бўлиб, уларда ЕТТБ, ХМК, Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки ватанимиздаги тижорат банклари иштирок этмоқда.

Ҳозирги босқичда халқаро капитал ҳаракатланишининг турли-туман шаклларига қарамай, тўғридан тўғри инвестиция устувор аҳамиятга эга, шунга қарамай у амалга ошириладиган восита ва йўллар мунтазам такомиллашиши ва иқтисодиётдаги тузилмавий ўзгаришлар билан бирга мукаммаллашиши лозим.

Мамлакатимизнинг ХМИлари билан ўзаро муносабатларини ривожлантириш ҳамда хорижий инвестициялардан самарали фойдаланиш истиқболда:

- янги, замонавий техника ва технологияларни республика иқтисодиётига жалб қилиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш эса неча йиллар давомида сифатсиз, харидор талабига жавоб бера олмайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи эски техникалардан тезроқ қутилиш имконини беради;
- янги иш жойлари ташкил қилиш ва аҳолининг ишсиз қисмини иш билан таъминлаш, шу билан бирга, хорижнинг илғор бошқарув тажрибасини жорий қилиш имконини беради ва шу орқали меҳнат унумдорлиги оширилади;
- жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш эвазига мамлакатга кадрлар баланд валюталарнинг кўпроқ кириб келишини таъминлайди.

Юқори техник савиядаги тайёр маҳсулотлар улуши оширилиши қуйидаги жиҳатларга боғлиқ:

- хорижий мамлакатлардаги корхоналар билан Ўзбекистондаги экспорт қилувчи корхоналар ўртасида кооперация алоқаларининг шаклланишига кўмаклашиш;

- юқори технология ва илм талаб қилувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарилиши соҳа ва соҳа ичи тизими яхшиланишига хизмат қилади;

- экспортнинг интеллектуал мулк объектлари лицензияларини ҳамда ноу-хау шаклида техник-тижорат сирларини сотиш, инжиниринг ва лизинг соҳаларида хизматлар кўрсатиш каби турларини ривожлантириш йўли билан республикамізда эришилган илмий-техник ютуқларининг жаҳон хўжалиги айланмасига кириб боришини тезлаштириш;

- илмий ишланмаларга, хусусан, амалий фан ва технологиялар трансферти соҳасидаги илмий ишланмаларга бозор йўналишини берувчи шарт-шароит яратувчи инновацияларни қўллаб-қувватлашнинг самарали тизимини ишлаб чиқиш;

- инновация жараёнини давлат томонидан ва тижорат усулида қўллаб-қувватлашнинг энг мақбул уйғунлашуви асосий йўллариини белгилаб олиш ҳамда илмий-техник ишланмаларни тижорат аҳамиятига молик натижалар даражасигача етказиш;

- ўзбек олимлари ва мутахассисларининг чет элдаги етакчи ташкилотлар, ташкилотлар ва фирмалар билан ҳамкорлигини кенгайтириш ва чуқурлаштириш;

- юқори даражали маркетинг тадқиқотлари ўтказиш, тижорат ва технология менежменти соҳасидаги ютуқларни ўрганиш, хорижий бозорларнинг конъюнктураси, сиғими ҳамда рақобатчиларнинг нарх сиёсати, кооперация, ўўшма корхоналар ташкил этиш бўйича ҳамкорлар қидириш юзасидан таҳлилий маълумотларни ўрганиш.

Учинчи боб бўйича хулосалар

1. ХМИлар билан ўзаро муносабатларни ривожлантиришда фан ва техника тараққиёти катта аҳамият касб этади. Исталган ишлаб чиқаришда, иқтисодиётнинг исталган соҳасида, фойдали қазилмаларни излашдан тортиб то қишлоқ хўжалик экинларини йиғиштириш ва барча қайта ишлаш жараёни технологиялари, чиқитсиз технологияга ўтиш, улар пайдо бўлишини тўлиқ бартараф этишгача янги технологияларни тадқиқ этиш, ишлаб чиқариш ва жорий этиш замон талабидир.

2. ХМИлар билан ҳамкорликда экология соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш лозим.

3. Мамлакатимизнинг ХМИлари билан ўзаро муносабатларини ривожлантириш ҳамда хорижий инвестициялардан самарали фойдаланиш истикболда:

- янги, замонавий техника ва технологияларни республика иқтисодиётига жалб қилиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш эса неча йиллар давомида сифатсиз, харидор талабига жавоб бера олмайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи эски техникалардан тезроқ қутилиш имконини беради;

- янги иш жойлари ташкил қилиш ва аҳолининг ишсиз қисмини иш билан таъминлаш, шу билан бирга, хорижнинг илғор бошқарув тажрибасини жорий қилиш имконини беради ва шу орқали меҳнат унумдорлиги оширилади;

- жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш эвазига мамлакатга қадри баланд валюталарнинг кўпроқ кириб келишини таъминлайди.

4. Республикамиз билан ХМИлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш мамлакатимизнинг келажакда иқтисодий-ижтимоий ривожланишига ҳамда жаҳон иқтисодий тизими интеграциясидаги ўрнининг янада ошишига асос бўлади.

ХУЛОСА

Магистрлик диссертация ишини бажариш жараёнида қуйидаги илмий хулосаларга эришилди:

1. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари ўзида жаҳон иқтисодиёти барқарорлигини таъминлаш учун молия ва валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш мақсадларида давлатлараро келишув асосида ташкил этилган халқаро ташкилотларни ифодалайди.

2. Халқаро валюта-кредит ташкилотларининг юзага келишига асосан жаҳон хўжалигида глобаллашув жараёнларининг ривожланиши ҳамда халқаро молия бозорларидаги ва жаҳон валюта тизимидаги беқарорликнинг кучайиши сабаб бўлган.

3. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари қуйидаги мақсадларни кўзлаган ҳолда фаолият юритади:

- жаҳон иқтисодиёти ва халқаро молияни барқарорлаштириш мақсадида жаҳон ҳамжамиятида ҳаракатларни бирлаштириш;
- валюта ва молия-кредит муносабатларини халқаро тартибга солишни амалга ошириш;
- жаҳон валюта ва молия-кредит сиёсатининг стратегия ва тактикасини ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштириш.

4. Халқаро молия ташкилотларининг фаолияти жаҳон хўжалигининг барқарорлигига эришишга ҳамда валюта-молия соҳасидаги муносабатларнинг узлуксизлигини таъминлашга ёрдам беради. Энг аввало, бунга бўлган зарурият давлатлар ўртасидаги ўзаро алоқалар кўламининг ортиб бориши шунингдек, уларнинг ўзгарувчан хусусиятга эга эканлиги билан изоҳланади.

5. Халқаро молия ташкилотлари фаолиятининг самарадорлиги муайян даражада аъзо мамлакатларнинг ҳукумати ва давлат ташкилотлари ва билан бўладиган ўзаро муносабатга боғлиқ бўлади. Шундай экан халқаро молия ташкилотларининг инвестицион фаолияти кўп ҳолларда йирик халқаро лойиҳалар бўйича рискларни бошқариш ва суғурталашни амалга оширувчи давлат ташкилотлари билан яқин ҳамкорликни талаб этади.

6. 2014 йилда Жаҳон банки томонидан кредитлашнинг йўналишлар бўйича тақсимотини кўрадиган бўлсак, жами 40,8 млрд. АҚШ доллари ажратилган бўлаб 2013 йилга нисбатан 29,5 фоизга ошган, жумладан, 18,6 млрд.доллар ХТТБ зайёмлари шаклида, ҳамда 22,2 млрд. доллар ХРА томонидан ажратилган. Шундан юқори улушни яъни жамига нисбатан 19,5 фоизни молиявий ва хусусий секторни ривожлантиришга ажратилган кредитлар эгаллаган. Шунингдек, улушига кўра кейинги ўринларни қишлоқ жойларини ривожлантириш ва давлат секторини бошқаришга ажратилган кредитлар эгаллаган.

7. ХТТБ 2014 молия йилида 18,6 млрд.АҚШ доллари ҳажмидаги кредит ресурсларини заҳира қилди, ушбу кўрсаткич 2013 молия йилига нисбатан 22%га ошган, лекин 2010-2012 йиллардаги кўрсаткичларга нисбатан сезиларли даражада камайган. 2014 йил якунига кўра ХТТБнинг энг йирик қарздорлари бўлиб, Бразилия, Ҳиндистон, Хитой, Украина, Руминия, Филиппин, Марокко, Индонезия, Колумбия ҳамда Тунис мамлакатлари ҳисобланади. Мазкур қарздорлар ичида энг йириклари Бразилия ва Ҳиндистон ҳисобланади. Чунки, мазкур халқаро молия ташкилотли томонидан ушбу мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришга қаратилган бир қатор лойиҳаларни молиялаштиришга йирик ҳажмда маблағлар жалб этилган.

8. 2014 йилда ХТТБ томонидан ажратилган маблағларнинг минтақалар бўйича тақсимотини кўрадиган бўлсак, энг юқори улушни Европа ва Марказий Осиё эгаллаб жамига нисбатан 35 фоизни ташкил этган. Ундан кейинги ўринда эса, Лотин Америкаси ва Қарийб кўрфази бўлиб унинг улуши жамига нисбатан 30 фоизга тенг бўлган. Мазкур ҳолат 2014 йилда ХТТБ томонидан ушбу минтақалардаги ташкилотга аъзо мамлакатларда бир қатор ҳамкорлик лойиҳалари амалга оширилганидан далолат беради. 2014 йилда энг кам улушни Африка мамлакатлари эгаллаб жамига нисбатан 2 фоизни ташкил этган.

9. 2014 йилда ХТТБ томонидан Европа ва Марказий Осиё, Лотин Америкаси ва Қарийб кўрфази, Шарқий Осиё ва Тинч океани минтақаси бўйича операциялар миқдори юқори улушни ташкил этади.

10. 2014 йилда Халқаро ривожланиш ассоциацияси томонидан захира қилинган маблағлар 2013 йилга нисбатан 5,9 млрд. АҚШ долларига ёки 36,5 фоизга ошган. Шунингдек, ХРА томонидан ажратилган маблағлар ҳажми 19,6 фоизга ошган, мазкур ҳолат ушбу ташкилотга аъзо мамлакатларда лойиҳаларни амалга ошириш жараёнига маблағ жалб этишнинг фаоллашганидан далолат беради.

11. Бугунги кунга қадар Жаҳон банки Ўзбекистон билан 28 проектни молиялаштириш мажбуриятини олган. Мазкур лойиҳалар ХТТБ ва ХТА томонидан амалга оширилади ва 30 грант техник ёрдам дастури асосида амалга оширилади. Шундан 16 та лойиҳа ва 28 та грант лойиҳалар тугатилган. 2014 йил март ойи ҳолатига банкнинг мажбурияти глобал экология фонди грант лойиҳаси билан бирга 1,040 млрд. АҚШ долларини ташкил этади.

12. 1996-2013 йилларда ОТБ томонидан Ўзбекистонга 53 йўналиш бўйича жами қиймати 4,0 млрд. АҚШ доллари бўлган лойиҳалар тасдиқланиб, 1, млрд. АҚШ доллари кредит ажратилган, жумладан, умумий қиймати 225 млн. АҚШ доллари бўлган иккита тўғридан-тўғри кредитлар хусусий секторни ривожлантиришга ҳамда 54,9 млн. АҚШ доллари техник ёрдам сифатида грант кўринишида жалб этилган. 2013 йилда ОТБ қуёш энергиясидан фойдаланишни ривожлантириш, чиқиндиларни қайта ишлаш, қишлоқларда сув таъминоти тизимини яхшилаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида 691 млн. АҚШ доллари миқдорида кредит ажратган.

13. Мамлакатимизга глобал инвестиция бозоридан молиявий ресурсларни кенг жалб этиш учун жаҳонда етакчи халқаро рейтинг агентликларининг юқори даражадаги суверен кредит рейтинги баҳосини олиши, бозор ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодиётни эркинлаштириш, маҳаллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш зарур.

14. Мамлакатимизнинг халқаро молия ташкилотлари билан ўзаро муносабатларини ривожлантириш ҳамда хорижий инвестициялардан самарали фойдаланиш истикболда:

– янги, замонавий техника ва технологияларни республика иқтисодиётига жалб қилиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш эса неча йиллар давомида сифатсиз, харидор талабига жавоб бера олмайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи эски техникалардан тезроқ қутилиш имконини беради;

– янги иш жойлари ташкил қилиш ва аҳолининг ишсиз қисмини иш билан таъминлаш, шу билан бирга, хорижнинг илғор бошқарув тажрибасини жорий қилиш имконини беради ва шу орқали меҳнат унумдорлиги оширилади;

– жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш эвазига мамлакатга кадри баланд валюталарнинг кўпроқ кириб келишини таъминлайди.

15. Республикамиз билан халқаро молия ташкилотлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш мамлакатимизнинг келажакда иқтисодий-ижтимоий ривожланишига ҳамда жаҳон иқтисодий тизими интеграциясидаги ўрнининг янада ошишига асос бўлади.

Тадқиқотда мамлакатимиз иқтисодиётига халқаро молия ташкилотларининг кредитларини жалб этишни такомиллаштириш қаратилган қатор илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди.

1. Ўзаро фойдали, самарали халқаро инвестицион лойиҳаларни танлаш, экспертизадан ўтказиш вауларнинг ишлаб чиқаришдаги назарий қиймати билан амалиётдаги натижасини, аҳамиятини мониторинг қилишнинг мукамал тизимини яратиш лозим.

2. Миллий иқтисодиётга жалб қилинаётган халқаро кредитларни кўп меҳнат талаб қилинадиган тармоқ ва соҳаларга, хусусан қайта ишлаш, тўқимачилик, кимё саноати, электроника йўналишларига жалб этиш устувор масалалардан ҳисобланади.

3. Халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликда экологик муаммоларни ҳал қилишга алоҳида эътибор бериш лозим.

4. Миллий хўжаликнинг ижтимоий, сиёсий, экологик ва ресурс имкониятларидан келиб чиққан ҳолда иқтисодиётни ривожлантириш нуқталарини аниқлаш орқали узоқ муддатли иқтисодий ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш зарур. Уларни шакллантиришда халқаро кредит ташкилотларининг кредитларидан самарали фойдаланиш масалаларини ҳам тўлиқ акс эттириш лозим.

5. Халқаро молия ташкилотлари томонидан ажратилаётган кредитларни ҳудудларга жалб қилишда маҳаллий ҳокимият органлари инвестицияларни жалб қилиш бўйича ҳудудларнинг узоқ муддатли инвестиция дастурларини ишлаб чиқишлари ва амалиётга татбиқ этишлари лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси қонунлари.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.– Т.:Ўзбекистон, 2013.- 40 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги Қонуни, 1998 йил 30 апрель, 609-I-сон.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Қонуни, 1998 йил 30 апрель, 611-I-сон.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Валютани тартибга солиш тўғрисида”ги (янги таҳрири) Қонуни. Ўзбекистон Республикаси молиявий қонунлари. I – 3. – Тошкент, 2004. – 23-47-б.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 1996 йил 25 апрель. Ўзбекистон банк тизимини ислоҳ қилиш ва эркинлаштириш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003. – 30-46-б.

II. Ўзбекистон Республикаси Президент фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2013 йилги Инвестиция дастури тўғрисида”ги Қарори. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2012 й., 11-сон, 326-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 20 июлдаги “2007-2010 йилларда хусусийлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш ва хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-672- сонли Қарори // Lex.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 6 апрельдаги “Банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада ошириш ва инвестициявий фаоллигини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1317 сонли Қарори // Lex.uz.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 6 апрельдаги “Банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада ошириш ва инвестициявий фаоллигини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1317 сонли Қарори // Lex.uz.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лизинг фаолиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони, 2002 йил 28 август // “Халқ сўзи”, 2002 йил 30 август.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида»ги Фармони, 2003 йил 6 май. // “Халқ сўзи”, 2003 йил 8 май.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 11 ноябрдаги “Макроиқтисодий ривожлантириш, таркибий ўзгартиришлар, хорижий инвестицияларни жалб этиш ва ҳудудларни комплекс ривожлантириш масалалари йиғма ахборот-таҳлил департаменти тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 299-сон Қарори // Lex.uz.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 15 ноябрдаги “Инвестиция лойиҳаларини тасдиқлаш ва амалга ошириш мониторинги механизмларини такомиллаштириш, мурувват ёрдами юklarини ва техник қўмаклашиш маблағларини ҳисобга олиш ва назорат қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 251-сон Қарори // “Lex.uz.

9. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1998 йил 30 апрелдаги “Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги ўзбекистон республикаси қонунини амалга киритиш ҳақида”ги 610-I-сон Қарори // Lex.uz.

10. Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг 2009 йил 23 апрелдаги “Марказлаштирилган манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган объектлар бўйича қурилиш муддатлари ва шартнома мажбуриятларига риоя этилиши устидан мониторинг юритиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 1-сон Қарори // Lex.uz.

III. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг асарлари

1. Каримов И.А. “2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади”. // “Халқ сўзи”, 2013 йил 19 январь.

2. Каримов И.А. Бош мақсадимиз — кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. // “Халқ сўзи”, 2013 йил 19 январь.

3. Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. – Т.: Халқ сўзи. №14, 2012 йил 20 январь.

4. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – 80 б.

5. Каримов И.А. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005. – 516 б.

6. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.

7. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. – Т.: Ўзбекистон, 2015. – 76 б.

IV. Асосий адабиётлар

1. Абулқосимов Х., Ҳасанов Р., Шомуродов Р. Давлатнинг макроиқтисодий сиёсати. – Т.: Академия, 2007.-135 б.

2. Анализ инвестиционной привлекательности организации : научное издание / Д.А.Ендовицкий, В.А.Бабушкин, Н.А.Батурина и др. ; под ред. – Москва.: КНОРУС, 2010. – 376 с.

3. Ансофф И. Стратегического управление / Пер. С англ. – М.: Экономика, 1989.- 130 с.

4. Аньшин В.М. Инвестиционный анализ: Учеб.-практ. пособие.- 3-е изд., испр. – М.: Дело, 2004. – 280 с.

5. Бекмуродов А.Ш., Карриева Я.К., ва бошқалар. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2011. – 192 б.

6. Боди Зви, Кейн Алекс, Маркус Алан. Принципы инвестиции, 4-е издание: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2008. – 984 с.

7. Бочаров В.В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 160 с.

8. Ваҳобов А.В., Ҳажибакиев Ш.Х., Мўминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. - Т.: “Молия”, - 2010. 328 б.

9. Гитман Л. Дж., Джонк М. Д. Основы инвестирования. Пер. с англ.- - М.: Дело, 1997. – 1008 с.

10. Жумаев Н.Х. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози: моҳияти, сабаб-оқибатлари ва Ўзбекистонга таъсири. Тошкент: ЖИДУ, 2009 й. - 56 б.
11. Тумусов Ф.С. «Инвестиционный потенциал региона». М.: «Экономика», 1999.
12. Инвестиции : учебник. - 2-е изд., перераб. и доп / Л.Л.Иголина. – Москва.: Магистр, 2008. – 749 с.
13. Инвестиционные стратегии, руководство. Как понимать рынки, риски, вознаграждение и поведение инвесторов / [Пер. с англ. С.А.Корнева]. – М.: ЗАО «Олимп -Бизнес», 2009. – 384 с.: ил.
14. Инвестиционная стратегия: учебное пособие / Э.С.Хазанович, А.М.Ажлуни, А.В.Моисеев. – М.: КНОРУС, 2010. – 304 с.
15. Инвестиции: источники и методы финансирования / Ивасенко А.Г., Никонова Я.И.. - 2-е изд., стер. – Москва : Омега-Л, 2007. – 253 с.
16. Каримов Н.Ғ. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. –Т.: Фан ва технология, 2007.-240 б
17. Каримов Н.Ғ. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари // И.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2007.
18. Лоренс Д. Г., Майкл Д.Д. Основы инвестирования. М.: Дело, 1997 – 510 с.
19. Расулев Д.М. Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш босқичида инвестицияларни молиялаштиришни эконометрик моделлаштириш. Дис. Иқтисод фанлари доктори – Т., 2003. – 252 б.
20. Рашидов О.Ю., Қурбонов Х.А., Карлибаева Р.Х. “Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш” Ўқув қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2005. - 128 б.
21. Шарп У.Ф., Александр Г.Д, Бейли Д.В. Инвестиции: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – XII, 1028 с.
22. Ғозибеков Д.Ғ., Ангелиди М.С., Каримов Н.Ғ. – Финансовое обеспечение инвестиций в экономику Узбекистана. “Дом науки и техники”, Т., 1995.
23. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари. – Т.: Молия, 2003 йил. 332 бет.

24. Гулямов С.С. Правовое регулирование иностранных инвестиций в Республике Узбекистан. Дис. ... канд. юрид. наук. – Т., 2002. – 205 с.

25. Шапкин А.С., Шапкин В.А. управление портфелем инвестиций ценных бумаг.–М.: Издательского-торговая корпорация “Дашков и К⁰”, 2007. – 512 с.

26. Ўлмасов А.Ў., Ваҳобов А.В. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. – Т.: Шарқ нашриёти-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2006. – 480 б.

27. Черняк В.З. Управление инвестиционным проектом в строительстве. – М.: Русская Деловая Литература. 1998. – 800 с.

28. Қосимов М.С., Мухамеджанова Г.Я. “Инвестиция лойиҳалари таҳлили” Ўқув қўлланма. –Т., ТДИУ, 2011. -212 б.

V.Қўшимча адабиётлар

1. Антикризисное управление: Учебное пособие для студентов вузов. / Под ред. К.В. Балдина. – М.: изд-во Проспект, 2005 – 312 с.

2. Ваҳобов А.В., Жумаев Н.Х., Ҳошимов Э.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози: сабаблари, хусусиятлари ва иқтисодиётга таъсирини юмшатиш йўллари. Т.: Академнашр, – 2009.

3. Додиев Ф.Ў. Инвестицион фаолиятни молиявий рағбатлантириш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 1998. 128 б.

4. Жўраев А.С., Хўжамкулов Д.Ю., Маматов Б.С. Инвестиция лойиҳаларини таҳлили: Олий ўқув муассасалари учун ўқув қўлланма. – Т.:Шарқ, 2003. – 256 бет.

5. Инвестиционная деятельность: учеб пособие / М.А.Николаев. – Финансы и статистика; ИНФРА-М. – 336 с.

6. Инвестиции: Системный анализ и управление / Под. ред проф. К.В. Балдина. – 2-е изд. – М.: Издательского-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2007. – 288 с.

7. Инвестиционная стратегия предприятия: учебное пособие / Н.И. Лахметкина– 4-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2008. – 232 с.

8. Инвестиционный менеджмент. Учебное пособие / Кол.авторов. Под ред. В.В. Мищенко. – 3-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2010. – 392 с.

9. Каримов Н.Ғ. Ўзбекистон Республикасида инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш йўллари. –Т.: Фан ва технология, 2007. -158 б.

10. Маҳкамова Н. Қўшма корхоналарнинг инвестицион фаолиятини молиялаштириш манбалари. Молия, 2010 йил, №1, 69-73бет.

11. Мелкумов Я.С. Организация и финансирование инвестиций: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 248 с.

12. Нишетой А.С. Инвестиции: Учебник. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательского-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2006. – 376 с.

13. Рашидов О.Ю., Хожиматов Р.Х., Рахимов А.А. Инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш: Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2010.-272 б.

14. Ҳайдаров Н.Ҳ. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солиқ муносабатларини такомиллаштириш масалалари // Дис. ...иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2003. 300 б.

15. Ғозибеков Д.Ғ. «Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари», иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т., 2002. – 335 б.

16. Ўлмасов А.Ў. Иқтисодиёт асослари. – Т.: “Меҳнат”. 1997. - 223 б.

17. Шодмонов Ш., Алимов Р., Жўраев Т. Иқтисодиёт назарияси. –Т.: Меҳнат, 2000. - 85 б.

18. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982.

19. Эргашева Ш., Узоқов А. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув қўлланма. – Т.: “Иқтисод-молия”, 2008. – 208 бет.

VI. Даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар

1. Абирқулов А. Минтақаларда хорижий инвестицияларни жалб қилиш. Бозор, пул ва кредит. 2007 йил, №7, 16-18.

2. Алматова Д.С. Ҳудудлар инвестиция салоҳиятини ошириш. Жамият ва бошқарув, -№3,2011. 66-67-б.

3. Беркинов Б.Б. Привлечение иностранных инвестиций на модернизацию и развитие отраслей экономики // Тез. докл. Респ. науч. конф. 17 ноября 2006 года. – Т.: ТГЭУ, 2006.

4. Носиров Э. Ўзбекистонда кичик ва ўрта бизнес инвестицияларини ривожлантириш истиқболлари // Бозор, пул ва кредит, -№ 6, 2001. 19-21-б.

5. Отажанов Н. Ўзбекистонда инвестицион фаолликни таъминлаш масалалари // Бозор, пул ва кредит, -№2,2004. 41-43-б.

6. Самарходжаев Б.Б. Инвестиции в Республике Узбекистан (международно-частноправовой аспект). - Т.: Академия, 2003. – 240 с.

7. Юсупов А. Хорижий инвестициялар – корхоналар иқтисодий тараққиёт омили. Бозор, пул ва кредит, -№11,2004. 27-30 б

8. Ўзбекистон Республикасининг статистик ахборотномаси, 2013 // Ўзбекистон Республикасининг Давлат Статистика Қўмитаси. – Тошкент, 2014.

9. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари– Тошкент, 2014.

VII.Интернет сайтлари

1. <http://www.lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

2. <http://www.press-service.uz> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг матбуот хизмати веб саҳифаси.

3. <http://www.stat.uz> – Ўзбекистон Республикаси статистика Қўмитаси веб саҳифаси.

4. <http://www.gov.uz> – Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумат портали.

5. <http://www.cbu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Марказий Банкнинг расмий сайти

6. <http://www.investuzbekistan.uz>– Ўзбекистон Республика инвестиция фаолияти расмий сайти.

7. <http://www.ziynet.uz> – Ахборот таълим тармоғи.